

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ՉՔՐՈՒԼԻ

ՏԵՏՏՈՒՆԵՐ

ԽԵ

ԳՈՆՐԱՏ ԿԱՅՍՐՆ

ՈՒ

ՉԱՐՔԱՆՈՒԹ ՏՂԱՆ

ՔԱՐԹՈՒՆԻՑ

Տ. Անթու. Եղիսի. քնան

ՎԻԷՆՆԱ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՆՑ ՏՊԱՐԱՆԸ

1839. ՎՅԸ.

Անթերք
407

15
14

2006

2

ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԿԱԶՄՐՆ

ՈՒ

ՋԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿ

8
7-77 ԱԿ

2005

ԳՈՆՐԱՏ ԿԱՅՍՐՆ

ՈՒ

ԶԱՐԺԱՆԱԼԻ ՏՂԱՆ

Հեղարդդիր մի բանութեան ժամանակին

Ի ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ ԲԱՆԻՑՍ

ՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱՄԻՏԷ ԲԱՆ ԶԻՅՈՒ ՄԱՅՆԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀՅՈՐԱՆՈՒՆ Ե.

Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Ե Ց

Հ. ՆԵՐՍ. ԾԻՒՔԻՒՐԵԱՆ

ՄԵԻԹ. ՈՒՆՏԷՆ.

ՎԻՔՆՆԱ

ՊԱՇՏՊԱՆ Ս. ԱՍՏՈՒԵՆԱՆՆԻ ՎԱՆՔԸ

1859. ՌՅԸ.

2005

14

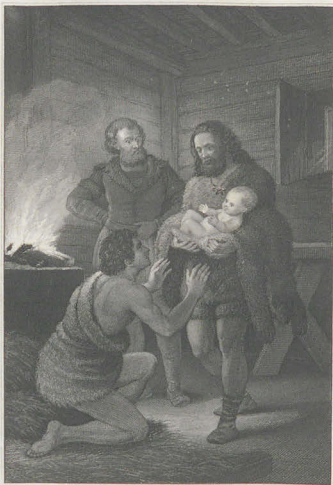
28 407

407-2006

(4530)
41)

ԳՈՆՐԱՏ ԿԱՅՍՐԸ

7. Bildhauer des ...
 ... Carl Mayer's Kunst-Anstalt in Würzburg

Մենեղոց դրոշը :

Մախացի Գոնրատ Կայսեր եկեղեցական և և աշխարհական ժողովքէ մը կայսր ընտրուած աստե՛ր, բոլոր Գերմանիա, ան գեղեցիկ և Տարուսա երկրի մէջ, ըննութեան կրաւունքը սիրած էր: Գարե մ'ի վեր անձնաւորութիւնը նախանձու, տիրապետութեան, վրէժխնդրութեան և ընչասիրութեան խորհրդոցը կը հետեւէր. օրինաց անդօրը լլաւ կը ծաղտուէր. զլխաւորաբար յափշտակութեան և աւարի մտադրութիւնը, ապականած և կուրացած սինլքորի բաղմութիւն մը ժողովելով օրէնքները կը բռնադատէր, կողմնակցութիւնն ամեն բան կը ըմբռնէր, և նոյն իսկ յափշտակող չար մարդիկ անպատիժ կը մնային, երբ որ մեծերուն միջամտութեամբը շահէր երեւար: Թիւ և խնայող մարդկան ինչքը, անոնց վրայ յարձակող աւազակաց պատերազմի վարձու տեղ կը ծառայէր, որովհետեւ ան աստե՛ր յաղմոյն ամեն բան պահանջելու կրաւունք ուներ, ուժ ունեցող օրէնքը ոտքի տակ աննելով կ'ուրախանար, իսկ օրինապահութիւնը միայն տկարին պարտը կ'ըլլար: Կառավարներն ու քննիչները աս ամեն անպատեհութեանց վրայ կը լռէին, կամ ասուլութեան և կամ անձնասիրութեանէ. բայց գլխաւորաբար անոր համար որ մեծամեծաց կամ հարստաց հետ աւրուիլ չէին ուզեր: Հասարակաց պահպանութիւնը պաշտպանելը պարզ խօսքով կ'ըլլար: Իսկ աս տեսակ կառավարութեան հաճողները գինւոյ լեցուն

բաժաններու քով կը գումարձանային, եւ իրենց սուսերացը պիտեցէ, կը գօշէին:

Գոնրատ, որն որ ցեղական կամ կարուածոցը անուամբ Սպիտացի կը կոչուէր, պայտիի դժուար պարագաներու մէջ տէրութեան ղեկը ձեռքն առնելու կոչուած էր: Ինք ձեռքը ղեկին դրածին պէս կարոյտ մեծին գտաւոյն զրաց երգում ըրաւ, որ երկ կրին խաղաղութիւնն աւրողը, արնուական եղերէ կամ բարձր աստիճանի մարդ, քաջ, գիտուն, կամ տէրութեան ծառայութեան մատուցող որպիսի եւ իցէ մէկը՝ օրինաց սրէն պիտի չկրնայ պրծիլ. եւ եթէ ասոնց մէ մէկը ասիէ ետքը սկսելու Տասարակաց սիրջ կապը քակելու Տամար՝ կուռց մը միայն պատրաստուելու ըլլայ, օրինաց սուր քանի պիտի ջախջախէ:

Իպցը Գեորգիանայի Ըպտեաններն ու մեծամեծները կայսեր աս պատճառներ բանի տեղ չգրին. եւ խախտած արգարութիւնը տեղը բերելու Տամար, որն որ իր առաջասանները դէպ էլ ամէն ուղղութիւն պարզած էր, տէրութեան ըրած ամէն ճիգը՝ խռովութեանց եւ օրինազանցութեանց առջեւն առնելու բաւական չէրաւ:

Ըն ասոնք Գոնրատ ուրիշ ազգու միջոց մը սկսաւ մտածել. թէ եւ աս միջոցը՝ այսինքն արոյն բերնովն աս յանդգնութեանց դէմ՝ զանր օրջախ որ ալ իրեն դժուարին կ'երևար, էլ վիշտ պար ամենայնի բոյր տէրութեանը կործանում սպաննացող վայրենի բարուց եւ սոյրութեանց դէմ՝ անճրժեշտ Տարուար կը տեսնէր. «Վատասիրտ ներգաղանթիւնը, կ'ըբէր, զգաւաւորը՝ ստուգեման փաստարկն, վախկոտ գողին քաշտեր, եւ գողունի իրաց պահապան կրնէ. եւ որովհետեւ ես միտքս դրած եմ՝ շարութիւնը յաղթահարել, ան ասոնքը լուսազոյն է որ ստուածամբն եւ մարդկային օրինաց նկատմամբ խուլ ականջ ունեցողներուն դէմ, սուրս խօսի»:

Այսպէս աս առաջադրութիւնն ընկէն ետքը, իր պատերազմի երկվարը՝ ինքը աւելի արագ աս վախճանին Տացուց քան թէ իր նախորդացը, կուռստիրութեան եւ անձնանիգրութեան դէմ՝ զիկատարաւ

կան օրէնքները. ինք իր անձնական արժանապատուութեամբ, բայց շատ անգամ իր արովը, շարժուան մէջ շատ անգամ արեգական լուսնոյ տեղի տալէն յառաջ, իրաւանց բաները կ'որոշէր կը լմնացնէր:

Ինչպէս ամէն բան, պայտէս Գոնրատին ձեռք զարկածն ալ երկու կողմ՝ ունէր, աղէկն ու գէշը. որովհետեւ երբ բնուարները տեսան որ կայսրն ազգու միւռցիներու ձեռք կը գտրէ, իրենք ալ կը ջանային, որ իրենց սեփական դուրս թիւնին ամբացնեն, որով կայսեր խախտել ջանացած անկարգութիւններն աւելի կը շատային:

Այսպէս դեռ միտքը դրածն է գործ չգրած, Լէոբըլտոս Հոխֆուրդ գուբըր, Աբրայ Ռատեպոունին դէմ՝ պատերազմ ճրտատարակեց: Հոխֆուրդ նոյն ժամանակին ոգւոյն Տամանայն բիրտ ստպել մին էր, բայց Ըստուծոյ երկիւղն իր բիրտ միտքը կը սանձէր, եւ որուն որ ինք բանի մը Տամար խօսք կու տար, ստուգին խոստացածը կը կատարէր: Իպցը Աբրայ բուրոյնին տարբեր էր. աս մարդը անասնձ, Գորամանկ եւ խաբերայ մէկն էր, եւ խօսքերը իր բմացը դարձնելու, եւ բանի մը իմաստն իրեն Տացոյ եղած կրնանկար մեկնելու արճեանս աղէկ գիտէր: Ուղիղ գիտաւորութեամբ բանի մը ձեռք զարկած չունէր, եւ նոյն իսկ ամենափոքր եւ ամենազիւրին բանի մը մէջ չէր մտնէր, երբ որ իրեն շահ մը չէր տեսներ: Իր ընտանիքի իր սրովը յազեցրեան Տամար ստոյգ է բաւական քաջարտութիւն չունէր, բայց զլուխաւոր գէշքը խաղաղութիւնն էր: Ինք Հոխֆուրդին, որ իր սահմանակից գրացին էր եւ պատերազմներու եւ խառնուրդներու մէջ երկվթի Տասաստութիւն ունէր, շատանցործնէ ի վրայ անոր ցորնի պարզաբեր գաշտը կը պահանջէր: Իպցը որովհետեւ Աբրայ աս քաջացածն ալ առանց գոճ ընելու չէր կրնար թողուլ, զիչոր ցորկ միտքը տանջելով, վերջապէս անստոյգ գիշերուան պէս մտնէ, քարբերու բունին պէս թունաւոր յատակագիծ մը չինց:

Իս յատակագծին հետևում թիւնն ան եղաւ որ Կերթը իր գրացոյցն Հոսփուրդին վրայ միշտ արտառուց մ'ուներ, եւ ուրիշներուն առջին զինքն ամեն բանի մէջ վար կը զարներ: Հոսփուրդին պնտուրացն իր երկրին մէջ մտնելի ժողոված ատեն, Կերթը կը բարկանար որ իր ստճամանները կը մտնեն. սաստիկ անձրեւ կամ արարաի մը գալով Հոսփուրդին կարուածոց մէջէն ջուրը վար վաղելով, Կերթին երկրին մէջ ահօսներ բացած ատենը, Կերթը անկէ պահանջումներ կ'ըներ որ եղած ֆինանսերուն հատուցում ընէ. համառօտ ընելու համար իր գրացին անամօթ պահանջմունքներով մէ փրկ ամբաստանութիւններով այնչափ կը նեղէր որ վերջապէս Հոսփուրդին համբերութիւնը հասնելով, եւ իր անամօթ գրացոյցն պիտը բերանը գոցելու համար, իրաւս եւ համառօտ խօսքերով շարագրած պատերազմի հրատարակման թուղթ մը խաւրեց:

Սենյ Կերթին բաղձացածն եղաւ. նամակը ծոցը դրաւ, արագընթաց ձիու մը վրայ ցտարեց անմիջապէս կայսեր պալատն անապարեց: Իրեն կայսեր մտնելու թոյլ արուած ատենը խնարհահան եւ շողջորթիճոյն կերպարանքով մը ներս մտաւ, անոր առջին մէկ ծնկան վրան գալով եւ գլուխը մինչեւ գետին խոնարհեցնելէն ետքը, սկսաւ Հոսփուրդին գրաստանել, թէ երկրին խաղաղութիւնը կ'ուրէ: «Հատոնցունէ», կ'ըներ խաբեան, «Հոսփուրդ իմ ստացուածներուս վրայ աչք անկած է. եւ իրաւանց պատուակով (ժառանգով) մը իլով քնէքս, ազատութիւնս, ու կեանքս հանել կ'ուզէ. զիս այնչափ թախանձեց որ վերջապէս համբերութիւնս հասաւ եւ իրեն խառութեամբ մը առաջարկեցի որ զիս հանգիստ թողու. եւ թէ որ իմ մարդիկներս իրեն փաս մը կու տան՝ տեղական գաւառատանի առջև զիս ամբաստանէ: Լէորդոտս զիս անարգեց, եւ տեղական գաւառատանները ծաղրեց. եւ երբ որ ես իրեն վայրենի բնութիւնը վախճանելու համար, ձեր Կարողս մեծին գօտուցն վրայ ըրած երգումը լիջեցուցի, անարկելով կոնակը ինձի գարձուց եւ այնպէս բարձրաձայն ծի-

ծաղեցաւ որ լեռներն արձագանք տուին. աս ընելով երաւ գնաց: Կոյն օրն իրիկուան դէմ իրմէ պատերազմի հրատարակման թուղթ մ'ընդունեցայ, եւ իմ անձկութիւնս զիս հոս մեղք բերաւ որ հոս՝ իրմէ շատ աւելի զորաւորի մը դէմ, որուն վայրենի բնութենէն ո՛վ որ ըլլայ կը դողայ, ձեկով շնորհք եւ պաշտպանութիւն ինչբերմ'ս:

«Կերթ ոտք եկի», ըսաւ կայսրը, խաբեան իր ստապատիքը պատմութիւնը լմնորնելէն ետքը: Կայսեր աչուրներէն կրակ ու բոց կ'երէր, վրան զի կը տեսնէր որ իր պատուէրը, եւ նոյն իսկ Կարողս մեծին գօտուցն վրայ ըրած երգումը համարգուէր: Գոնրաս լուսութեամբ եւ կոշկացը մտարկները (ժառանգները) հնէնցնելով, վահաններով եւ զէնքերով զարդարուած խուցը՝ կրկու անգամ վեր վար պարտելով շափեց. ետքը յանկուղէ կենացով, ձախար կնձուելով ըսաւ. «Լնարգուած մեծախառութիւնը ինչպէս նաեւ հասարակաց բարեքը կը պահանջեն որ պատճոյ տաւջին օրինակը արուի. եւ ասոնք կշռելով Տեառն մերջ սուրբ խաչին առջեւը կ'երգնում որ մինչեւ ան ապստամբին արևուը կոխած աւագ կարմիր շնրիէ, եւ մինչեւ որ ամրոցը բոցելու մէջ աճին գարձու շտեմնեմ, ո՛չ պատարագի մը ներկայ պիտի գրուուի իմ եւ ո՛չ ալ աստուածային օրհնութեան ինք զինքս արժանի պիտի համարմ'ս»:

Լնթեալի տուութեան ստացելով մը կուրացած, Գոնրասին ըրած երգումը, թէ եւ զլէրոն ուրախացուց, թէ եւ անոր չար սիրտը իր վեճմենդիք կրճուցը մէջ կը ծիծաղէր, բայց արտաքուստ այնպէս արտամտ կ'երգէր, իբր թէ Լէորդոտսին վիճակին վրայ կը ցաւէր:

Կերթորդ օրը կայսեր բարութիւնը Լէորդոտս Հոսփուրդին վրայ արտքը հրատարակեց, որով Հոսփուրդի ծառանքէն կէսն իրմէ բաժնուեցան: Բայց աս բաժանիրս մարդը որ իր վրան եկած արտքրքին պատճարը չէր կրնար բմբունել, յատուած փտահանապէ, հանդարտիկ՝ իրեն հաւատարմը մնացորնելով մէկտեղ յամառ պաշտպանութեան մը պատրաստ

տութիւն տեսաւ, որ բունութիւնը բնութեամբ վա-
նէ: Իսկ իրեններէն կէսին զինքը թող տալուն վրայ
ոչ ցաւ ունեցաւ եւ ոչ ալ հոգ. մանաւանդ թէ
հաստատուն միացողներուն անհաստատաներէն զա-
տուելուն համար կուրախանար:

Աս բլալէն ետք, ամեն կողմանէ Հոսփորդին
թշնամի երող նետաձիգներն եւ նիդակաւորներն ա-
նոր հայուածոցը վրայ թափեցան: Աս զինքն բրիտ
մարդիկն անկենդան իրերը կաւրէին կ'ապականէին,
կեանք ունեցողներն այլ կը սպաննէին, եւ Վեդոյ-
տոսին մարդիկը բունութեամբ կը հայածէին:

Վեդոյտոս այնպիսի քաջութեամբ կը պա-
տերազմէր, ինչպէս որ իրաւունք ունեցողն մը խիջճը
կը ներէր. բայց իրեն կողմնակցաց յաղթական յար-
ձակումներն աւելի իրենց միտս կու տային քան թէ
սերութեան զորաց. որովհետեւ սոս յարձակումներով
իրենց սակաւազոր գունդը կը տկարանար, եւ բլու-
նած բազմութիւ գերիներն իրենց համբարած քիչ մը
պարէնը կը սպառէին:

Գանրատ կայսրը, որ պաշարման ատենը ներ-
կայ էր, պաշարելոց ջուրը հացոցնելու համար բա-
լըր ձամբաները դարձուց, եւ ցորենի համարանոց-
ներուն կրակ տուաւ, այնպէս որ կրակին կուպրի պէս
սեւ մուխը գիշեր ցորեկ երկինք կ'իւլէր: Ընտը ներ-
սէն կերակրող շքաւորութիւն կը կռէին, եւ իրենց
սոցորդ ծարսան անցնելու համար անձնելի ջուրը
մեծ հոգացողութեամբ կը ժողովէին. իսկ հոս ցորենի
հատերը սաստիկ բոցնուր մէջ, Սահարա անապատին
եւ աղէն հովէն վարուելուն պէս կրակ դարձած վեր
մեր կը ցտարէին եւ ածխոյ պէս սեւցած վար կը
թափուէին. ջուրերը անոնց պարեւայ սիրուրը զովա-
ցննելու տեղ անբաւ դաշտեր կ'ողողանէին: Աս պարա-
գաներու մէջ սարափոխի պատերազմ մը սկսաւ:
Քաջութիւնը յուսահատութեան ձեռք տուած բլու-
րով, Հոսփորդին շարքաշ եւ անբուն զինուորներն
անանկ յարձակում մ'ըրին որ շատերը նոյն տեղն
իրենց գերեզմանը գտան, այնպէս որ Վեդոյտոս այ
տկարացած պարխպները բռնելու կարողութիւն չու-

ներ, որոնք իրենց քայքայմամբն աւելի թշնամեաց
օգտակար էին քան թէ իրեն:

Աս վիճակին մէջ Գանրատ կայսրն իր զօրքը
յարձակման սկսաւ պատրաստել, եւ պաշարու մը
յաղթութեան սողողակներով աւելի ամրացած ասե-
նը, հաւատարմը Վեդոյտոսին վրայ անթիւ անհամար
կարէ բռնկած ծրարներ կ'անձնուէր: Վեդոյտոսին բռ-
վիները բաց տեղ պատերազմելուն անհրաքելի բլալ-
տաններով, կրակէ ապահովուած ներքնատունը (Տալ-
ը) ապահինելով, երկթիմ դուները աղէկ մը գոցեցին
հոն կամ անսթութեանէ մոռնելու եւ կամ քիչ մը
ետքը կատարած կայսեր զորացն անձնատուր բլալու
կը ապաստէին:

Աս խեղճութեան հասած էր Հոսփորդ, ի վե-
րայ պար ամենայնի քաջարտութիւնը կորսնցուցած
չէր: Բայց իրեն զինակից ծառաները մեշերնի որո-
շեցին որ այս քաջ սասկան եւ անոր տիկինը,
որ առաքինի եւ կրթեալ էակ մըն էր, ամեն ձիգն ի
գործ դնեն եւ սպասեն: Աս ընելէն ետքն իրենց
տկարացած զօրութիւնը նորէն ժողովելով սրերն եւ
նիդակները իրք բրիչ գործածելով սկսան գեանա-
փորին ան կողմն որ դէպ ի անտաւը կը նայէր
փորել: Աս ստորեկրեայ ձամբան հարիւր քայի չափ
փորուէին ետքը վերայիշեալ անտաւը հանեց: Հիմայ
սուչեւնին ազատութիւն կար, եւ կամ ապահով մահ,
բայց որովհետեւ ամեն փորը յապաղումն իրենց կու-
րուստ կրնար բերել, ամէնքը միտքան ստիպեցին
զգուրքը որ անմիջապէս փախել իրեն Վերպրկա տիւն-
նորը հետ, որ պատերազմի ատեն հիւանդները կը հո-
գար, վիրաւորները կը պատեր, հոգեվարները կը
վիւթաբեր:

Քաջն Վեդոյտոս, իրեն ծառայիցը սոս սասի-
ձանի հաւատարմութեան եւ սերէն շարժած, միայն
իրեն հաւատարմացը հետ կեանքը աղատելու պայմանը
դնելով յանձն առաւ: «Մեք ալ քեզի կը հետեւինք,
օն երթմանը, գոռեցին միաբերան, եւ զՎերպրկա,
որ իրեն երջանիկ ամուսնութեան առաջին գրաւա-
կանը ծոցին մէջ ուներ, կը գողար եւ կ'աղօթէր, ստի-

պեցին որ ան խաւարպին ճամբէն յառաջնայ: Լէո-
բոյտոս սուրբ քաջած ամենէն ետքը կու գար: Արեւդա-
կն իր քաղցր ճառագայթներովը, ճամբուն ձայրի ձեղ-
քէն սկսած էր փախստեաները լուսաւորել, անտա-
սին մայրի ծառերուն խժային հոտը, արդէն հոտո-
տեղիքն իր շջապէր, եւ դաշտային ծաղկանց անու-
շահոտութիւնը բուրելու սկսած էր, եւ իրենք ալ
դուրս ելելու վրայ էին, մէյ մ'ալ ճամբուն մեզնի
յանկարծ խառն ի խուռն աղաղակներու աղմուկ մը
հնչեց:

«Վ'նիծեալները հոս ալ հասան, գոռեց Գլաւս
Ֆրայտանք քաջասիրտ պատկազմողը. եւ իր տիրոջը
Լեորոյտոսին ձեռքը բռնելով հրածարած առաւ,
սուրբ քաջեց եւ նորէն ստորերկեայ ճամբուն մեջ
մտաւ ուր միայն մեկը՝ մէկու դէմ կրնար անուիլ:
Աս եղաւ նէ Լեորոյտոսին մարդիկները ամենն ալ
անոր հետեւեցան:»

Աս միջոցի մէջ երկու ամուսինք մէկմէկու փաթ-
թուած էին, Լեորոյտոսին սիրտը կրծոցը մէջ կարծեա
թէ կորոտար, ինքն ալ ինչ ընելէք չէր գիտեր: Գլմ
ծննդեանս ամրոցին մէջ,», բաւս վերջապէս կամաց
ձանով մը, «Գլե- ց'ն հաւատարմներս գտայ. հի-
մայ ես ինչ պէտք եմ ընել, ուրիշներն ինծի համար
մենին, ես փախելու»:»

Կերպերկա պատասխան չէր տար, արդէն Լէո-
բոյտոս դէպ ի ստորերկրեայ ճամբան ետ դառնայու
եւ իրեն ծառայիցը մասնակից ըլլալու համար քայլ
մը առած էր, մէյ մ'ալ Ռոպերթ Ֆրայտանք, քաջ
Գլաւսին տղան խնամ գեանափորէն հեւալով կր վա-
զէր, եւ դուրսին աղմկն շնչասպառ հասնելով, կ'ընէ-
«Հպար կ'աղաչէ եւ կ'երբուրեցնէ զքեզ որ կարելի
եղածին չափ շուտ դէպ ի անասողը փախելու: Գոն-
բառ կայսրը զինադադարի փողերը հնչեցրնել տուաւ,
եւ բու անձը կր պահանջէ: Ներքնատան մէջ եղող-
ներուն մէկ ժամու չափ մտածելու տանն առած է,
որ քեզի համար անգին տանն մըն է: Հպար պա-
տրաստ է ի մահ: Բայց ինք դեռ եղանակաւ մը ա-
պրելու յոյս ունի. իսկ թէ որ իրն այլազգ կ'ըլլայ,

դուն Տէր Աստիւս իմ հայրս, եւ Կերպերկա դուն ալ
իմ մայր կ'ըլլաւ: Հօրս բառածանքն աս էր, բաւ Ռո-
պերթ Ֆրայտանք, աս վեշտասանածեայ պատանին, եւ
աչքէն մարգարիտ մը լինուրն այտերուն վրայէն աս-
հեցնելով ստպեալին թիւր լունեց զինքը փախելու
ստիպելու հասար: Ասպետ որ աստիճանի անձնա-
մատոց մարդիկները ունենայուն վրայ մինչեւ զարտա-
սուս շարժեալ, Կերպերկային հետ մացառներու մէջ
սկսաւ աճապարել: Ասպետը երբ որ անասրբեր ե-
ղանակաւ տեղ մը կեցաւ, Ռոպերթ նորէն խօսելու
սկսաւ. «Հպար վրաս խաչ մը հանելէն ետքը, ձեռքս
երկու խոշոր նիւսակ եւ կուժ մը գինի տուաւ, որոնք
երկայն տանէն ի վեր խնայելով պահուած էին, եւ
այսպիսի պարագայի մը մէջ մեծ ծառայութիւն կրնան
ընել քեզն եւ Կերպերկային. աս տալէն վերջը գո-
չեց. Գլաւսանի քեզ տեսնամ, տիրոջդ քով կենաց
եւ մահու պատրաստ ըլլաւ, եւ ըսէ իրեն որ խոր-
հրդոյս անասով փախել, եւ եթէ որ այսպէս չ'ընէր
մեծապէս կը մեղանէ յատուած, որուն վտահասա-
լով կրցանք մերք մեր սրտով, իրեն ազատութեան
ճամբը բանալ,»: Լեորոյտոս աս ամէն բան լսելէն
ետքը Կերպերկային հետ աճապարելով դէպ ի ան-
տառը միջամուխ կ'ըլլար. կենաց վտանգը Կերպեր-
կային ուժ եւ զօրութիւն կու տար:

Աս բաները պատահած տակն, կայսրը Գլաւս
Ֆրայտանքին բաժին համեմատ զինագադարի համար
փողերը հչեցրնել տուած էր, աս տանն երբոր Ի-
րեն նիւկաւաորները Լեորոյտոսին ներշնտանս երկրթէ
դուրսը կտորած ներս մտած էին: Հոն բաւական ա-
րիւն թափած էր, երբ որ կայսրը զինացանի մը ձեռ-
քը դրան ազեւէն իր զօրքն ան կանչեց:

«Օ կ'երբեր թողուցէք, հրամայեց կայսրը Հոն-
ֆուրդի զօրացը, որոնք աներկիւղ արկընաւորաց կա-
պարձներուն կը նայէին: «Չեր առաջնորդն իմ կա-
մացս յանձնեցէք, Սուրբ Խաչին վրայ կ'երդե՛ում որ
ամենքնիդ ալ անվաս կը թողում,»:

«Մ'եր տերը միայն Աստուած կրնայ մեզմ
պահանջել, պատասխանեց Գլաւս Ֆրայտանք. «Անոր

միայն կրնանք առանց տրոնջանաց յանձնել. բայց ոչ
էւրոպէի եւթեւթեան չէ թէ միայն չենք տար, այլ
քանի որ կենդանի ենք զինքը կը պաշտպանենք,:

«Ինչո՞ւ մարդիկ, գոռեց Գոնրաս քաղցր ձայ-
նիւ. «յուսաճատութիւնը ձեր գլուխը ձեզմէ առ-
բեր է. աղէկ մտածեցէք. ձեզն ժամ մ'ալ մտածե-
լու ժամանակ,»: Կարը քովէ ասպետին դառնալով,
«Սենեկակառն Երիթէնչընդի, գոռէ, «ասոնց արնի-
պաղպառուն գինիներէն բերէք, նաեւ կերակուր ալ
ճրամոցեք, որ քիչ մը զօրանան եւ իրենց կենա-
ցը խնայեն,»:

«Տէր ասպետ, գոռեց Ֆրայտանը սենեկակե-
տին, «պարսպ տեղ մ'անշատիր, քաջ եւ աստուա-
ծահաճոց դորձքով մահաճոց գիմացը գազող մարդ-
կան առջին մարմինը կաղտուրեք բան մը չերեւար,»:

«Էջանդոգն զբեղ, աղաղակեց Աբրայ Ռատե-
պոն, «ղզիլ կեցիր մեր բարեբար կայսրը զզրացը-
նելէն. եւ սա խաղաղութիւնն աւրողը ձեռք տալով
ձեր կենաց խնայեցէք,»:

«Ի՞նչն խաբերայ, գոնն, գոռեց Ֆրայտանը,
«աս սպանութեանց վարձքով քեզի ապագայ բարե-
կամներ ստանալու ժամացը. վայելէ սա գինին եւ կե-
րակուրը, որպէս զի գինովութեանդ մեջ քու մեղ-
քերդ մտնաս: Մենք կերակուր չարեւարութիւն
չունինք, մեր վատճուրթիւնն Լատուած է: Մեր մա-
ճուան ասենք ինք մեզի կողորմի,»:

«Հատախօսութիւնը բաւական է, ըսաւ կայ-
սրը, «ձեզն շնորճած ժամն դորձածեցէք, եւ իմ ա-
ռատաձեռնութեանէս ձեր առջին գրուածը ճաշակելով
զօրացէք,»:

Թէ եւ ասոնք անթի իւրեքն էին, բայց ոչ
կերակուրը կերան եւ ոչ ալ գինին իրենց չըր-
թանցը մերձեցուցին. եւ շնորճուած ժամ մը զենա-
գաղապն ալ, միայն ան պատճառաւ յանձն առին, որ
իրենց սիրելի ասպետն ու տէրը, անտառի մէջ յա-
ռաջանալու ժամանակ ունենայ ալ պաշտութիւնն ա-
պահովել: Ըս վայրկեանիս մեջ Գլաւս Ֆրայտանը իրեն
վատճուրթընեան կամացուկ մը ճրամայեց որ եր-

թան եւ ներքնատան մէջ, ասպետին աղառութեան
ճամար բացած ճամբուն բերանը բոցնէ, որպէս զի
իրենց ապրելէն դադրելէն ետքը, թշնամիք կարող
չըլլան ան ճամբան գանել: Մինչեւ որ որոշեայ ժա-
մը անցայ, ան քաջ մարդիկներն արդէն ան ծակը
ճողով ծածկած եւ անՏեա ըրած էին:

Հ Նորճաց ժամն անցնելէն ետքը «Հոնփուրդը
ո՞ր է, շուտով դուրս ճանեցէք, գոռեց կայսրը:
Ըստը ճրամանը անբրկութեամբ անարգեցին. ա-
սոր վրայ կայսեր բարկութիւնը կատաղութեան դար-
ձաւ: «Ի՛նչ,» գոռեց նորէն կայսրը, «ճոս աս ու-
ճրագործներուն ճեա կենամ ժամանակ կորսնցը-
նեմ: Ի՛նչ, պիտի թողնեմ որ ապագայ ժամանակ
իմ անունն աւրուի. թէ որ ասոնք խօսքէ չեն ճա-
կրես, պէտք է որ ուրեք խօսեցընել տամ,»: Այստե-
ս քանիկն ետքը, նոր ճեղքուած երկրի ակօսնե-
րու պէս կնձուած ճակատը ծիրանեգոյն վերարկուին
մէջ փաթեթելով իրեններուն յարձակման ճրաման
տուս:

Արցոյ շանց վայրենի անասնոց վրայ յարձակե-
լուն նման, գազանաբարոյները յանկարծ ներքնատան
վրայ յարձակեցան, եւ երբը Հոնփուրդին ճաւա-
տարիմներն տեսէ տեսե մինչեւ վերջինը քաջու-
թեամբ անբրկիւղ պատերազմելով գետնը փռուե-
ցան, ան ասեն դիէրը դուրս քաշեցին, արեգական
ճառագայթիցն առջին շարեցին:

Աբրայ, դիակները մէկիկ մէկիկ կը քններ, ա-
պահով վրախառ ճամար թէ անկէ ետքն իր թշնա-
միէն վախճուտ տեղի ունի, թէ չէ: Բայց ան քըն-
նութիւնն ուրախութիւն չպատճառեց. որովհետեւ
ներքնատուրը պարպուած էր, բայց Լեոբոյտոս ոչ
կենդանի գտնուեցաւ, եւ ոչ ալ իր դին կրեւար:

«Պատանան իրեն օգնէր է, ըսաւ ինք իրեն
Աբրայ, եւ սրտանց կը ցաւեր: Այսպրը բարկութենէն,
Լեոբոյտոսին զինանշանը վար տաւ. եւ ջախջախել
տուաւ, եւ անտոր դուրսը բերողին գուճար մը դրա-
մոց խոտացաւ. եւ ճրամայեց որ ասանկ խաղաղ-
ութիւնն աւրողին օգնականներուն գիտելներն անթաղ

մնան, եւ գազանաց կեր ըլլան: Աս մի եւ նոյն տեղը, ուր անամօթ ստախոսութիւն մ'այսչափ արեան հեղեղներ վազուց եւ դիակներու կոյտ մը շինեց, կայսրն արտօրեալ դուքսին երկիրները Աերոյն պարգեւեց: Ֆիխթիէնէն ջառով աչքը դիակներուն վրայ պտղացընելով կ'ըսէր: "Ո՛ր դժբախտներ, ձեր այսչափ հաւատարիմ ծառայութենէն ետքը, եւ ոչ ալ երկրի մէջ թաղուելու արժանի կը համարուիք: Կայսրը Ֆիխթիէնէն շրջանին խօսքերը ըսելով խոժոռ աչքը մ'անոր նայեցաւ, եւ ամէն բան ընցընելէն ետքը կռնակը Մեռեւոյ Բլուքին տալով տուն դարձաւ:

Արջոս որսորդութեամբ մտրտողը:

Վունին զինանշանը ջարջախած եւ իր հաւատարմացն արհևը թափած ատևեր, քնք Լէորդոս իր գուռնատած տիկնոջը, ձամբան շատ անգամ կը կենար, իբր թէ անով իր բաջերուն յարաւետութիւնը, որոնք իր վրայ կենսերնին զոհ կընէին, վարձատրել կ'ուզէր: Բայց Կրայտանը, ամէն անգամ տիրոջը ձեռքը բռնելով կ'աղաչէր, կը պաղաւտէր որ յառաջ երթան, որպէս զի անով իրենց եւ թշնամեաց մէջ եղած անդալտը մեծ ըլլայ: Ռոպերթ միշտ առջեւէն երթալով, ձեռքը ունեցած անտառի դանակովը, ամենց ձամբայ կը բանար: Փախտատականները երբոր հոլանստոր անց մը հասան, ուր կաղնեոյ ծառերը, փափուկ մամուռով գեանի մը վրայ, տերեւներու պսակ մը ձեւացուցած էին, հանգչեցան. հոս երկտասարդը սիտաւ անվեաս սուկեր, եւ անտառի ելակներ ժողովելու զբաղել, որոնցմով դրոյն եւ դրսուհւոյն ծարար նուազընել կը ջանար, որոնք կարելի եղածին չափ զինին ու հացը երկայն ատեն պահելու կը ձգնէին:

Լէորդոս միշտ ան յուսով կը սպասէր, մանաւանդ թէ կը բաղձար իրեն անձինքներէն մէկը նուրէն տեսնել. եւ աս յոյսը այնչափ կը տիրէր վրան, իբր թէ չդիտնար որ ստորերկրեայ ձամբան, իրեն սիրոյն համար անձերնին նուիրողները, փլցուցած եւ ծածկած էին: Բայց որովհետեւ իրիկունը հասաւ՝ անտառին վերջնալստը խոր մթնութեան փոխադրուեցաւ, ալ անանկ համարեցաւ որ ամէն ալ սրջ ձարակ եղած են. ասոր վրայ ծնկան վրայ եկաւ, եւ հոգեբով ճնշեալ գլուխը բանալով անոնց հոգեոցը համար կ'աղօթէր: Աս գործքէն ետքը սուրը բաշեց, եւ սկըսաւ Աերպերկային հանգստեան տեղոյն բով պահպանութիւն ընել, որ էրկանը վերարկութիւն մէջ փաթեթութեամբ, տկարացած անդամները զօրացընելու համար

փափուկ մամուռին վրայ խոր քուն մտած էր: Լէո-
բորոսն լծէւ յորձն եւ տխարացած էր, բայց աս
պահպանութիւնը հարկաւոր համարեցաւ, վասն զի
անտառաց եւ մացառաց մէջ, երբեմն երբեմն անօթի
արջերու, դէպ ի աւար դիմելու ձայները կը լսէր:
Թէ եւ երիտասարդը պահպանութեան համար Լէո-
բորոսին կ'աղաչէր որ իր վրան լծողու, բայց ինքն
անբուն ըլլալէն ան սասիճանի գինովութեան մը մէջ
էր, եւ շարունակ կը յորանջէր, որ յայտնի կը տես-
նուէր լծէ քնոյն ծանրութեանը չկրնայով դիմանայ
խտոյն վրայ պիտի իննար եւ քուեր տանելով անպա-
հասան պիտի մնային:

Ընտանեան արեւու առջի ճառագայթները,
անտառին տերեւէ ծածկէն ներս լծափանցած ասեւր,
քնէն արժնոցոյններ, մէկզմէկու գունատած երեսնե-
րը տեսնելով զարհուրեցան. անտառի մէջ մշջջ սաս-
տիկ անց մը պատած էր. եւ որովհետեւ Լէոբորոսն
աւելի յտառը երթալու միտք ունէր, գանձով հա-
նեց, եւ հացին տափակ կեղեցիք վրայ գանձով խաչա-
նշան մ'ընելով կարեց եւ բաժնեց: Այսպիսի աշխա-
տութենէ ետքը պարզ հացն իրենց անելի անուշ
կու գար, քան լծէ պայտանքնուն հանգստեան վի-
ճակին մէջ բացմխտորակ սեպան: Հացին վրայ ամեն
մէկը քիչիկ մը գինի ալ խմելով, վրանին դարմանակի
գորութիւն մը գգացին:

Ուոպերիմ ուրխու եւ անհոգ եղանակաւ, իրը
լծէ իր տանը մէջ եղած ըլլաք, իր երիտասարդական
աշխուժութեանամբ՝ անտանեան երգ մը սկսաւ եր-
գել. երիտասարդին ձայնին գեղեցիկութիւնը, իր ձայ-
նին վրայ տիրել եւ երգին միխիմարական եղանակը
դբախ զգածմանցը վրայ բարեբար ազդեցութիւն մը
կ'ընէր: Լէոբորոսն իր դժբախտութիւնը մտածած
ասեւրը, ուրախութեամբ մը կը զգար, որ քովը
գանձ մ'ունի: «Պնունական եւ հաւատարիմ կողակեց
մը, կ'ըսէր ինք իրեն, «ասպետական, եւ ճառայու-
թեան պատրաստ պատանի մը, ազատութիւն եւ յոյս.
ահա իմ միխիմարութիւններս:»

Լէոբորոսն իրեններովը երեք օր ալ անտառաց

մէջ ճամբորդութիւն ընելով, վերջապէս դժուարին
եւ վայրենի ճամբաներուն տուած աշխատութենէ
յոզմած, կարկաճող արուակի մը քովն հասաւ, որ
միայնութեան մէջ իր ազամանդի պէս փայլուն եւ
փրփրացող ջերքը կողմաբարեկու (շտրալ Խալը) վրայ
կը հօտէր: Լէոբորոսն դուքսը քննող աչքը սաղին
անդին դարձնելով դիտելէն ետքը որոշեց որ իր
ստորոնց քնախնայնը հոս հաստատու:

Ան վեր վեր բարձրացած եւ կամարածեւ վար
կախուած ժայռերը, Լէոբորոսին, Աերպերկային
եւ հաւատարիմ պատանեցն համար, հիւսիսային մը-
րիկներէն եւ հովերէն սպաստանարան էին: Գեռա-
բոյս շոճիները (շտրալ Խալը), իր շինելու հիւղին իրը
կոճց կը ծառայէին, անոնց դիւրամէք ձիւղերը պա-
տերը ծածկելու, եւ արուակին եղբրը բուսած ե-
ղէգները յարկ գողցելու, եւ անկողնց կարմած մը
շինելու կու գային: Լեռան ստորոտը վայրի պտղոց
ծառերը, իրենց կարմրուկ եւ ջրաշատ պտուղներովը
հպարտացեալ կը պարծէին, մեղրաց բազմութիւնը,
տարեւոր ծառերուն բուններուն քովը կը բզզային,
ուր իրենց ձմերուան պաշարը ժողովելու զբաղած էին,
եւ զմարդիկ իրենց քաղցը մեղրէն ճաշակելու կը
հրաւիրէին, կաղնիներն ալ իրենց ստառ պտղովը ստա-
ռապելոց չոր հացին միխիմարութիւն մ'ըլլալու կը
պատրաստուէին:

Իրիկունը միմնայու սկսած ատեն անտառին
մէջէն վայրի եղջերուաց հօտեր երեսան կ'ելլէին, ո-
րոնք ժայռերուն քովը կը պարտէին, եւ դբսին
կ'երեւար որ զասոնք որդոպայթի բերելը դժուար բան
մը չէր: Ըս յաջողցնելու ըլլար մեր միայնակնիցնե-
րուն ալ բան մը չէր պակսեր: Բոլոր ամառն եւ աշ-
նան մէկ մարը, ձմերուան պատրաստութիւններով ան-
ցաւ. Ռուպերիմ մերձաւոր լճակէն ձուկ կը բռնէր,
որորդութիւն կ'ընէր, ամուխ կը պատրաստէր, եւ
եղն մը կը սնուցանէր, զորն որ ձիւղերով ծած-
կուած փոտի մը բերելով բռնած էր: Լէոբորոսն ա-
նօթմանը կը շնորհ: Պեղուներու փխձակները ծառե-
րուն վրայէն հանելով ամէտքը մէկտեղ բերած էր,

և անոնց մեզքը կը ժողովէր: Կերպերկան ալ իրեն կողմանէ, ձուկ, պտուղ կը շորքներէ, կաղին կը ժողովէր և անիէ ալիւր ու հաց կը շինէր, լուացք կը լուար, և հիւղին ներքին բաները կը հոգար: Կերպերկա կը դար որ աւ միայնութեան նոր բնակիչ մ'աւելցնելու ժամանակը մտնելու վրայ էր, անոր համար դուքսը խրիկեց զպատանին որ երկնայ մերձաւոր սեղիւրէն, քանի որ երկրէ ձինով ծածկած չէ, մամուռ ժողովէ: Պատանին յօժարակամութեամբ ստիպող ջրով լեցուց, հետը նաև հաց և միջր և կրակի վրայ շորքած ձուկ տանելով մահապիւն մէջ լեցուց, և ուրախութեամբ ծախեց կրաւ:

Քաջատիրոս պատանին մինչև հիմայ քանի անգամ որ արնու ձայնը կը լսէր, կ'այրեր կը բորբոքէր, անասնոցն դիմացը ելելու, և հետը մենամարտութեան գայու, բայց դուքսը միշտ կ'արգելէր: Ռոպերկին զէրերը նետակալ մը, նետեր, գամակ մը և գրքոցն ստպետակն սուրն էին. որոնց վերջինը Ռոպերկին տանձին անտար պարտած աստըր դուքսը ձեռքը կու տար: Աս զէրերով զինաւորած, քաջատիրոս երիտասարդն անտառաց վայրենւոյն կը սպասէր, որուն հետ՝ երեւտառն պէս պատերազմ՝ հրատարակելը անհրաժեշտ էր: Դեռ պատանին մամուռներուն աղը համեմուր ձամբուն կէսը հաղիւ բրած էր, մէջ մ'ալ կը մեծ ուրախութեամբ կաշնուց անտար արնու մը աղաղակէն լնդաց:

Իսկզբան քայատիրոս երիտասարդին սիրտը մըրձոց պէս կը գտնէր, և մեծ կաշնուց մը բուռին և տեւը, զոր երէք հոգի հաղի կրնային գրկիլ, պահուրեանց, և եր սուր աչքը դէպ ի իրեն եկող սարսափելի խոջը արջ մը կը տեսներ: Անմիջապէս աղեղը լարեց, և անտառաց լծագաւորն իր նետովը ողջունեց, բայց երբ տեսաւ որ առջեւի կողմանէ ալիւրը հեղեղի պէս վազելու սկսաւ, երկրորդ անգամ աղեղը լարին անօգուտ համարեցաւ: «Արդէն վերաւորեցար», կ'ըսէր. «մեկու մը երկու անգամ զարնելը ոչ պարտան է և ոչ ալ մարդկօրէն, բանդ գնա և որչափ կրնաս հեծէ»:

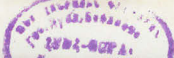
Արջը, երիտասարդին խօսքերը լսելէն կտրը, դարձաւ և անտառները գուազանելով՝ մնչաց, և Ռոպերկինի վրան յարձակեցաւ:

«Իրովհետեւ քեզի սուած ազատութիւնս գործածել չուզեցիր, առ քեզի, ըսաւ Ռոպերկին՝ աղեղը լարեց, ուղեց և առձակեց: Կետ որը պատուելով պացաւ, և արջին նախ աչքէն լծափանցեց, և զինքը գետնի վրայ կեցուց: Ռոպերկն սուրը քաշեց, և արեան մէջ տապալած անասնոցն մտնեցաւ և աղէկ հարուածով մը յանդուգն անասնոցն շուէջ գաղբեցուց:

Գոնրատ կայսրը, քանի մ'օրէ ի վեր աւ անտառներու մէջ արջորտութեան կրած էր, և արդէն Ռոպերկին խնայել ուզած արջը, առջի օրը Գոնրատէն նետի հարուած մ'ընդունած էր: Ռովհետեւ Գոնրատին նետը անասնոցն մորկին մէջ լծափանցած էր, և անասունը նոյն իսկ քաջ շնրուած՝ յաղթած, իսկ փտակը փախցնուած էր, մարմնոյն մէջ դամուած սլաքովը մացառելու մէջ աճապարած էր: Բայց կայսրն անոր ետեւէն ինչպու բաջանքէն մղուելով, ձիւն վար իշու, և անասունը ծառայիցը մէկուն յանձնելով, արեան կարգի հետքը բանած կը յառաջանար: Պարանց տեղ ժամելով պտուղէն և փնտուղէն կտրը, ևս դարձած աստըր սխալ ձամբայ կը բանած էր, և քանի կրկնմար այնչափ ալ իր նպաստակէն կը հեռանար: Իր օրսօրի փողը ձեռքն առաւ և սկսաւ փչել, որ օրսի մամակեց եղզները փողոցն ձայնը լսելով իրեն մտնեան, բայց սարսափելի խոջը անտառին մէջ, փողոցն ձայնը կը շեղանէր և անհետ կըրլար: Մոլորեալը հեռագհետէ աւելի ևս կը խտորէր: Եւ աւելի ևս կը հեռանար. և երբեմն երբեմն հարկ կըրլար որ խիտ ծիւղերու, անլծափանցելի մացառներու ու փուշերու մէջէն անցներ, նիկանն որ հիմայ դաւազանի տեղ կը դործածէր, կտորեցաւ, փեարեցաւ փեղջրը փշալեց ծիւղերէն փեթտուեցաւ, և անգամ մ'ալ երբ ծիւղալից տեղէ մը կ'անցներ, զօսին ալ ծիւղերուն կուտելով, փրկուեց և իւրն ալ գետնին ինկաւ: Կնայէն

199 407-200
 (1999)

չուրջ կէս ժամ ետքը արգելքներու հետ մշտապէս կուռչն մեջ, մեծ զարմացմամբ տեսաւ որ նիզակն ու սուրբը, որ իր վերջին յայտնէն էին, կորսուեր գացեր են: Ապարը այլ սխառ վախճալ մինչև հիմայ այրահան սրտառու թիւր ղիկը կը քայծակեր, բայց հիմայ զէնքերէն զրկուած, սուր փշերէն խիստ վերաուրած, եւ մինչև ցարտասել յոգնած, իր մարմնոյ զօրութեամբ ալ չէր կրնար փտասհլ: Օրինաց վրայ սիրող, ամէն կողմը վախ ձգող, եւ հաւատարիմ թիկնապահ հերէ պաշտպանուած կայսրը, հիմայ ստակահան մարդէ մ'աւելի լքեալ թողեալ, եւ իր երեւակայութեանց սարսափման գերի եղած, աս ամայի եւ լուռ անտախն մեջ ապաւէն փնտռելու վրայ էր: Ապարը վշտակց գգածմամբ պաշարեալ, եւ զարհուրելի խոհոհորդներով տանջեալ, ծանրան յտաւը կը տաներ, եւ քանի յտաւը կերթար այնչափ ալ բնութիւնը կը կրէր եւ կը տանջուէր: Աս եղանակաւ յուսահատարար յտաւը գացած ասներ յանկարծ զուարթ երգի մը քաղցր ձայնն ահանջները շոշափեց:

Ռուպերթ, որ արջը գետինը փռելէն ետքը, անոր մերթը հանելու դրացած էր, նոյն միջոցին մեջ, իր զուարթ երգերովը բերանն ու ախանջն ալ կը զուարձացներ: Ապարն աս երեսասարգին երեւալէն յտաւը, մացառներու ու կաղնիներու մեջէն զգուշութեամբ հասեւի կողմանէ անոր ստեղծուած, որ ինք ղիկըն անոր չփտասացած զանի աղէկ մը քնէ:

Ապարը, Ռուպերթին անասնոց մորթէ բաղկացած արտաքոյ կարգի զգեստը, եւ հոյէն ծիպացող երկայն մազերը, եւ արնու արեան մեջ թափխուած ձեռքերը տեսնելով սարսափեցաւ մնաց, բայց ի վերայ այս ամենայնի անոր դուարթ եւ անմեղ աչացը պայծառութիւնը, եւ հնդ ու հաճախարար ձայնը, կայսեր վրայ եղած նախնական տպաւորութիւնը շուտով փոխեցին: Ապարը քաղցէն ու ծարաւէն տանջուելով, եւ ժամ մը յտաւը աս ամայի ակզերէն ապաստած մարդկան մէջ մտնելու բաղձներով, վերջապէս երիտասարդին առջեւն ըլաւ որ բարձր ձայնի «Բարեւ թեզ» գոչեց:

«Իարով եկար աէր», պատասխանեց անտարբերութեամբ մը Ռուպերթ. «Յարմար ժամանակն հասար, հրամայե՛:»

Ապարը ծիծաղելով մտեցաւ ու հարցուց, «Հո՞ն է քու տեղը ու բնակութիւնդ?»

— Ընչուչա հիւզո կը հարցընես, որովհետեւ անտաւային մարդիկը քաղաքացւոց պէս տներ, պալատներ չունին:

— Աւերմն հո՞ն կը բնակիս:

— Ը, յո, երկու ժամ հեռու դէպ ի հիւսիս.

— Երկու ժամ. Տէր Ատուուած, ինչ հեռաւորութիւն. եւ յոգնած եմ եւ վրաս այ կար չկայ:

— Եթէ այնպէս է, խեղճ մարդ, աս տեղը նստէ եւ յոգնութիւն ան. անչուչա անթի ալ եղած պիտի ըլլաս, ան աս մատաղս, մեջը հաց ու շոր ձուկ կը գտնես: Հացը քիչ մը դառնկէկ է, բայց անուշաընելու համար քիչ մը մեղրով օծելը բաւական է. սա ստիորին մեջ ծարաւը անցընելու համար ջուր ալ կը գտնես: Համով չէ՛, կ'ըսէր Ռուպերթ ծիծաղելով, որովհետեւ կը տեսնէր որ օտարակներ մեծ ակործակաւ կ'ուտէր: Ուտո՞ր կու գաս, հարցուց ու ակործակաւ կ'ուտէր: Ինչո՞ւ պայտիս խեղճ վիճակի մեջ ես, վրադ արինոտ, զըստաներդ թափթիփած, կ'օրկներդ բըլկոտած:

— Ըրջորտութեան ասներ մտորեցայ:

«Ըրջորտութեան ասներ», ըսաւ Ռուպերթ եւ ծիծաղեցաւ: «Ըրջերթ ձեռքով բռնելու միտք ունէիր: Գուցէ հնազ դիւթիլ աղ մ'ունիս, եւ արջերու ընդունի վրայ ցանկելով կը թմրեցնես: Եթէ ասանկ աղ մ'ունիս նէ տուր մեղի, մեկը աղի կարօտութիւն ունիք»:

— Ո՛վ՛.

— Ե՛ս, հայրս, մայրս եւ մեր եղնիկը.

— Ըրու ծնողքդ ո՞վ են.

— Ը, յո մը եւ կին մը, հետաքրքիր.

— Ի՞նչ կը գործեն.

— Ը, պիտէն անդիէն.

— Օրբաղմունքնին ի՞նչ է, անփառ.

— Տորեկը աշխատիլ, գիշերը քնանալ, եւ ել-
թէ դուն ալ անպիտան մէկը չես, դուն ալ պետք
է որ ասանկ ընես.

«Լ'նամթժ», մրտնաց կայսրն ինք իրեն, ետքը
երիտասարդին դառնալով ըսաւ. «Գուն զես չես ճան-
չնար, եւ ինձի «գուն», կ'ըսես»:

— Գուն ալ ինձի անանկ կ'ըսես, ամենը-
նիս ալ մտքդ ենք, եւ ամենքնիս ալ իրարու նկատ-
մամբ «դու առ դու», ենք: Ինչ, ան ինչ բան է,
գրուեալ կը ցնցես, դուն «գուն», կուռիլ չես ուզեր:
«Մէ», պատասխանց Գոնրատ խստութեամբ մը:

«Տես սա անմտը, կ'ըսէր Ռոպէրթժ, վայրի ան-
ատունբու մէջ մոլորած, ոչ յառաջ եւ ոչ ետ եր-
թալու ճամբան գիտէ, եւ ի վերայ պար ամենայնի,
«գուն», կուռիլ չուզեր անկէ, որ իրեն քաղցն ու
ծարաւը յապնջուց, եւ զինքը աս Ղարիբրիմոսէն
դուրս պիտի Տանէ»:

Գոնրատ, Տամբարձի երիտասարդին շատիւ-
տու թիւնները լսելով, շքեղութիւն խածաւ. ինքզինքը
զսպեց ետքը Տարբուց. «Պարիէնաւ վանքը կրնաս
գտնել»:

— Հապար, ցորեկը նոյն իսկ կապեալ աչքք,
իսկ գիշերը անխափտը:

— Ըսկէ որչափ Տեռու է:

— Ետքը ժամ:

Գոնրատ քիթը բերանը ծակց, եւ երիտասար-
դին երեսն աղէկ մը դիտելէն ետքը, ըսաւ. «Մակէ
ետքը Պարիէնաւ չեմ կրնար Տամբիլ. դուն պետք է
որ ծնողացդ աղաչես որ մէկ գիշերուան Տամբար
ի-
րենց հիւղին մէջ ինձի բնակութիւն շնորհեն»:

— Ը, աղաչելու Տարկատրութիւն չկայ, Տոն
աղէկ ու Տանգիտա քուն կրնաս ըլլալ:

«Կանե ապահով», Տարբուց տարակուսանք
կայսրը:

Որոպէրթ իր գործքը լինցուցած ըլլալով, ար-
ջու մորթը ծալեց, ետքը կայսրը վերէն վար աչքք
չափելով ըսաւ. «Կարծես թէ մենք աւարտները ը-
լանք. եղեալ թէ այնպես ալ եղած ըլլանք քու

վրայ կողպտելու Բնէ կրնանք գտնել: Բոլոր Տա-
գածդ անանկ զըզիտած է որ դանկ մ'ալ չարթեր-
եթէ որ մորթդ ալ Տանել եւ գրեց սպաննել ալ
ուզելու ըլլանք ուրիշ բանի մը չես ծառայեր, բայց
եթէ մացաներու մէջ նստուելու: «ՄՏ ինչպէս մոռ-
ցի», գոնց յանկարծ Ռոպէրթժ, «ես մամուռ պիտի
ժողովէի, եւ շատախառնեան զբարելով ըրողովն
մտքես ելաւ: Գուն Տոն նստ, եւ միշտեւ որ գամ,
արջու մորթը պահպանէ»:

— Բարի երիտասարդ, նախ զես քու ծն-
ղացդ տար:

— Հայրս մամուռ ժողովէ ըսաւ, աս պա-
տուէրը կատարելէս ետքը, սրտանց քուկդ ալ կը
կատարեմ:

— Հայրդ քեզի պատուէր տուած ատներ, չէր
կրնար կարծել որ Տոն ինձի պիտի Տանգիպիս, բայց
որովհետեւ այսպէս պատահեցաւ պետք է որ . . . :

— Ը, մէն բան աղէկ է, բայց Տոն եւ մոր Տա-
ղանգիը մարդուս առաջին պարսպն է:

«Կեմ մի դներ տըրդայ, գոնեց կայսրը դար-
Տուրին ձայնով մը, «ես կը Տրամայեմ» քեզի»:

«Կոստաներուդ աղէկ միտ զիր», ըսաւ Ռոպէրթժ
կարմրելով. «Լըյու մորթին նայէ, եւ ինքզինքդ նոյնը
կրողն պէս անատուութեամբ մի կտաւարներ. աս
մնչացող էակն ալ վերաորած էր, եւ քեզի պէս,
եղածին վրայ վտացած էր, եւ զինքը ազատ թողուլ
կուզէի ինչպէս նաեւ հիմայ գրեց ալ, բայց անի
քեզի պէս աղաղակ մը փրցուց եւ յարձակում ըրաւ,
բայց պատիժը գտաւ. քեզի նոյնը ընելը շատ արեւել
դիւրին է, որովհետեւ քու գորութիւնդ արժէ մը
շատ սկաբազայն է: Խեղբք գլուխդ ժողովէ, բըր-
տութեամբ պտալը, Տրամայելու մէկդի թող, աւելի
երիտասարդես պիտի ըլլաս եւ պիտի աղաչես, չէ թէ
գոռաս եւ Տրամայես: Նստէ սա տեղը եւ Տանգչէ.
Եւ որպէս զի կապինն առիւծին առջեւը դողողալուն
պէս, արջ մը պատահելու ըլլայ դուն ալ շարտա-
փիս, եւ ապաւենդ ծառերու վրայ չպիտես աղեղս
ու Նեսա Տոն թող կու տամ, եւ քիչ մը վերջը ժո-

դոված մամուռոյն կը դառնամ: Ուրեմն զքեզ Աստուծոյ կը յանձնեմ, արիացիր, քան լեր, մինչև որ դառնամ»,:

Գոնրատ տեսնելով որ աս տարբարն երիտասարդին Տետ չընտղացուիր, ի հարկէ հնազանդեցաւ, եւ հոն տեղը խոտին վրայ երկնցաւ պատկեցաւ, դուխտան տակ իրր բարձ արըւ մորթը դրաւ, եւ աղեղն ալ բարած քովը առաւ: Քուրը անմիջապէս իրեն վրայ տիրեց, եւ եթէ մարդ մը անոր անտեղը խոր քնանալը տեսներ, չէր կրնար հաւատալ որ հոն էրեւ թողեալ մնացողը, իշխաններ զարհուրեցընող՝ Գերմանիայի կայսրն ըլլայ:

Անաստի մէջ գիշեր մը հանգիստ:

Ուղերթ Գրայտանք, մամուռը կարելի եղածին չափ շուտով ժողովելով եւ դարձաւ, եւ իր հիւն աւելի զուարթ եւ զորացած գտաւ: Երիտասարդը հպարտեցով արջուն մորթն ալ մամուռի պարկին մէջ նետեց, եւ անձանօթին դառնայով, որուն անունը կամ ով ըլլալն եւ ոչ հարցուցած էր, հրախրեց իր ետեւէն գալու:

Գոնրատ կայսեր, երիտասարդին Տետ մեկտեղ քսորելոյն հիւղը հասած ատենն արդէն գիշերը կտխած էր, եւ երիտասարդը քանի մ'անգամ դուռը խիտ զարնելէն ետքը, Աեորոտոս դրան նիզը վերցընելով, բացաւ. «Այսօր շատ ուշ մնացի, այնպէս չէ, հայր», կըսէր երիտասարդը ծիծաղելով. «բայց զանազան բաներ Տետս կը բերեմ, ձմերուան համար մամուռ, մորս համար արջու մուշտակ, եւ քեզի մարդ մը որ «դուն», կուռիւ չ'ուղեր, հապա հրամայել կ'ուզէ, թէեւ այնպիսի վիճակի մը մէջ է, որ եւ ոչ կրնայ շարժիլ: Հայր, դուն ասոր սորվեցնո՞ր որ մեր անտառին մէջ աս եղանակը չ'արժէր»,:

Աս խօսքերը դիման արտաքայ կարգի շարժեցին, իսկ անհաճոյ լուրը, իր սիրտը գողացուց: Արակին բովէն վառուած փայտ մը քաշելով, դէպ ի օտարականին երեսը մտնեցուց. բայց յանկարծ այնպէս ընդարմացած մնաց՝ ինչպէս գիշեր ատեն ճամփորդութիւն ընող մը կը գար հուրի կը մնայ երբոր լուսինը նոր ծագելով, իրեն աչաց առջին կեցող արինկլակ յովազը կը լուսաւորէ: Աեորոտոսին արի ձեռքին մէջ, փայտը կը գողար, ինք կը արախուսէր՝ փախէլ, թէ իր պապերուն շինած ամրոցը կործանողը, ստացուածոցը կրակ տուողը, հաւատարիմ ները ջարդողն եւ իր վրայ քսորը կարգացողը, որ հիմայ իր առջին կեցած էր, զարնէ սպաննէ:

Բայց կայսրը Աեորոտոսին երեսը տեսնելով

աւելի եւս զարհուրեցաւ . քիչ մ'առնին երկուքն ալ զարհուրանօք իրարու երեսը կը նայէին, բայց Ռոպէրթ, որ աս երկուքին իրարու նկատմամբ՝ զարհուրելուն պատճառը չէր գիտեր, կոմսին ձեռքը բռնեց, լոյսն առաւ եւ դէպ ի օտարականը տանելով, վերէն վար դանի լուսաւորելէն ետքը «չայր մէյ մը հոս նայէ», կ'ըսէր, «հնչայեալ զգեստները փղզկոտած են, եւ ինք փուշերէն վիրաւորած: Աղբրմէ իրեն, թող որ հիմայ հոս հանդէի, եւ աս միջոցիս մէջ մեր եղիներն եւ կը կերակրեմ»:

Լէորդոսս ինք զինքը բռնեալ եւ զկայսրը, ուրուն երեսը դեղնութիւն մը պատած էր, նոյն հիւղին կից հիւղ մը սարաւ: Աքսորեալը հոն իր կրակաւանին մէջ փայտ դրաւ, եւ աղէկ կրակ մը փառեց, եւ կոշտ սեղանի մը վրայ կայսեր առեւ պտուղ, հաց ու մեղր դրաւ: Թէեւ Գոմերասին արեանը մէջ սարսափ մը կը խաղար, ի վերայ այս ամենայնի առջեւը դրուածներէն քիչ մը բան կերաւ: Բայց իր նայուածքն աս ամէն բան տուողին շնորհակալ չէր ըլլար, մանաւանդ թէ որչափ կարելի կ'ըլլար անոր երեսը նայելէն փախելի կ'ուզէր:

Այսեր դեռ կերակրոյ վրայ եղած ասեւը, Ռոպէրթ կ'ըլիկը կերակրած ըլլալով՝ ետ դարձաւ, եւ օտարականին համար մամուռներէ փափուկ անկողին մը պատրաստեց: Ռոպէրթ աս գործքը լմնընդունելէն ետքն ուղեց մայրը տեսնել. բայց ջառով լսեց որ հիւանդ է եղեր: Պուրեմ իլմէ բարեւ ըրէ, ըսաւ հաւատարիմ պատանին, ետքը կրակի մտ գետինը դրուած ծառերու ձիւղերու վրան երկնայեալ եւ բուռնը աչացը վրայ տիրելով, սովորաբար պառկած առանն իր բուն հօրը, Գլաւս Ֆրայտանքին յիշատակովը թափած արցունքը շուտով չորցուց:

Իրն եւ ասպնջականն (հիւր ընդունողը), քիչ մ'առնին իրարու դիմացը լուռ կը կենային. թէեւ Լէորդոսս կոմսը Գլաւս Ֆրայտանքին եւ իր բազմաուպեղը վրայ տեղեկութիւն մ'առնուլ կը բազմար, բայց կը վախնար որ անհաճոյ լուր մ'առնելով սիրտը աւելի եւս կը ձմի: Ինչպէս կոմսը յառաջ կայսեր

ձեռքն էր, նոյնպէս հիմայ ալ կայսրը կոմսին ձեռքը բնկած էր: Լէորդոսս աս առիթը գործածել կ'ուզէր, բայց կը մտածէր թէ ինչ եղանակաւ խօսելու պիտի ընէ: Կոմսին սիրան ու երակը միճոյ պէս կը զարնէին, կայսրը կոմսին անհանդարտութիւնը տեսնելով որ մէյ մը Աերպէրկայի կը վազէր մէյ մ'ալ իր բովը կ'աճապարէր՝ վերջապէս պատճառը հարցուց:

«Մնասին հիւանդ է, մնանց կոմսը, եւ ճակատը կնձուց, «խեղճը ծանր պիտոյից մէջ է, ես ինծի պարտք կը սեպեմ» աս տեղս ինքզ լեքալ թնուղն երբեմն երբեմն երթալ նայիլ»: Աս խօսքերով Լէորդոսս իր երբեմն բնական եւ հիմայ ոչնչացած ամբողջ կ'ակնարկէր, ուր Աերպէրկա այսպիսի վիճակի մը մէջ ամենայն կարելի եղանակաւ կը հրազացուէր: Աս խօսքերէն ետքը Լէորդոսսին վրայ իր երջանկութիւնը ոչնչացընողին դեմ կատաղութիւն մ'եկաւ, եւ նոյն միջոցին մէջ ինչ բնիկըր չգիտնալով՝ վառարանի քով գտնուած մեծկակ եւ հանգուցաւոր ձիւղ մը յափշտակեց:

Այսրը Լէորդոսսին խիտ ձայնէր, եւ աւելի եւս ըրած աս շարժմանէն զարհուրած՝ կրակարմին քովէն ետ ետ սկսաւ քաշուիլ, եւ Ռոպէրթին վրայ ինչալու վրայ էր: Ռոպէրթ քնէն գիտնուցած մէյ մը չորս կողմը նայեցաւ, ետքը նորէն ձիւղերուն վրայ տարածուելով սկսաւ քնանայ: Լէորդոսս ձեռքի ձիւղը կոտորակով կրակարանին մէջ նետեց, եւ կրուակը կայսեր դարձընելով Աերպէրկային աճապարեց:

Այսեր իլքէին անհանգստութիւնը եւ իր սկաւրութիւնը ծաննալը, երեւակայութիւնը այնպէս ապքցուցած էին՝ որ Լէորդոսսին հասակին սովորական բարձրութիւնը, կայսեր աչացը հսկայ մը կը ցուցնէր, եւ կոմսին երկայն մօրուքը որ մայրենի տեսք մը կու տար, եւ աչաց փայլունութիւնը, կայսեր երեւակայութեանը մէջ իրեն այնպէս կը ցուցընէին՝ իրբ թէ Լէորդոսս հոս աւաղակապետ մ'եղած ըլլայ: Կայսրն աչօք ամէն կողմ նայելով ինք զինքը պաշտպանելու զէնք մը կը փնտռէր, բայց ու

րովհետեւ խնդրածը չդուռա՝ Տիւղին դուռը բանայու
համար դրան առջին շարուած բոլոր փայտերը վար
կ'անուր: Բայց Լէորդոտս Կերպէրկային բովէն
դարձած ըլլալով՝ զինքն աս գործքէն ետ կեցուց.
եւ ջրոտ բազմոյն բիր («+») մը բանելով, խիստ
ձայնով մը կայտեր հարցուց. «Ի՛նչ է դատմունքդ»:

Գոնրատ աչքը ծանր բրին վայր անկելով՝ եւ
զարհուրանքով բերանը բանալով ըսաւ. «Բէ՛ւ մը օդ
անունը»:

- Էիւղին օդէն կը նկղուին:
- Ե՛ս:
- Գունն արբունեաց մէջէն չեն:
- Ե՛ս:

«Է՛ն օդոյ փոփոխմանէ վաս չունէիր, օդոյ
շարժումը դընդ չէր հիւանդացինը», հարցուց կով-
սը անոր խօսակցութեանց առջին անեկելով: Գուն-
րատ չէ բսելու համարձակեցաւ, եւ իր ասպնջա-
կանէն ստիպուելով նորէն կրակի բովը նստեցաւ:
Կոմսին խիստ նայուածքը կայտեր աչքը դեպ ի եր-
կիր խոնարհեցուց. երկին ասնն նորէն խոր լու-
ծիւն մը տիրելէն ետքը, վերջապէս կոմսը խօսե-
լու սկսաւ:

«Որովհետեւ դուն արբունիքէն ես, պէտք
է որ արտերազ Լոնփուրդ Լէորդոտս կոմսը ծան-
չնաս»:

Գոնրատ պատասխան չուուաւ, սուտ բսել չէր
ուզեր, մեկալ կողմանէ ալ չէր ուզեր բսել որ ինք
կայտէն է, եւ թէ ղԼէորդոտս ինք արտարած է: Նոյն
իսկ Լէորդոտս ալ անոր առջին դեռ իր անունը յայ-
անած չէր:

«Որովհետեւ, ըսաւ նորէն Լէորդոտս «Լոն-
փուրդին նկատմամբ ըրած հարցմանն պատասխան չե-
տուիր, անուշտ աս մարդուն վրայ միտքդ անհաճոյ
յիշատակներ եկած պիտի ըլլան, բայց գոնէ աս բռե-
նձի թէ աս մարդուն յանցանքն քնէ էր, որ վրան
պայտիս խիստ պատուհաններ կեան»:

«Կայտեր առջին երա՛ծ ամբաստանութիւնը, ըսաւ
Գոնրատ «Երբեք խօսակցութեանն ասքելու յանցանք էր»:

«Ի՛յսպիսի ծանր ամբաստանութիւն մը յառաջ
բերելու յանդգնողը, կրկնեց Լէորդոտս «տրեկացէ
մը վար է: Բայց այնպիսի երկիր մը, որ սուտ ամբաս-
տանութեան պարձառաւ ամրոցներ կ'այրէ, պատուա-
ւոր անձինք իրենց ստացուածքէն կը զրկէ, եւ զա-
նոնք արտաքցող օրինաց կը հրատարակէ, շարագոյն եւս
է: Չէի կրնար երեւակայել որ նոյն իսկ դուն խա-
ղալութիւն աւրող մ'ըլլաս: Իսկ ես հիմայ ան ար-
տրեանները որոնց վրայ քու բարկութիւնդ թափե-
ցիր, պաշտպանելու համար կրնամ նսեւ...» — Լէո-
րդոտս ծանր կոճղ մը վեր վերցուց, կայտեր երեսը
նոր իրձո՛ծ ձեան պէս ձեւակցաւ:

«Երբեք վերստին չըր, քանի քնս, մեկու մը վրան
եքլուս չ'արբոյնէ եւ չ'ուրբոյնէ, այսպէս կը պուտար
Ռոպէրթմ, որ ծիւղելու վրայ պատեա՛ծ էր: Ռոպէ՛հ-
տեւ ցորկի ասնն արջին պատահածն երիտասար-
դը երազին մէջ կը ստնէր: Ըս խօսքերը Լէորդ-
տոսին վրայ մեծ ազդեցութիւն մ'ըրին, անոր մինչ-
չեւ արմուկ մերկ եւ ջրոտ թեւը ծանր կոճղը վար
ձգեց, սրտին դաճմանցը վրայ բարեխառնութիւն
մ'եկաւ, եւ որպէս իր թի թշնամոյն կերպարանքը
արտին մէջ նորէն թշնամութեան կայծ մը շարժար-
ծէ, նոյն տեղը գոնրատ առանձին թող տուաւ, եւ
նորէն Կերպէրկային գնաց. հոն հասնելուն պէս տե-
սաւ որ Կերպէրկա ցաւերէն աղտած էր, եւ իր քո-
վը գրգռելի նորածին մանուկ մը կը պարկէր, եւ
Կերպէրկային շրթանցը վրայ ճիւճալ մը կը տրէր:
Կոմսն ուրախութեամբ լեցուցեցաւ, աչքին արաստու-
քը չկրցաւ բռնել, եւ Ըստուծոյ իր շնորհակալու-
թիւնն ընկէն ետքը քիչ մը յառաջ ընելու գործու-
ղութիւնը միտքն ինկաւ. ամթով մը երեսը ծածկեց եւ
ուրիշ կողմանէ խղէն դուռը անապարկելով՝ աչքերն
երկիւր վերցուց. ուր աստղերը քաղցր լուսով մը
կը փայլէին, «Տէր Ըստուած, կը գոչէր, «Ի՛նչ
անմտութիւն պիտի ընէի»: Ըս ընկէն ետքը, Լէո-
րդոտս երգում ըրաւ, որ կայտեր հանգիստ շնորհէ,
եւ թող տայ որ քունը ըլլայ:

Լ'ուտանցունս արշալոյսը հիւղին բանի մը ծա-

կերէն ներս թափանցելէն, եւ բիրտ գործուած առարկաները տկար լուսով մը լուսաւորելու սկսելէն ետքը՝ Լեորոյտոս նորէն Կերպրեկացին դարձաւ. բայց որովհետեւ թէ տղան եւ թէ մայրը կը բնասային, եւ աս երջանիկ հայրը ասոնց քոնջն արգելք ըլլալ չէր ուզել՝ դուրսուցնելու մը, սոսից մատարուն վրայ քայելով գտար ելաւ, եւ իր հիւրին գնաց որ սեսունէ թէ գիշերն քնչպէս անցուցեր է:

Գնորտոս անհանգիստ սրտով, վրայ թիկնոցը գետիկ տարձուած վրան փուռած էր. ինքնիկը կորսուած կը համարէր, եւ ամէն վայրկեան կը մտածէր որ արտորեալը պիտի գայ եւ կոճըր գլխուն ինչցընէ: Բայց Աստուած որ վշտացելը ձայնը կը լսէ, Գերմանիայի կայսեր մահչուրն անհնայտով եւ իրեն դիմելով փրկութիւն նկարելու ազատանաց ալ լրած էր: Թշուամութիւնը Տնուացաւ, ծանր կոճըր գետիկը մնաց, որուն տեւորը զԳնորտոս ան առաջինի գորհնորեցուցած էր, եւ վերջապէս երբ որ արշալոյսը ծագեցաւ, եւ դուրսը անտառին մէջ թռնոց ձուռողիւր ձայնները լսուելու սկսան կայսեր յոյնութիւնէն դեղնած եւ սրտի ներուցիւնէն տառապեալ գլուխը մտնուէ անկողնոյն վրան ինկաւ: Քուր ձակտին վրայէն ապաց իջնալով, գանձոր փակեց, եւ քնոյ կնիքը Գնորտոսին դրած մուկը կնիքելով՝ ամէն անձկութեանցն եւ բոլոր վշտացը վերջ տուաւ:

Լեորոյտոս իր հիւրին դարձած ասունը զինքն աս միձակին մէջ գտաւ, եւ զանիկա հոն հանդարտ քնոյ մէջ անսնելով սկսաւ պսպպէս խօսիլ. «Վ կայսր, հանդարտ զբեկ ալ վշտացուց, եւ թէպէտ Գերմանիայի մեծագոր կայսրն ես՝ ի վերայ պար ամենայնի բախտը զբեկ ալ իմ տառապանացս մասնակից ըլլաւ,» Լեորոյտոս աս խօսքերն աւելի մտք ըստ քան թէ բերով: Աս ըսելէն ետքը զբախ կողմանէ մարկելով խղին տանեացը վրան ելաւ, որ կրակի քով քնացող կայսրը, արտաքին օդոյն խոտաւութիւնէն կը պահպանէր, եւ ավերը բերնուն տղերք դնելով կեղծեալ եւ դուշակութեան ձայնով մը գուռց. «Խու՛ն նորաքէն մտնելով, թա՛ կնիքս եւ թա՛ ձառանքս դնել ըլլաւ,»

Գնորտոս յանկարծ արթնացաւ, աչքերը շփեց, կանգնուեցաւ, եւ քնոյն մէջ երազ կարծած ձայնը երկորդ անգամ լրեց: Տարակուսելով, կրակի մէջ շտապող ճիւղերը դուրս քաշեց, նորէն մտա դրաւ եւ մի եւ նոյն կայսրերը նորէն լրեց: Գնորտոսին սիրտը աս գուռակութիւնէն սնչպէս վերաւորեցաւ՝ իբր թէ թռնով օժուած նետ մը սրտին թափանցած ըլլար, եւ գլխէն վար տառուցի պէս պարտութիւն մը կնիցար: Թէ եւ կրակին վրայ նորէն փայտեր նետեց, եւ բոցը վեր վեր կը բարձրանար, եւ վերայ պար ամենայնի ձեռքերը չէր կարծար տարցընել, կարծես թէ արեան ընթացքը դնուած էր:

Աս ընելէն ետքը Լեորոյտոս կամացուկ մը տանիքէն վար իջաւ եւ ժամ մը ետքը նորածին տղան առաւ եւ արդու մորթին մէջ փակեցնելով՝ մեծ ուրախութեամբ իր հիւրին բոլիք գնաց. «Վիրելի Տէր, Աստուած զքեզ օրհնէ,» գոչեց ուրախութեամբ Գնորտոսին, եւ արձու մորթը բանալով ըսաւ. «Տե՛ս, սա խաղաղութիւնն աւրոյը, իմ երեկոսն անձկութեանս եւ հոգոյս պատճառն սո՛ է. եւ որովհետեւ Աստուած զափի ի լոյս հանեց, եւ զմայրը ցաւերէն ազատեց, ստով ամէն բան մտացուեցաւ. տես մէյ մը, քնչպէս կը ծիծաղի եւ ձեռօքը կը խաղայ, սո՛ մէյ մը ձեռքը եւ կռէ, տես որ քնչպէս ծանր, քնչպէս զօրաւոր, քնչպէս աւարշ է. մեղք որ ձայն աչքին վրայ գորշ բիծ մ'ունի, բնութիւնը քնէ զարմանալի երանակաւ կարգէ: Օր մը եւնիկը կերակրելէն ետքը, երբ ետ դարձայ՝ ամուսինս դրան առջին նստած ինձի կը սպասէր, ափ մը լեցուն խոտ ստան կատակի համար վրան նետեցի, մէյ մ'ալ մըլէն ծանր մողէզ մը ձակտին վրան ինկաւ,» մայրը զարժուեցաւ եւ բռնելով մէկ դի նետեց, անով տղան աս բիծն ընդունեցաւ: Բայց վրաս չուռի, ժամանակաւ աներեւոյթ կը լրլրայ, եւ եթէ աներեւոյթ չըլլար ալ նէ, ի վերայ պար ամենայնի տղան միշտ վերեցիկ, միշտ կայտառ է: Բայց քնէ է տէր, որ ահա՞նութեամբ մը կը նայիք, տղայ չէք սիրեր, կամ թէ գուր սուրը տղաք չուսիրք: Եւ եթէ չուսիր նէ, շատ աղքատ էք, թէ եւ Գերմանիայի

մեծ տերութեան բոլոր գանձերը ձերն ըլլային, :
 Գոնրատ իրեն աս կեղծեալ փասանդին, միշտ խոժոռ
 դիմք կը նայեր: Լէորոյտս, կոնախ կայսեր դար-
 ձրենկով, Ռոպէրթին մտեցաւ, որ դեռ կը քնանար,
 եւ ոտքովը վիճրը շօշափելով արժնընցուց: «Երեզանի
 արդէն ծագեցաւ. եւ անտարը լուսաօրեց», կը գոչէր,
 «Թռչուններն իրենց առաւօտեան երգելը կ'երգեն», :
 Լէորոյտս նոյն միջոցին մէջ տղան դէպ ի Ռոպէրթին
 առջին կը բանէր որ ան ալ տեսէ, բայց Ռոպէրթին
 առօրները կը շփեր եւ կամաց կամաց կը շարժէր.
 բայց ընդ վտայն տեսնելը, ծնկան վրայ եկաւ, եւ
 ձեռնամաձ գոչեց, «Էրեշտակ, — Յիսուս մանուկ», :

«Չեղան երիտասարդ, ըսաւ ծիծաղելով եր-
 փանիկ Տայրը. «Ա՛» մեղի Տամար անտառի եղբայր մըն
 է, Կերպերկային եւ իմ գաւաթ», : Երիտասարդը
 դիմքը շփրիւց, բայց աչքերէն ուրախութեան ար-
 տասուք կ'իջնային: Կտրը կանգնուեցաւ, տղան գրբ-
 կեց, պագաւ եւ ուրախութեանէն պնայիսի խնեմական
 շարժումներն կ'ընէր՝ որ նոյն իսկ Տոգեվարի մը
 գեղնցած շրթունքներն առանց փպտելու շէին կրնար
 անցնիլ: Ա՛ս ամէն տեսիլները՝ միայն Գոնրատին վրայ
 պղեցուծին շէին ընէր, տժգոճութեամբ մը կը
 նայէր, եւ եղածներուն անձկութեամբ մը Տանդիսա-
 տես կ'ըլլար, եւ ո՛չ ալ նայել կ'ուզէր. ետք Ռո-
 պէրթին դարձած, կ'ըսէր, «Կնդկներս ան աստիճանի
 զորացած կը գանձեմ որ կարծեմ թէ մինչև Վարիէն-
 աւ կրնամ քայլել, անոր Տամար շնորհք բրէ առաջ-
 նորդէ ինձի», :

Ռոպէրթին ի սկզբան գլուխը ցնցեց, բայց ետքը
 մէյ մ'ալ կոմսին երեսը նայեցաւ որ անի էնչ կ'ըսէ.
 «Քրդեակ, ըսաւ կոմսը, «մեր Տիւրքն առաջնորդ եղեր
 եւ կարելի եղածին շփի Տամատոս ճամբով մը ղեն-
 քը իր ուզած տեղը տար», : Կոմսն աս խօսքը լմնցը-
 նելէն ետքը կայսեր սրտէն քար մը վերցուեցաւ,
 որովհետեւ դեռ մինչև Տիւրքն քրդները փսնդի մէջ
 կը կարծէր, եւ դէպ ի սքարտեալը դատնելով ըսաւ.
 «Կ'նշպէս զձեզ վարձատրեմ չեմ գիտեր, փողս,
 զէնքերս, շրթեաց, վերջապէս ամէն բանս անտառներու

մէջ թափառելով կորսնցուցի: Ինձի կը մնայ միայն
 մուրացկանի մը շնորհակալութիւնը, զոր սրտանց կ'ը-
 նեմ, եւ ձեզի ամէն բարիք կը բաղձամ», :

«Լստաւած ինձի գիշերը պարգուեան երկայն
 ստեւն պահէ, եւ ուրիշ բանի չարկաւորութիւն չու-
 նիմ», պատասխանեց Լէորոյտս:

Կայսեր զիւով կոմսն յարգութիւն մ'ընելով,
 Ռոպէրթին դարձաւ «պարտաստ ես», Տարցուց:

«Շնտ բրէ որ», գոչեց երիտասարդը, «Կարող
 ըլլամ նորէն իմ սիրելի անտառի եղբարցս դատնալ», :

Երկուքն ալ ճամբի վրան, Ռոպէրթին առջեւէն
 կ'աճապարէր, եւ իր երգերովն անտառները կը թըն-
 դացրէր: Կայսրն այսպիսի տեղէ մը դուրս ելելուն
 վրայ կ'ուրախանար, ուր իր ամէն պատիւներէ
 մերկացած, մուրացկանէ մը տարբերութիւն չուներ:
 Կայսեր Տամար, ան խոզը չըլլար, եւ ան տղան աշ-
 խարհք չգար շատ աղէկ կ'ըլլար, որովհետեւ դուշա-
 կութեան ձայնը իր չուզելովն ալ ականձը շարունակ
 կը հնչէր, թէ նոյն նորածին մանուկն իր փեսան եւ
 փասանդը պիտ'որ ըլլար:

կապածն յառաջ եկած վախ մը :

Երած դէպքերէն, Ղեորոյտոս խնջեմութիւն ընելով, Կերպէրկային բան մը շարածեց : Կերպէր սղան մկրտեց, Ռոպէրթ կերպաճայր եղաւ եւ անուանը Հերիքիոս կոչեց : Կերպէր անտառի մարդկան մէկճատիկ առարկայն Հերիքիոսն էր, զինքը ամենայն եղանակաւ կը ինձամէկն որ պզտիկը զուարթ ըլլայ :

Նոս առ Տանդէսը պատահած ատենը, Մարիէն աւին վանքն մեջ, ուր կայսրը Տասած էր, Գերմանիայի մեծագոր կայսրն իրան ըլլալուն Տամար մեծ որտառութիւն կար : Հոն կայսեր վէրքերն օծեցին, իրեն առջին ազնիւ կերակորներն եւ գինի բերելով զինքը կազդուրեցին, եւ փափուկ անկողնոյ մեջ Տանգուցին :

Գնորատ երկրորդ օրն իր Ազնեւ դստերը Տես տեսնուելէն եւ պաշտուելէն ետքը, որ նոյն վանաց պեղելութեան եկած էր, ձի մը խնդրեց, որով Գայլի Ասիէն բաղաբը ձիազարել կ'ուզէր : Վանքը զկայսրն առնելով վանաց նախապետիքը տաւաւ, ուր ստատերիւտ արտուական պատանիներն ու Տաւրուս եւ շքեղ զարկարուած երկվար մը կայսեր կը սպասէին : Հոն մեծարանաց ըմպելի մը մատոցը կայսեր եւ ամէն կարելի յարգութիւնն ըրաւ : Կայսրը իրեն եղած Տիրապետութեան Տատուցում մ'ընել ուզելով՝ Միւնդէր քաղքին, ուր Մարիէնաի վանքը կը գրտնուէր, սահմանն մեջ ամէն աճած եւ գտնուած իրեն ըուն նկատմամբ՝ ապահարկութեան իրաւունք տուաւ :

Կայսրը կորսուած Տամարուած ատենը, Ասիէնի մեջ գոյժ մը տարածուած էր, եւ մեծ վախ ու Տող կար լծէ կայսրը անասնջական անտառաց մեջ, իր որսի մարդիկներէն գտառու եւ կորսուած ըլլայ, եւ լծէ լծէն զինքը երկայն ասան փնտռած են, բայց իրեն տեղ արջարնակ անտառաց մեջ իր փղզտած գլխաբեր գտած են : Աս գուժերուն վրայ, իր Կիզէ-

լա ամուսինը զանի փնտռելու Տամար Հաս մարդիկ խաւարած էր, բայց ասոնցմէ դեռ մէկը տուն չգարացած՝ մէյ մ'այ կայսրը ողջ առողջ, գեղեցիկ եւ շքեղ զարկարուել երկվարով մը ձիազարելով՝ արբունիքն իրաւ : Կիզէլա ուրախութեանէն գլուխն անոր կրծոցը վրան դրած՝ անբարբառ կ'արտասուէր, եւ շողքորթմաց բազմութիւն մը կայսեր բոլորտեքը պատած, առ դէպքն իրենց ստիժ առնելով՝ զինքը Կերպէրուտնուելու սխալուել կ'անուանէին, իբր լծէ Կախախնամութիւն իր մեծափառութեան գիւրթութեանը եւ զանի պաշտպանելու Տամար անկորս անտառաց մեջ կազմած եւ զարդարեալ երկվար պատրաստած ըլլայ :

Կմարտ քանի որ Աքսորելոյն եւ Ռոպէրթին վրայ կը մտածէր՝ մարէն կը ծիծաղէր, պաղ եւ լուռ իր արբունաց անձանց նայելով՝ դէպ իր բնական լծիւնը քաշուեցաւ : Իրեն եղած Տարցմանց ասակ պատասխան կու տար. «Կա՛մ կորսուելուս գիշերը օձ Խափորձէ մը բռնե անցուցի, որ երկրորդ օրն ինձի դէպ ի Մարիէնա առաջնորդեց, : Աս պատասխանէն ետքն իր բռնե եղած ասպետները, տիկնայքն ու ամէն ներկայ եղողները ձամբելով՝ լծող առաւ որ միայն Ռատեպունն ու Ֆիլիթէնլճայն բռնե մնան : Բաղմուճիւնը Տեռանայէն ետքը կայսրը Տեռեւեալ կ'ընանակաւ խօսեցաւ. «Ինչ որ բռնե եղած բազմութիւնն իմանալ կը բաղձար՝ արդէն պատմեցի, բայց որսակիցներէս բաժնուելէն ետքը, ժայտելու եւ անտառներու մեջ լծախաւելու ատենս պատահածներուն մանրամասն պատմութիւնը՝ սրտակից բարեկամներուս պատմել կ'ուզեմ», :

Կերպէր շողքորթութեան միջեւ գետինը ծուլելով՝ առ մեծ շնորհաց շինծու խօսքերով շնորհակալ եղաւ եւ կայսեր ձեռքը պաղաւ, իսկ Տաւրատարմը Ֆիլիթէնլճայն լուսութեամբ մը կայսեր աւելի մտնեցաւ :

Մէն գիշերը, ըսաւ կայսրը «Իմ ասոյնջականիս զուակ մը ծնաւ. առ մորուսու որ եւ մորթիւրու մեջ փախտուած մարդը մէյ մը Տաս, մէյ մ'այ Տան կը վաղէր, եւ անոր մայրենի տեքը, աչքերէս բռնե

կողողտեց, զարեւ առտուն դէմ թիւ մը քննաւարտ սկսայ: Եւէլ մ'ալ յանկարծ խողոված, բայց բարբառ քած ձայն մը գոռեց. Եւ նորոք զիս հարցնելու համար եւ ինչ աստուծոյ պէտք էր: Գլուխս վերցնողի, կրակը կաւէ կրակարանին մէջ պայծառ կը վառէր, ձայնը երկրորդ, նաև երրորդ անգամ ալ լսեցի: «Ֆիխթէնշմայն, դէմ գնե՛լ Տարկաւոր չէ՛», կ'ըսէր կայսր, երբ Ֆիխթէնշմայն գլուխը ցնչեկով, խօսեկու ու տարակցոյր յայտնելու Տամար բերանը բանալու վրայ էր: «Գէմ մի գնե՛ր, կ'ըսէր, վասն զի պատգամն ճշմարտութեան վրայ Տամարեայ էր, եւ կը կարծէր որ նոյն ատեն իր բոլոր զգացմունքը վրան էր, եւ թէ կարող էր գառու գնե՛լ, որ նոյն ատեն իր բնակակիցքը քնոյ մէջ էին:

«Նրբերէն եկած ձայն մը պիտ'օր ըլլայ», ըսաւ շողորթմ Ռասէպուռն:

«Վ՛», չէ՛», պատասխանեց կայսրը, «բարի ոգի մ'եղած չիկրնար ըլլալ, որովհետեւ անխաղործի մը տղան գերմանական պետութեան տէր ըլլալու Տամար պէտք է որ սպանութեամբ եւ կռուով մ'իրեն ձառնայ ըսնայ: Արդար է Աստուած, եւ ի նորոքս պատամրի մը պատգամ չիխաւրեր, եւ իմ զգացմունքս չիխաղվեր: Ամխաղործին իու դէն լրած ձայնս չիկրնար բարի ոգիէ մը յտակ է կամ ըլլալ, ան ձայնը որ Իսիդոր էր: — Հիմնայ ես պէտք չէ մ'որ ասոր դէմ գէնը առնում, զոր Կախախտութիւնն ինձի պայտիօններուն դէմ ղիս պաշտպանելու Տամար տաւած է: Եթէ զանի ետեւէն Երեմիայն է խաւրեմ . . . բայց չէ՛, սոս ալ չ'ըլլար, եթէ գունէ անոր արտաբերութիւնը չ'ընչեցնեմ, որ իմ իշխանութեան ձեռքն է, անպրական եւ անքրիստոնէյ գործք մ'ըսած իր Տամարիմ: Ինչ կ'ըսէք:»

«Ատարեայ իրաւունք ունիս, Տէրս, պատասխանեց Ռասէպուռն եւ մինչեւ գետիկը ձեռեցաւ:

«Գունն ինչ կ'ըսես, սենեկակապտա, ըսաւ կայսրը Ֆիխթէնշմայնին դառնալով:

«Չէ՛, պէտք չէ ասանկ գործել, պատասխանեց պատուական մարդը, «որովհետեւ ինձի կ'երեւայ որ պիտիս շնչին բանի մը Տամար անմղղ տղու մը ա-

րիւնը մտնելը՝ սպառայ ժամանակի մէջ Քրիստոնէյ իշխանի մը գործոցը վրայ կրնայ արտաբերել:»

Կայսրն աս խօսքերուն վրայ, իր վատ մարդու մը խօսք ծիծաղեցաւ, եւ խօսակցութիւնները զգարանաւոր վրայ էին. բայց Ռասէպուռն, որպէս զի խօսքը դարձնէ, եւ որպէս զի կարելի եղածին չափ Գունրապին Տամարեայն բան մ'ընէ, խնդրեց որ աս անխաղործին Տարեւ ուր ըլլալը կարելի եղածին չափ իրենց մէկնէ:

«Վ՛ն խուղը՛», պատասխանեց կայսրը, «բու կալուածները պտղաբեր ընող գետակներն աղբերական մտներն է, պիտեւս որ նոյն գետին եղերքէն դէպ Վեր երթամ՝ սուղագիւր գտնես: Կայսրն ասանկ խօսած ատենը Ֆիխթէնշմայն անոր առջին ծռեկով, Տրաման խնդրեց որ ինք երթայ: Եւ Կերդին դառնալով «Վ՛ն խուղը՛ անխաղործին Տարեւ կրնաս գտնել», Տարեւը: Կերդ գլուխը ցնցեց: Կայսրը «Ռերեմն պատուական ինձի օգնական կ'ըլլայ», ըսաւ: «Գիտէք աշխարհքի մէջ, զձեզ իմ կամսցս ստորակարգելու Տամար ինչ միջոցներ ունիմ՞»:

«Կայն իսկ ձեր կամքը բաւական է, Տէր», պատասխանեց Ֆիխթէնշմայն, խոնարհութեամբ մը ծռեկով:

«Օտրամնայի մարդ», ըսաւ կայսրը եւ ծիծաղեցաւ: «Ինչպէս դարմանալի եղանակաւ մը ձեր ծառայութիւններն արդիւնաւոր կ'ընէք:»

«Ոս արդեանց վրայ խօսք չկայ, Տէր. բայց իբր Տարեւարիմ ծառայ իմ պարտքս է աւելի ծռել խնայել՝ քան թէ անոր վրայ փաթտուած բողոքը, որ ծառայի Տարեւը ծծելով անոր կորուստ կը սպառնայ: Գունն, կայսրական Տէր, ծառն ես, իսկ անխաղաճառին տղան բարեղն, որ զքեզ կասկածի վատով ընցուց եւ բու Տարեւը կամեց կամեց ծծել կուզէ:»

«Վ՛ս բանս կասկած մ'անուաներ, որուն իմ առողջ զգայութիւններս Տամարեայ են:»

«Արական ըլլալուն տարակոյտ չկայ», պատասխանեց Ֆիխթէնշմայն. «եւ աս բանս պնդեալ ճշմարտութեամբ քննելու է:»

մարիտ է՝ ինչպէս ես հոս եմ: Գուրբ, Տէր իմ, կրնար
 աս կասկածին յաղթել, թէ որ կամք ունենար,
 եւ չէ թէ միայն անոր պլլ նաեւ մեզն ալ, որ քու
 ծառայբդ ենք: Համոզուած եմ որ զձեզ ձեր մտաց
 ամնջանքէն ուրիշ բան մը չիկրնար աղատել լայց եթէ
 այսպիսի առարկայի մը աշխրբէ վերցուիլը: Աս հա-
 մոզմամբս թող անմեղ մեռնի, թող աշխարհքէ
 վերնայ:»

«Ինչո՞ք Ֆիխթէնշթայն: Քու բոլոր երկիրներդ,
 իմ ձեռքս ստորագրուած հրովարտախով մը, այսօր
 խնկ բոլոր հարկերէն աղատ կ'ընեն:»

«Շնորհակա՞լ եմ, գթած Տէր, պատասխանեց
 սենեկակցետը. «շնորհակա՞լ եմ եւ կ'աղաչեմ որ աս
 շնորհքս չննկէք ինձի, որովհետեւ արեւմտեան
 լրջաւու բիծք նաեւ իմ վրաս ալ կը մնայ, միայն հա-
 սարակաց բարւոյն համար իմ խղճմանսաց հանգար-
 տութիւնը կը զոհեմ. կրնամ իբր տէրութեան ծառայ
 անվարձ աշխատիլ, բայց վարձարուելովս վրաս մար-
 դասպան մ'ըլլալ չեմ ուզեր:»

Ֆիխթէնշթայնին աս եղանակա խօսած ատեն՝
 կայսեր արիւնը գլուխը ցածիկեց, եւ արտաքոյ կարգի
 բարկացաւ, բայց հաւատարիմ մարդը, զոր սրտանց
 կը յարգէր, խիստ խօսքով մը չվշտացնելու համար՝
 զանոնք հոն թող առաւ եւ արագ բայելով ներքին
 խուցը քաշուեցաւ:

«Տղուն ծնողքը ինչ պիտի ըլլան, պուաց Ռա-
 տէպուն կայսեր ետեւէն:»

«Որովհետեւ ինձի գիշերուան հանգիստ շնոր-
 հեցին թող ապրին, եւ այնչափ՝ որչափ որ Աս-
 տուած կ'ուզէ, պատասխանեց կայսրը, առանց ետեւը
 նայելու:»

Երբ Ֆիխթէնշթայն եւ Ռատէպուն առանձին
 մնացին վերջինը ձեռքերը չփելով եւ կէս ծիծաղով
 մ'ըսաւ, «Աս եղածներուն նկատմամբ պէտք է որ
 եւթեւեւեւ մը բանեցընենք:»

«Մա՞, այսինքն քու հին բարեխմբո՞ր ձեռք առ-
 նունք, կ'ուզես ըսել, ըսաւ Ֆիխթէնշթայն արհա-
 մարհելով:»

«Գարէութիւնը՝ կառավարութեանց մէջ խոհե-
 մութեան արարք է:»

«Կէրոյ, կանչեց յանկարծ ներսէն կայսրը.
 «գացէք եւ ընեղընիդ ըռէք, եւ ամխագործին սղուն
 սիրան ինձի բերէք:»

«Մա՞ եւ, գուցէ Ռատէպուն, եւ յարգութեամբ
 մը ծոնցաւ, թէ եւ կասկածի երկիւղէն ըմբռնալ
 կայսրը՝ ներկայ չէր:»

«Կնդրէ մեր Տիրոջմէ, գուցէ Ֆիխթէնշթայն
 գառնութեամբ մը կէրոյին «որ քու զենանշանիդ վրայ
 արեւմտեան արուստը մը, եւ բոցերու մը արուստը մը
 հաստատել տայ:»

Կէրոյ անամոթութեամբ մը ծիծաղեցաւ եւ
 ըսաւ թէ «մեծափառ կայսեր շնորհքը մեծ է, եւ
 ամէն հրամանացը պէտք է որ հնազանդ իմ:»

«Նշուշտ, գուցէ Ֆիխթէնշթայն, «չատ ան-
 գամ որչափ անամոթութիւնը մեծ կ'ըլլայ՝ այնչափ
 ալ երջանկութիւնը աւելի: Ետքը համառօտ խօսքով
 մը ամխագործին հիւղը երթալու ժամանակն ու տե-
 ղը որոշեցին, որպէս զն կասկածի վախէն ըմբռնած
 կայսեր սրտին հանդարտութիւն շնորհէն:»

Անճարածիւն Առտոռոյ պաշտպանութեան տակ:

Սպասեր չեա եղած խօսակցութեան երրորդ օրն իրիկուան դեմ, Գիխիմէնշիմայն եւ Ռաւտեպոտն լեկժեռ զինաւորած, եւ իւր ուխտաւոր զգետաւորած եւ Տեւերնին Տաւատարիմ ծառայ մ'առնելով ձի Տեման եւ Ասիւնին դռնէն դուրս ելան: Մարիեանա Տասնեկէն ետորը երկուքն ալ ձիերէն վար իջան եւ դանոնք ծառային յանձնեցին, ծառային մինեւ նոյն տեղը բերած բերնի պաշարն ալ մէջերնին բաժնելով պարիեւրու մէջ դրին, եւ Գոնրատ կայսեր մեկնածին Տամաձայն նոյն գետակը բռնելով դեպ ի վեր սկսան երթալ:

Գետակին քովի ծառերու տակ դիչերուան Տանգիտանին կ'առնուին, եւ երբ գետակն երթալով նեղնալու սկսաւ, ասոնք իմանալով որ ամխաղործին Տիւղին Տասնեկէն մտն են կամայ կամայ կը քաղէին, մէջ մ'որ տեղերուան աղէկ տեղակ ըլլան, երկրորդ որ իրենց հոն գալը չիմացուի: — Ահրապետ յօգնած ժայռերուն մտելը Տասան, մեծ զգուշութեամբ նոյն ժայռերուան բոլորտիքը պարտեցան, եւ անոնց մէջ պահուցուցան: Օր մը եւ գիշեր մը աս անՏանգիտա զրեց մէջ մնացին, Տեատեալ օրն արտորալը կանուխ անանայ մորթ Տագած իր միայնարանէն դուրս եկաւ: Մարիւր ուսերուն վայ տարածած, կուրծքը անկած էր, եւ աւտուան լծարմ օդ ծծել կ'ուզէր: Գուրբ քիչ մը կենալէն ետքը դեպ ի Տիւղը պտալով քանի մը խօսք ըսաւ, եւ իրեակն ու արեղը առնելով դեպ ի անտա մտաւ, եւ աս պահ Տարտոններուն աչքէն աներեւոյթ եղաւ:

Ըս ձայնէն Աբայ իր դրացին ըլլալը ծանցաւ, եւ մինչեւ Տիմայ լծէ որ զինքն աս գործքին շարժողը կայրմէ ընդունելու վարձքն էր՝ Տիմայ զգացած վախէն աս ելի Տարկը զինքն աս գործքը գուր Տանե-

լու կը ստիպէր: ԱրովՏեան Գիխիմէնշիմայն զէորդուտս չէր ծաննար՝ անոր Տամար եւ ոչ մտքէն կրնար անցնել որ աս միայնակ Տիւղին բնակիչն ան ըլլայ, բայց անոր ասպետական դիրքը, նիզակը բռնելու եղանակը՝ վրան կասկածներ կը բերէին լծէ աս մարդը պատկուծեմէն է ի վեր ~~մէ-մէ-մէ~~ եղած պիտի ըլլայ:

ԱրովՏեան Գոնրատ կայսրը տղան մէջ տեղէն վերցնել իսկ ծնողքը պարեցնել կ'ուզէր, անոր Տամար աս երկու ասպետները մէջնունին միարանեցան որ ան ասան միայն գործքի ձեռք զարնեն՝ բըրբ լծէ Տայրը եւ լծէ մարդը գուրը կը գտնուին: Ասպետ ընելու ուրիշ պատճառ մ'ալ ունէին, որովՏեան եւ անսնէին որ աս վարենեց պահապան իրենցմէ շատ զորաւոր էր, եւ տղան յախտակելու Տամար զէր զէնքի գալու ըլլալին ստուգել իրենց վիճակը գէշ էր, ասելի իրենց մահՏն ստոյգ էր քան լծէ ամխաղործին:

Ըս կանանկաւ մինչեւ որ ուզանին գուր Տանեցին՝ քանի մը անգամ լուսնը արեգակն տեղն տուաւ: Իրենց Տամբերութեան պատկուիր վերջապէս տեսան: Օր մը կէսօրէն վերջը Աերպէրկա աւտողացած ըլլալով, մորթնելով զգետաւորած մարդը, զանի առնելով խղէն դուրս ելաւ եւ տխուր խօսակցութիւններով մուծ անտառներու մէջ մտաւ: Իսկ տղան, մայրը յառաձայն Տոգարով, արջու փայտիկ մորթին վրայ պատկեցուցած էր, եւ Տաւատարիմ Ռուպերթ բովը պահապանութիւն կ'ընէր:

Աբայ ժայռերուն ծայրէն գուրը վար ծուելով իր արժուի աշուրնելովը ամեն բան տեսաւ: «Ծնողքը արդէն գացին», ըսաւ Գիխիմէնշիմայնին, որ իր ետեւը քալի մը կ'ոճնած էր: «Տիմայ բայնին վրայ յարձակելու ասունն է, գոթոնք սերունդը խղին դրան աս ջնն արեւու դիմացը, արջու մորթի վրայ Տանգարա կը քնանայ, եւ անոր բովը Տաւատարիմար արքայ պահապան գուրած երիտասարդը նստած է, եւ զլուսնը դեպ ի վեր կը մտնի: մինչեւ որ վար իջնանք: ստուգիւ ան ալ պիտի քնանայ»: Աս լուսնէն ետքը Ռատեպոտն մեղուի փեթակ մ'առնելով, զոր առջև իրիկուր Աերտրտոսին մեղուանցէն գողցած էր, մէջը աւազ լե-

ցուց, եւ մեծ զգուշութեամբ վար իշաւ, եւ սրտի բարախմամբ Գիթիմէնշիմային հետեւէն գնաց:

Երբու առջեւոր մեծ զգուշութեամբ եւ անձայն վար իջած եւ Ռուպերթին մօտեցած ասեմներն ինք Ռուպերթ ոճրագործէ վասն մի չուռենայով խղին պատեն կոթմանս ձեռքը դանակով մ'իջոր կը քնանար, եւ իր բովը գետնը բանի մը Տաս փայտէ նետեր կային, զորոնք ինք դանակովը շինած էր:

Ռաստէպոուն դեւի պէս անձայն եւ մեծ զգուշութեամբ մը Ռուպերթին բովը Տասնելով, ձեռքը գլխիվեր բանած փեթակը՝ գլխիվայր Ռուպերթին գլուխն անցուց, այնպէս որ խեղճին բոլոր երեսը աւազով, մեղով եւ մեղամտով լըցուեցաւ: աչքը, քիթը, բերանն ու ականջները գոցուեցան: Իսոյն միջոցին մեզ Գիթիմէնշիմայն ցտակից տղան արդու մորթովը յափշտակելով Ռաստէպոունին հետեւէն գնաց, որ իր գործողութիւնը լմնջընեւէն ետքը եղջերուի պէս վազելով գետակին եկերբը Տասած էր:

Աերջ երկայն ատեն վազելէն եւ յոգնելէն ետքը Տնւալով կեցաւ, եւ կը խնդրէր որ տղան սպաննուի: «Յառաջ, յառաջ՝ պողաց Գիթիմէնշիմայն «յառաջ երթմանը որ տղան ձնողքը հետեւէն է ինտելով շՏանին, յառաջ՝ վազելը, որովՏնտեւ ան վայրենի մարդը զմեզ տեսնելու ըլլաջ ստուգիւ մեզմէ մեկը իր նետով, միւսն ալ իր զրոտ բազկով նիպակը ճօճացընելով սա սեղը կը փոէ կը թողու...»:

Ըստ խօսքերը զվատ Աերուն, սրուշընները բանալու եւ բոլոր ճգամիք վազցընելու բառական էին, ի վերայ այոր ամենայնի երբեմն երբեմն կը կենար եւ տղան սպաննել կ'ուզէր: Բայց փափկասիրտ Գիթիմէնշիմայն ամեն անգամ ալ կեղծելու բան մը կը գտնէր: «Կաթնակերէն, կ'ըսէր «որ Տիւնի մեր ձեռքն է վախնալու բան մը չուռենք, բայց գողտու բանը Տայրն է իր վայրենի եւ յանդուգն նայուածքովն ու երկամբի սպողաններովը: Արեւմն յառաջ երթմանը, յառաջ. աւ սպաննելը պտիկ գործք մըն է, որ ամեն վայրկեան կրնանք ընել, մեր բանը նախ եւ յառաջ հետեւնէս սպառնացած վատնդէն աղաւթին է...»:

Ռաստէպոուն քիչ մ'ատեն լուցեւ եւ աղէկ կը բալէր, բայց վերջապէս Տաստատուն առաջագրութեամբ մը կեցաւ, եւ միտքը դարձը գլուխ Տանել կ'ուզէր: Երկու անգամ, խեղճ տղան փախուկ ձակախն բանցի զարկաւ, բայց Գիթիմէնշիմայն երկու անգամ ալ անպիտան եւ վատ Աերային Տարուածներն իր թեւովն արգիւիցը: Աերջապէս խօսքով խիստ կուռի մը բունուեցան: Գիթիմէնշիմայն չընայով Տաներեկ՝ ուխտաւոր դեխտին տակէն սուրը քաշեց, «Եթէ որ Տամբերել չես ուղիւ եկիր կուռիք», կ'ըսէր: Ասով վատը քիչ մը եւս բաշուեցան: Աէս Ժամու չափ այսպէս յառաջ երթալէն ետքը պայտերու (նախը) եւ կառաց Տնտերը երեսուրտ սկսան: Աերջ ալ կեցաւ, կը ստիպէր, կայսեր բարկութիւնը, անոր շնորհը կորսնցընելը Գիթիմէնշիմային առջին դնելով կը սպաննար: Աերջապէս բարի սենկակատը չըրտելով դիմանալ ճակատոր կնձուելով տղան գետինը դրաւ, եւ մերթը բացաւ եւ դառնացած սրտով մը կը շնչէր: Խիստ Տով մը մերկ մանկիկը քնէն արթնցուց, վարդուն աչքերը բացաւ, որ իր դաՏնաց երեսը նայելով՝ աննեղ ան դուարթ եղանակաւ մը կը ծիծաղէր:

Գիթիմէնշիմայն Ռաստէպոունին ամեն շարժմանը ներք կը դիտէր, եւ Տաստատուն միտքը դրած էր, որ եթէ չարագործ վատը սիրուն տղուն դպչելու եւ սպաննելու յանդգնի՝ զանի կտոր կտոր պիտ'որ ընէր: Աս վայրկեան մեզ Աերային դառնայով, եւ տղուն առուները ցուցընելով բաւ. «Ըն աստիճանի անուրթ ես որ աս երկնային ճառագայլմանը, յառաջ քան քնոյն զանոնք փակելը կտորել, ու ջախջախել ուզես...»:

Ռաստէպոուն շամիուրը նորէն պատեանը խօթեց, ձայնը քաշեց, եւ չարագործի մը Ս. Խաչելութեանէ երես դարձընելուն պէս երեսու անգին դարձուց եւ սկսաւ քայլել: Գիթիմէնշիմայն աչքը շնորհակալութեամբ երկիրը վերցընելէն ետքը ծիծաղելու մանկիկը նորէն փաթտեց եւ կարմիրկ պտերուն քանի մը Տամբոյր տալով սկսաւ հետեւէն երթալ, եւ

քանի անգամ որ Ռատեզուի ետեւ դառնալով կը նայէր՝ Գիխիմէնշիմայն զոր իր ցնցելով կը Տարցընէր աղուն, «Գեռ բուն չմտա՛ր»:

Ս կը ղայէս Գիխիմէնշիմայն ամէն կողմ՝ օգնութիւն մը փնտռելէն ետքը՝ իրեն անասի կերեւար որ մարդկան եւ երկփարնեառ ոտնաձայն կը լսէր: Երբ որ ասոր իրօք Տամուրցեաց՝ Կերթ այ Տանդարտ տեղը կեցաւ: «Կորուհեանք, ինքզինքնին ազատելու նայիք, գոչեց Գիխիմէնշիմայն, եւ մէկալ կողմը ցամկելով՝ զէպ ի պղտարու եւ կառաց անուաց Տեղը ունեցող ճամբուն վրայ մեծ կողնիկ մը բունին ետեւն անցաւ: Իսկ Կերթ սաստիկ վախէն մտնելի պէս կ'զնցնամ՝ խիտ անտառին մէջ մտաւ, եւ այնպէս կերեւար իրեն իրր թէ զժողք՝ գոնէր բացած բլլաց, եւ աղուն կորստեան ետեւէն ինչպսո՛ւն Տամար զինքը կ'ըլլէ ուղէն:

Գիխիմէնշիմայն աղան ճամբուն վրայ դրաւ, չորցած խոտերով գանի ծածկեց, եւ բարձր ծառի մը վրայ կ'ըլլաւ: Սնեկապեալ Տամուրցեաց էր որ նոյն ճամբուն ճամբորդներ եւ գեղացիներ անցնելով տննին կը զատնան, անոր Տամար Կերթին սղանութեան բաղձաւքն բտ մասին խօսարով՝ եւ բտ մասին բունութեամբ արգելեց, եւ այնպիսի կողմ մը բերաւ: ուր որ անմեղին փրկութիւնը գտնէ կարելի կ'ըլլար:

Շինաց երկփարաց ոտնաձայնն աւելի յստակ կը լսուէր, որոնց վրայն ապշաններ եւ արեւտականներ Տե՛ծած էին, եւ Ղախէն կ'ըզ Տանդիսէ մը ետ կը դառնային: Հինաց ճշդիւ ան տեղը Տասած էին՝ ուր պղտիկ Հենրիխը դասն կու լար: Հոն քանի մը Տոգի ձիէն վար ինչպիսի աղուն մտնեցան, եւ Տրեշտակի պէս գեղեցիկ տղան անսնելով՝ եւ վրան դիմարով, որպէս զի վարդնի անտառններէն շփարատի, վեղը վարդարան մ'անցուցին եւ առին գացին:

Գիխիմէնշիմայն վերջապէս բաղձաւքին Տասաւ եւ տղան մահուրէն ապատամ անսնելով՝ բարձր ծառէն վար իջաւ, եւ Տամարեղով որ ապահով ձեռք ինկած է՝ հոն գետնոր ծնկան վրայ կեաւ եւ ձեռնամած Ղատուծոյ շնորհակալ կ'ըլլաւ: Ետքը գո՛հ սրտով մը քաջ մարդը զէպ ան ուղղութիւնը վազեց՝ ուր Կերթ պահուր-

տած էր: Գամբերով զինքը փնտռելէն ետքը՝ վերջապէս գտաւ որ յոյճած բլլարով ծառի մը տակ կը Տանդէր: Կերթին առջի Տարցումը աղուն Տամար էր:

«Տղան Ղատուծոյ ձեռքն է, պատասխանեց Գիխիմէնշիմայն Տանդարտութեանը»:

«Կրեմն ապանեցիր»:

Ղատուց իմ ուղիքս: Քեզի պէս ես այ անտառին մէջ փակայ, բայց որովհետեւ ձիերը երկփարով ինձի կը մտնեային, ծառի մը վրան կ'ըլլայ, ոտքս սահեցաւ եւ որովհետեւ ինչպիսի զիս կորսնցընել չէի ուղիքս աղան մորթով մէկտեղ ձեռքէս թողուցի եւ ինքզինքս Տաստատուն բոնեցի: Իմ վարի կողմն աղարակէ մը զատ ուրիշ բան չլսեցի, եւ տերերն ետեւ մէջ պահուր անելով, վար նայեցայ, տեսայ որ ձիերն մէկը կեցաւ վրայէն մարդ մը վար իջաւ եւ տղան զին ցաւելով մը գեանէն վերցուց, վեղը վարդարան մ'անցուց, եւ որպէս զի Տանդուցեայ աղուն մարմինը անթիւ արբ մը կ'էտացընելու չժտուայէ: Գետնոր փորեց եւ հոն թաղեց»:

«Տէր սնեկապետ գրեղ յանկարծ ուրիշ զգածմամբ կը տեսնեմ,՝ բաւ Ռատեզուին,՝ բուր զգածմունքը ասանկ զուարթացընողն ինչ է»:

Կնչ որ Ղատուծոյ Տաճնի է՝ նոյրը զիս կը զուարթացնէ: Հոս թէեւ ես մանկան մահը չէի ուզեր, այլ գանի կենդանի կայսեր առջին Տանել կը բաղձայի, եւ իմ աս խորհուրդս քեզի այ յայտնել կ'ուզէի, բայց յանկարծ ձիաւորաց բաղձութիւնը վրան հասաւ եւ մէկտեղը գտաւ: Հատատուն Տամուրցեաց ունէի որ Կսորտա ան Տրեշտակային մտնուելը տեսած աւտնն իր կասկածի երկիւղը կը վաճէր, եւ ինձի այլ ետքը շնորհակալ կ'ըլլար, որ զինքը շար Տայճնակն (աճեցէ) Ետքը Կսորտա ինչպիսի Բայց որովհետեւ Ղատուած ան խեղճ էակը իրեն կանչեց, ասկէ ան կը Տետեւցընում որ տղան պիտի մեռնի կ'ըլլէր: Ցուն Տասած ատննիս կայսեր ճշմարտութիւնը պատմեց, որով կայսեր սրտին վրայէն ծանր քար մը վերցուի, որուն պատճառաւ անսքուն գիշերներ անցուցած էր»:

«Կիտա կայսեր մ'ատնիս, բաւ Ռատեզուին՝ աւսիկայ շատ մեծ Տամարձակութիւն է: Ինք կրնայ ինձի

ըսել թէ Կէրոյ, Գիխիմէնշիմայն՝ իր վատութեամբը տղան սպաննելու դանդաղած ատենը դուռն իմ քանոնս պարտաւորութիւնս քանի մը հարուածով կրնայիր սպաննել լմինցընել: Ետով եւ կրնամ կայսեր շնորհքէն բուժրովին զրկուիլ: անոր համար աւելի խոհեմականն ան է՝ որ իրեն հաճոյ եղած կղանակաւ բան մը պատմելը:»

«Կարէութեան կողմանէ», բաւ Գիխիմէնշիմայն «դուռն բան զիս աւելի առաջին տեղին ունիս, ուրեմն ըսէ անանքը ինչ կը մտածես»,:

«Դասերով մտածելու հարկադրութիւն չունիմ, ասկէ Վարիէնաւ կ'երթանք, հոն ձի կը հեծնանք եւ որսի կ'ելլենք, ամենէն յառաջ յանդիպած գեղեցիկ նապաստակը կը զարնենք»:

— Չնն կարծեր որ Գանբառ նապաստակի սիրտը ծանշնայ:

— Ի՞նչ, ան ատենը թէ իմ եւ թէ քուկդ ալ անոր քով կը դնէ:

— Եթէ ասանկ բան մ'ընել ուզէ ան ատեն իմ պատասխանս մերձաւոր պատերազմի մէջ կ'ըլլայ:

— Կ՞ծու խօսքերը բաւական են, ինչ եղաւ նէ եղաւ, յառաջ երթանք, դէպ ի Վարիէնաւ: Ար կողմը պիտի երթանք:

«Կէպ ի արեւելք, պատասխանեց Գիխիմէնշիմայն: Եւ որովհետեւ ինք տղան ազատած էր՝ անոր համար Կէրոյին հետ ալ խտուրտեամբ չէր վարուեր:

«Կիշերը վրանիս հասնի եւ անտառի մէջ շինանք, կրտսր Ռատեպոուն, եւ թէեւ յոգնած էր բայց մտքն ընդունելու վարձքին զբաղելով միշտ կը քալէր: Գիխիմէնշիմայն անհոգ անոր ետեւէն կ'երթար, եւ օրուան լուսոյն գիշերուան ստուերէն մընեւ լու ատեն, երբ լուսինը արդէն հորիզոնին վրայ կ'երեւար՝ Վարիէնաւ հասան:

Կրկրորդ օրը Ռատեպոուն բաղձացած նապաստակը զարկաւ քիչքէ հանեց եւ մէկտեղ առաւ: անով էրբեւ ստութեան վարպետ կրնար իր սիրովը կամբը կատարած ըլլալը հաստատել:

Կէրոյ առանձինն կայսեր գնաց. կայսրն եղածին վրայ խիստ ուրախացաւ եւ քանի մ'անգամ պատմել

տուաւ: Ընչասէր Կէրոյ անշուշտ բոլոր արդիւնքն իրեն կու տար եւ Գիխիմէնշիմայնին վատութիւնը վար կը զարնէր: անով քաջ մարդն երեսէ ինկաւ: Գոնբառ շողքորթ խոտաացին հետ մեծ զուարթութեամբ խօսեցաւ եւ զինքը Կոն անուանեց, եւ նոյն ատենն անմիջապէս բոլոր Գերմանիայի վերադառնալով ծամբանելը, կամուրջները իրեն յանձնեց:

Կապաստակին սիրտը արձանէ արկեղ մը մէջ դրուեցաւ, ետքէն յետ ժամանակաց, Գոնբատին Պուրկունա քաջուած ատենը, նոյնը արտաբայ կարգի գիտուն հնազարի մը ձեռքն անցնելով՝ մինչեւ ցլետին մազը կը հաստատէր թէ անոր մէջ փակուածը Կոն Գոնբատի քիչ քիչ քիչ էր:

Կ'քաջ Գիխիմէնշիմայն ան ժամանակէն վելլը կայսեր քովէն փախաւ, կայսրն ալ ազնիւ մարդուն ետեւէն ինչալ չէր ուզեր: Ինք անօգնական անմեղին պաշտպան եղած ըլլալուն վրայ սրտանց կուրախանար:

— Երբեք —

Մարտիկեանին գտնեցալիք:

Կերջ եւ զիխմէնշմայն նորածին տղան Տեա
բաւական Տեաւանայէն ետըն այ, Ռոպէրթ մա-
րածի պէս եւ անդգայ մնացած էր: Այս ժամու-
չափ անցնելէն ետքը երբ ինք իրեն սկսաւ գայ
եղածը երազի մը կը նմանցընէր, լծէպէտ եւ ի սկզբան
ցաւ շէր զգացած բայց Տիմայ կը տեսներ որ իրը երազ
է, վասն զի ցաւ կը զգար: Արջնպէս անասորժ գի-
շերնոցը գրեկէն Տանեց, բայց աչքն, սկանցնելն ու բե-
րանը կ'պած եւ գոցուած էին: Աս տառապանքէն պա-
տելու Տամար շիբած ասէն, աւաղը մեղրին մէջ թափան-
ցելով եւ մարմինը շօշափելով այնչափ եղաւ որ երեսներ
շատ կողմերէն արիւն սկսաւ վազել: Երկուտասարդը շէր
իմանար լծէ ինչ տարեր մէջ կ'ապրի. երեսին վրայ ա-
ւաղը պաղ կու գար, մեղրը խոնաւ, բայց գլուխը տա-
քութեան մէջ էր: Միայն Տամբ մէկ Տամբն ինչ
ըլլալը կ'իմացընէր: Ռոպէրթ ընդ խելքը գլուխը
գալը կը մտածէր որ չըլլայ լծէ մէկն աս պարագայ-
իս մէջ պզտիկ շինրիկոսն յափշտակած ըլլայ: Աս
բարձրագոյն զինքը շատ նեղելով, լծէ եւ աչքին լոյսը
կողոպտուած էր, բայց ձեռքով կուրորէն սաղին ան-
դին շօշափեց եւ տղան փնտռեց, բայց ոչ արձու մորթն
զգաց եւ ոչ տղան: Ռոպէրթ խարխափելով դէպ ի
ջուրն սկսաւ վազել: Երեսէն վազած արեւը զինք
աւելի եւս կը ջերմացընէր: Տարին կարկաճէն առանց
երկայն փնտռելու գտաւ, երկայն աստէն եւ մեծ աչ-
խատութեամբ լուացուելէն ետքը, վերջպէս գիշե-
րուան պէս մթնցած աչուքները լուսու որեցան, եւ ընդ
առարկաները տեսնելու սխրիք՝ սրտի բարբախմամբ
դէպ ի Տիւղ վազեց, եւ երբ որ ոչ տղան գտաւ եւ
ոչ այ արձու մորթը՝ զարձուամբէն յանկարծ նշու-
րակ մը փրցուց: «Տէր Աստուած», կը գոչէր, «նշու-
թենէն արտասուելով», «դուն օգնէ ինձի որ աս խեղճ
տղան գտնեմ», Ռոպէրթ աս ըսելով աղբըն եւ քա-

նի մը նետ անելով դէպ ի անտառ վազեց: Բայց
Տաղու լծէ քարրկեցի շափ Տեաւացած էր կեցաւ, եւ
քննող աչուքներով կակուղ երկիրը քննելով գո-
չեց. «Օտար մարդկան Տեաքեր... Տողթմափի նը-
շաններ... Տէր Աստուած, պզտիկ շինրիկոսը գող-
ցուած է, օգնէ ինձի, փրկէ խեղճը»,:

Արբաբէրաւ, որ երկանը լծելը մտած եւս կը գա-
նար երկուտասարդին խօսքերը լսեց, եւ դէպ ի Ռո-
պէրթ վազեց, որ գեռ մտառքներուն մէջ աւաղը կը
շփէր, եւ քանի մը խօսք խօսելով Տեաուէն լսածին
ստոյգ ըլլալը իմացաւ:

Ռոպէրթ կ'ունն, որ ըստ իրեան աներկիւղ
գիւցազն մըն էր, որ շատ անգամ մասը դիմացը պա-
տաճած աստին պաղ աչքը եւ աներկիւղ կը դիտէր,
Տիմայ անանկ կը գողոցորթ իրը լծէ նետ մը սիրտը վե-
րաւորած ըլլայ, եւ իրը լծէ իր անդգայութեան մէջ
մնացած արիւնն այ նոյն վէրքէն գուրս կը թափէր:
Երեսին գոյնը լծազաղի մէջ եղած դիակի մը պէս
գունասած էր. բայց սանկարձ բանցի սպասնալով
լսաւ «Տղա յափշտակող գողը կը ձանձնամ, օն,
դէպ ի անոր, դիմե՛նք, դիմե՛նք, բուննը դանի»,

«Ա՛յո, Տայր, անոր ետեւէն... վազէ...
փրկէ», գոչեց նաեւ Արբաբէրաւ: Ան աստէն Աբորլոսս
մասնուան անձուլութեան մէջ ինկող մօր, տղան
մնաց գիշերն եկող մարդեալ Տիւրին ո՞վ ըլլան
յայանեց:

Աբորլոսս եւ Արբաբէրաւ, եղած դէպքին նը-
կատմամբ միտան սրտեղբութեամբ յառաջ կը վա-
զէին, իրենց մեկհատիկ եւ անմեղ զաւակը գողցողը
գտնելու Տամար, բայց բունելու ձաբաններուն վրայ
իրարու Տեա միաբանած չէին: Երկուքն այ դէպ ի
յառայ կ'երթային, եւ իրարմէ ցատուած էին, ոչ
որ ետեւ կը նայէր: Ռոպէրթ երբեմն կ'ուննին ետեւէն
կ'երթար երբեմն այ Արբաբէրալիս, բայց թե՛ մ'եւ-
քը երկուքն այ տեսութենէն կորսընուց:

Այրիւ առնասիրք իրենց անտառային կենակցու-
թեան մէջ շատ անգամ կ'ոտածնաւ ըլլէր մը վրայ կ'ել-
լէին, զոր իրենք իւրուրեւնէն իւրու կոչելու սովը-

բութիւն ունէին, եւ աս կէտէն երբ օրը պայծառ կ'ըլար՝ Մարտինաւ վանքին պատերն ու տանիքը կը տեսնէին. երբեմն հոյն ան կողմանէ երգած տանն՝ զանգալներուն ձայներն ալ կը լսէին, եւ ծուրը դբած կ'աղօթէին:

Արպէրկա դէպ ի աս խաղաղութեան բլուն աւազարեց, եւ իր սրբից գաւազը գողցողները գտնելու մտօք վաղած տանն ամուսինն ալ կորսնցուց: Հոյ պսոս ցաւալից մօր ոտիցը տակ՝ ընդարձակ երկիրը տարածուած էր, որուն վրայ աշանային արեգակն տարածած կիտաղիքով եւ անպայտառ ճառագայթները՝ տխուր դրածմունք յառաջ կը բերէին: Ինք մտածելով որ անգգամները նոյն ճամբուն վրայ պահուրտելու պատշաճ տեղ չեն ունենար, եւ անոնց ետեւէն հասնել ուղիով՝ լեռներէ ու գաշաեղբէ անցաւ. եւ շատ ժամերով ճամբայ ընելէն ետքը վերջապէս Միւսնդէր հասաւ: 'Եկերուստ կրած վշտէն տանջուելով՝ եւ երազաբայլ ընթացքէն մինչեւ ցարտասակ յոգնած՝ դրան զանգալէն վրան ինկաւ:

Ա երոնիգա վանքին Աբբատու հին դրան առջեւն երեցաւ, եւ հոն սեմոց վրայ դեղնցած եւ յոգնած կնիկ մը տեսնելով՝ գթացաւ եւ ցաւելով՝ կը հարցնէր թէ ամաչապարուան եւ նեղութեանը պատճառն ինչ էր, ինչպէ՞ս ինչ անձ էր, եւ անունն ինչ էր:

Արպէրկա կայսեր հօքը ձեռքէն վաննալով՝ ցաւով մը գլուխը ծնցցց եւ հեծեծանօք՝ դուռտտեալ երեսը ձեռօքը ծածկելով՝ քսաւ. 'Կով դժբախտութիւնս, մեծարոյ տիկին, այնպէս մեծ է՝ որ ես քու հարցմանցը եւ ոչ մէկ հասոյն կրնամ պատասխանել':

Իսոհան եւ յառաջանա Վերոնիսն, այս կնոջ չպատասխանելու եւ պայտիտ հապճեկով վանք գիմնը տեսնելով՝ սխաւ տարախուսիլ եւ մտածել: Բայց Արպէրկա իր ներս ընդուռնիքն՝ որ նոյն իսկ վանքի կամար մըք եղաւ, պէտք էր որ կայսեր Ազնեւ դստերը շնորհակալ ըլլայ, որ նոյն տանն Վերոնիգային Տեա դրան առջին գտնուելով՝ անօր համար միջնորդ եղած էր:

Արպէրկային այնպիսի թշուառ վիճակի մէջ Մարտինաւ հասած, եւ հոն կայսեր բարեխիրտ դտտեր

աղաչանօք ընտելութիւն, հօգ ու խնամք դտած առնելը, Հոնիբուրդ կոմսը, կարծելով որ տղան գողցող աւագակները, գիշերը վրայ հասած ըլլալով, անտառի մէջ հոյաննայ մը տակ ապաստան ըլլան լեռնէ լեռ կը պարտէր: Մէրն ու կատաղութիւնը զենքը ցնց բլրանց վրայէն, խոր բարեբուն մեջէն կը մղէր, իր առջեւն ամեն ճամբան հարթ էր, պարբու եւ ծակերու մէջ մանկէն ամենեւին խախտուէր. իր մղումը զենք երբեմն ալ երբեմն ձախ կը տանէր: Ժայռաբու, ձիւնեղբու գտնուելու վրայէն եղջերուց պէս կը ցատկէր. վերջապէս կարծեա թէ սէրն իրեն թեւ տուած էր: Անտաղառ փնտոտը, յանկարծ Տեառ ժայռերու մէջ պայծառ բողի լոյս մը տեսաւ, եւ հոն մտննալու տաննը՝ պահապանին ձայն տարովը բազմութիւնը քնէն արթննալով՝ զենքի վրայած էր:

Ա շտաղեայ հայրը խնթի յանդուութեամբ՝ ճօճացող սրերու եւ նիզակներու մէջ յարձակեցաւ, իր կրակ ցայտեցնող աչքերն, իրեն տղանացող զիճակին եւ ոչ կը նայէին. այլ յանդուգն համարձակութեամբ մէջ տեղը բան մը կը փնտտէին, որ էր կորուսեալ տղան:

Թեւեւ Լեոբոյտոս արջու կաշիէ զգեստ հագած էր, թեւեւ մօրուքն արտաքայ կարգի աճած եւ բոլոր դէմքը փոխուած էր, ի վերայ այս ամենայնի ան բազմութեան մեջէն մէկն եկողին Հոնիբուրդ կոմսն ըլլալը ճանեցաւ, եւ բարձրաձայն անունը տալով՝ կը հարցընէր անոր թէ Աբբոսերալ մարմնով կհաճ թէ հոգին կ'երեւնայ:

Հոն, զօրաւոր եւ առիւծատիրտ սասկան իր սիրտը ճնլցը բուն ուրբշին հարողեկով՝ քիչ մը թեթեւեղներու համար՝ վերքը ցաւելով կը պատմէր. իր բոլոր դժբախտ վիճակն անոնց առջին կը դնէր, եւ սրտին դառնութիւնը բերանն անանկ կտտէր կը դնէր՝ որոնք ստուռեցաւ եւ ժայռերու ստեղծարար սրտերն ի գթութիւն շարժել բաւական էին. խօսքերուն մէջ յաճախ 'Ո՛հ, օգնեցէք, փրկեցէք, կը գոչէր: Ունկնդիրները շատ անգամ միտմարական խօսքերով անոր խօսակցութիւնը կ'ընդհատէին, եւ

դուքսը դեռ բոլոր խօսակցութիւնը չւրնցուցած՝ մէկն յանկարծ գոչեց. «Օ՛ն, եղանք փրատե՛նք»:

Աս բառերն Աքսորելոյն սրտին միտիմարութիւն էին. ասոր հակառակ ուրիշն մը «Գեղար չէ որ երկայն ատեն ուշանանք, սպա թէ ոչ մեծերնուս անհնազանդ կը գտնուինք», բսեկն իբր սպառնացող որոտում կը շնչէր անանանցը:

«Իտան, ո՞վ մարդ», գոչեց Ահորոյտոս «սրտիս մէջ վառուած յուսոյ կայծը մի մարեր. հաւատա՛, որ տերդ թէ որ կրծոցը մէջ քարէ սիրտ մը չունի ո՛չ զբեղ եւ ո՛չ այ քու ընկերներդ կը պատժէ. եւ թէ որ իմ պատմութիւնս հաւատարմութեամբ պատմելու եւ բսելու բլլար որ իմ աղաչանքս զձեզ շարժած բլլալուն համար՝ դուք իմ խղճ ու յափըշատուած ազատ փնտնելու ինքի օգնական եղաք, ստուգիւ զձեզ իբր անհնազանդ չկատժէր»:

«Իրաւունք ունիք, բաւ. աւազակապետին երկրորդն իր զինեղ ընկերացը.՝ բայց սա բանս ինքի թող աուէք: Մեր Գասէկարդ աէրն ես աղէկ կը ճանչնամ. մին բնաւ չիպատժեր զանոնք որոնք սպառնացելով ան պաշտպանելու համար վրէժխնդրութեան սրերնին կը քաշեն»:

Իրօր բազմութիւնը միաբերան Ահորոյտոսին օգնելու յօժարակամութիւնն ցուցուցին: Ոմանք անմիջապէս իրենց կարասիք ժողովուս սխան, ոմանք խէժաւոր շոճերէն ճաշէր կը պատրաստէին. իսկ լեռնակողմանց տեղեակ երդնները վտանգաւոր անդրնոց եւ զուգիվայր տեղեաց քովերն իբր նշան վառուած նիւթեր կը ձգէին:

Հոսիվորդ կոմն ամենուս կ'օգնէր, շնորհակալ կը բլլար, կը գոզէր, կը քաջապաշտը եւ վերջապէս ամէն բան յաւաքանապէն ետքը կը հարցըներ «Ուրեմն դուք հուշակաւոր Գասէկարդ աւազակապետին կը ծառայէք»:

«Կախանձոտները զինքն ասանկ կ'անուանեն», բաւ. ամբարտաւանութեամբ Գասէկարդն երկրորդը: «Վնանք սա անուը կու տան՝ որոնք կը վախենան որ Գասէկարդ իր հօր բաղունկերովն երբեմն զե-

րենք պիտի ջախջախէ: Բարեկամ՝, հեռուէն մի դատեր, կը խարուխ»:

«Կայանութիւններն այ սուտ կը խօսին: Փրէցուած ամրոցներն եւ ձմեռն գարձած վանքերն այ ստախօս են», պատասխանեց աներկիւզութեամբ Ահորոյտոս. «բայց ինձի ի՛նչ», կ'ըսէր իր տղան նորէն գանկելու ձգանց մէջ, «ո՞վ ինչ կ'ուզէ բսէ: Գասէկարդն ո՛չ մտլութիւններն եւ ո՛չ այ առաքելութիւնն ինձի հիւնց օգուտ ունի»:

Աւազակներէն մէկը, Ահորոյտոսին խօսածնէրուն նեղանայով կը հարցըներ իրեն թէ «այսպիսի անուս մ'ասանկ անտարբերութեամբ եւ առանց վախու բերանը կ'անուտ. ուստի որ», կ'ըսէր «բոլոր Գերմանիա եւ Իտալիա կը դողայ»:

«Շարքարքա ինչ մը վախնալու բան չունիմ», բաւ. Ահորոյտոս հառաւելով:

«Սա մարդը հանգիստ թողուցէք», կը գոչէր Գասէկարդն երկրորդը: «Իտեղք զժբախտ է, ա՛մէն բան կորսընցուցած է, եւ վախնալու այ պատճառ չունի: Միայն երջանկութեան մէջ եղող մը կըրնայ վախնայ, երբ կը մտածէ թէ կրնայ օր մ'իր երջանկութիւնը կորսընցնել»:

Աս վարկիւնէն ետքն ան բերտ մարդկան բազմութիւնն ամենայ Ահորոյտոսին կողմը կը բսնէին, մէկը զինքը կը քաջապաշտը, ուրիշ մը ձեռքէն կը բսնէր. ոմանք այ ժայտերու, անգուտնդներու վտանգաւոր տեղերէ անցած ասնոնին անոր օգնել կ'ուզէին:

Չաշէրը լմնացան, անոնց տեղն ուրիշ վառուցին, դարձեալ սպառեցան նորէն նորոգեցին, եւ վերջններուն հետ նաեւ լուսնոյ եւ աստղաց լոյսերն այ մարերն եւ աուսուրը ծագեցաւ, բայց տղան փնտոզները դեռ յափառակողաց հնարն իսկ չգտան: Այ ասոնց ժամանակն եկած էր, եւ շէին կրնար ասկէ աւելի Ահորոյտոսին ընկերանայ, որովհետեւ հարկ որ իւրաքանչիւր որ կը պաշտօնը կատարէր, ապա թէ ոչ Գասէկարդ զերենք խտիւ կը պատժէր:

Արջու մորթիւրու մէջ փաթտուած գունատակա մարդուն խորաքանչիւր որ ցաւակցութեամբ ձեռքը

կրնցուց եւ «մա բարով», ըսաւ. բայց որպէս զի խեղճը ճամբան յափշտակիչ անատուններէ կամ թշնամիէ մը բռնուելով անպատասպար շննայ՝ անոր աղեղ, սուբ եւ նիղակ մը տալին:

Հոնփուրդին ամրոցը քանդուած եւ բոցերու ճարակ եղած ատեն, երբ կայրական բոցերու մտոց սեւ ամպերն երկինքը կ'ելեկին եւ կայծակու՛նքը թըրջակելով՝ նորէն երկիր կը խոնարհէին, երբ պաշտպանելէն յոգնած պատերազմիկներն անթուփնէն էքանելու վրայ էին եւ գետինը փուռելով՝ հողինին աւանդելն աչքերնուն առջեւ կը տեսնէին Վերթուտու նոյն վայրիկնի մէջ քաջարտու թիւնը կորսնցուցած չէր. բայց հիմակ ընդարձակ եւ ամպի անպատի մէջ աւանձինն մնացած, իր փիճակին անորոշութեան մէջ յուսահատած, Հոնփուրդ բոլոր քաջարտու թիւնը կորսնցուցած էր. բոլոր աշխարհք իրեն ամպի էր, ամպի էր երկինքը, ամպի էր նոյն իսկ իր սիրտը: «Չաւակ սպանուած է», կ'ըսէր. «Կերպերիկ վայրենի անատուններէն պատառ պատառ եղած, ինձի ուրիշ բան չիմար բայց գտն կեսիք մը: Միայն ամեն վայրիկան իմ թոքս հիւժող աս ցաւերը կրելու համար կ'ապրիմ», պայտէս կը գոչէր Հոնփուրդ՝ յուսահատութեան շնչով մը նոյն ատենը՝ երբ ժայռի մը ծայրն հասած էր, որուն վարի կողմն ահաւել անգունդ մը կար, որ նոյն իսկ նայողին աչքը պղտորելու բաւական էր: Հոնփուրդ գիտող աչքը բոլորտիքն եղած անգունդը չափեց, «Վերթ գոցէ, մէջը նետուէ, եւ տառապանացո վնէր տուր», կը փսփսար փորձին ականջէն վար: Երակը միճոյ պէս կը զարներ, երեսին գոյնը գունատած եւ դէմքը նիհարացած եւ սաղին անդին խորունկցած՝ մեռելի մը կերպարանքէն ամենեւին տարբերութիւն չունէր. աչաց առջեւն անհեթեթ կերպարանքներ կու գային, եւ մտքէն անցածն ալ գժոխային փորձէն խորհուրդներն էին:

Միւնսդէրի Մարիէնաւին պատարագի զանգակն հնչեց, որուն ձայնն աս տեղը շատ յստակ կը լսուէր. դքսին կուրուձեան վարագոյրն աչքէն ինկաւ, աչքին

պոյտը դադրեցաւ, եւ զանոնք երկինք դարձուցած Վերթուտու գետնի վրայ ծուներ դրաւ, երեսը խաչակրներեց. եղածին վրայ սաստիկ ամօթ մ'երեսներն կար մըրցուց, որովհետեւ Խաղաղութեան Բուրն միտքն ինկաւ, ուր Մարիէնաւին պատարագի զանգակներն հրնչած ատեն՝ Կերպերիկայն հետ նոյն տեղը ծուներ գրած կ'աղօթէր: Եւ աս վայրիկնիս մէջ, իր եւ Կերպերիկայն ու տղուն փիճակն լսատուծոյ յանձնելով՝ միտ թարուեցաւ:

Է՞՞

Դրացիակիւր :

Որովհետեւ Ռուսները չէ թէ միայն ցորեկներն այլ նաեւ դիշերներն այլ իր իտալացիութիւնն յտապ կը տանէր, սասնելով երկու օր եւ գրեթէ երկու դիշեր, անտառաւ եւ ձորեւրու մէջ պտրտեցաւ: Բայց յանկարծ միտքն ինկաւ թէ կամր արան յախշատիղջները կրնայ գտած եւ զանի ձեռքերինէն հանած եւ նորէն հիւղ գարձած ըլլայ:

Կրիտասարգն եւս գարձաւ: Բայց հիւղն ու նոյն կողմերն ամայի գտաւ, մարդ չէր տեսնուեր, ակտոսի մէջ փակուած մնացած եղիկը անօթութիւնէն կը բաւաւէր: Կեղծը տրամուլթեանը զանատներ կերակրեց. ինքն այլ ըրէ մը բան կերաւ զորացաւ որպէս զինորէն երթայ եւ կը պզտիկ սիրականը փնտռէ: Բայց խեղճ եղիկը, որուն անուշ կամն ամէն օր կը վայելէր արջերու եւ վայրի անասնոց թող ալ երթան իրեն սրտին ցաւ էր, անոր համար կոմսին սուրն հետն առնելէն ետքը ձեռքը հարի կտոր մ'տառաւ, անասնոյն կապը քակեց, եւ հացն անոր ցրցունելով ետեւէն դալու կը հրտիրէր. անասունն որ ամէն օր անոր ձեռքէն կերակուր ընդունելով անոր շատ վարժած էր, Ռուսներին հրաւերն ընդունելով ետեւէն կերթար. կը ձայն այլ մտքին չբաժնուցեցաւ:

Ռուսներին երբեմն սրտանց երբեմն բերնով, տղան գանկու համար բոսած արօթիցը լսելի ըլլալն ալ, ինք աւ անասնոյն ըսած գթութեանը պարտական է: Որովհետեւ ամէն զոցած տեղը դռները կը զարնէր մեծ ու պղտիկ գամկերը կը կանէր որ աւ իբր ընտանի անասուն կրթուած եղիկները տեսնէ: Ըստպիսի չըզանի մէջ երիտասարդն իր մեծ զարմացմամբը գտաւ ան տեղն ուր յախշատիւրած անտառի եղբայրը բարձրատիճան մէկու մը պաշտպանութեան սակ կը գտնուէր: Աս մարդը Հերմոնա Կիրահայտի գուրմն էր,

որ իր ծառայիցն ըրած գիւտը մեծ ուրախութեամբ ընդունած եւ որովհետեւ իր ամուսնոյն հիւանդութեանը պատճառաւ յոյր կորած էր, զաս իր բոլիւ առած եւ իրեն ժառանգ որոշած էր:

Ըստ անուական ասպետը Ռուսներին վարմանը հաւնեցաւ. ան տանն հաւատարիմ երիտասարդը Հելմայի մարդասիրութիւնէն քաջալիրուելով առաջարկեց անոր թէ զինքն իր որսորդաց մէջ կ'ուզէ ընդունիլ. եւ կ'ապահովացնանք զինքն որ չէ թէ միայն արեղ գործածել արեղ գիտէ, այլ նաեւ սուր ու նիզակ գործածելու մէջ ալ քաջ է: Տանտերը աւ առաջարկութեան ինք զինքը պատրաստ ցուցուց եւ ընդունեցաւ:

Ինչ ուրախութիւն եւ որպիսի խնամք: Ռուսները անանձին մնացածին պէս ձուռը գրաւ եւ Աստուծոյ իրեն ըրած շնորհացը սրտանց շնորհակալ եղաւ: Հիւնց այլ գշերիկսու գտած էր, եւ ան ալ իրեն մեծ ուրախութիւն մըն էր որ անոր բոլիւ պիտի կենար, եւ կարող պիտի ըլլար զանի գրկել, գգուել ու հալորուել:

Ռուսներին իր նոր տիրոջը բոլիւ առաջին ծառայութիւնն, անոր մէկ գործքին համար Աստուծոյ ձեռքարնելու եղաւ, որով իր մեծ բարձունաց կէտը կատարուեցաւ, որուն յարգութիւնը եւ ոչ մտքէն կրէնտուր անցնել: Այսինքն Ռուսները խաբարած տեղէն տուն դարձած եւ Կարիւնաւ վանքին առջեւէն անցած ատներ հոն եղած քայլերէն մէկն Ռուսներին մտադրութիւնը վրան ձգեց: Օրն սրտացոյ կարգի պաղ, եւ ձիւնը սոնաւափ մը գեանէն վեր բարձրացած էր: Կարգիին ու անասունները ցրտէն պատրուարուելու համար ապաստանարան կը փնտռէին. բայց աւ բոլիւ կարծես թէ խոտաշունչ հոյս բանի տեղ չէր գտնու, թէ եւ մեռելի պէս գուռատեալ էր, բայց տեղէն չէր շարժու: Սեւեռեալ աչօք որաւի որ կ'երուար, անշարժ մէկու մը կը նայէր, իսկ ձիւնադաշտին վայցէն իջած դառնաշունչ հոյս իր զգեստներն ու երկայն մտքերը կը ծփանցէր: Ռուսներին հետաքրքրութիւնը զինքը դէպ ի հոն մղեց, քննող աչօք

և և մտադրութեամբ նայեցաւ, մէյ մ'ալ յանկարծ գոչեց «Կերպերկա, Կերպերկա»:

Քոյնն իր գրից մէջ անկոփոխ մնաց, կերևար որ ակնմաները իրմէ դուրս բաներու գոցուած էին. և աչացր տեսութիւնն իրմէ կողպտուած:

Ռոպէրթմ կեցած՝ իր տիկնոջը ցրտէն դողացող դունտակ երեսը կը նայէր, և կը մտածէր որ Հենրիխօսին կենդանի բլլալուն լուրը կրնայ տիկնոջը զօրացուցիչ զեղ մ'ըլլալ, աս կը մտածէր բաց խշրտոց Տանկէն մեծանցան կը զդռնաւոր: Երիտասարդն աս խորհրդոց մէջ եղած ասնն վանքին դուռը բացուեցաւ, քանի մը կուսանք դուրս ելելով, դունտակէ Էակին մտնեցան և լծեւէն բռնելով կամաց կամաց ցրտոյ աս Տանկէն վանքին մէջ տարցուած խուց մը խոթեցին:

«Ո՞վ է ան գունտակ և և Տիւանդ տիկնոջ», Տարցուց Ռոպէրթմ դունպանու Տոյն, որ կրկաթի վանդակը գոցելու վրայ էր:

«Դեղձ Տիւանդ մը, պատասխանեց դունպանու Տոյն «ո՞չ որ գիտէ ո՞վ է, կամ՝ ուստի եկած է: Քանի որ մեր քովն է ուրիշ բան չենք լսեր բաց Տեծել և և Տառակել. քնոյն և երպիցն մէջ բնտ ան կամ բարձրաստիճանի եւ զօրու որ լծնաւոյ մը վրայ կը խօսի, և կ'երևայ թէ անկէ մեծ վախ ունի. մի և նոյն ասնն տատանող ձեռքներով բան մը կը փնտռէ: Ըստ պատահման բարձ մը ձեռքն անցնելու բլլայ Տամբուրիւ և արտասուօք կը ծածկէ. վեր կը վնջընէ կը գգուէ և կը կարծես թէ ձեռքը տղայ մը բռնած է. և արթննցածին պէս անկնայով որ խաբուեր է կը սփի դառն արտասուել: Ագնէս՝ կոյսեր արժանալուական որ աղքատաց պիշափ սէր ունի, ասոր փռան ալ մեծ գուլձ կը ցուցընէ. և լայով կ'ըսէ թէ աս Տիւանդին առողջանալ տրտանց կը բազձամ, սպա թէ ոչ անոր Տես մեռնիլ կուզեմ»:

Ռոպէրթմ աս պատմութիւնն արտաքայ կարգի շարժած, դունպանու Տոյն շնորհակալ եղաւ, ետքը նորէն ձիւն վրայ ցատկեց և Ատուածոյ վարութեան վրայ զարմանալով ինք իրեն կ'ըսէր. «Կայսրը կամին

ամրոցն ապականեց ու փճացուց. Հոխփուրդին վրայ սքոռքը Տրասարակեց, իսկ իր բարեսիրտ դուստրը կուսին տիկնոջ պաշակ սէր կը ցուցընէ որ եթէ նոյնը շատողանայ անոր Տես մեռնիլ կ'ուզէ: Մարդկան շինեցանին երկինքը կը խնայէ, և որովհետեւ Ատուածոյ կամբը բան զբնաւոր մարդկան կամքն Տջորագոյն է, կը յուսամ որ ժամանակաւ ամէն բան կարգի կու գայ»:

Բաց խնդիրն ան էր թէ քննչակէ Կերպերկան իր յափշտակուած տղան քովը պիտի ասներ: — Աս Տարցումն երիտասարդին Տամբ անլուծանելի էր: Բաց Ատուած որ իրեն յուսացելոց պաշտպանն է, նաև Տոս ալ առիթ մը ցուցուց, զոր ձիւնարող և րիտասարդն արգէն կը մտածէր և ԿիխՏայմ Տաւած ասնէն իրօք ալ ասուած: Հոն զամէնքը տխրած ու տրտմած գրող, և պատճառն Տարցընելով իմացաւ որ գտեալ տղան յանկարծ ծանր Տիւանդացեր է, և Հեյմնտին բարեպաշտ ամուսնոյն ձեռնէլային զոր ամէն ծանցողներն գիտէին թէ կրթեալ և բարեսիրտ խաթուն մըն է, լայնէ աչքերը կարմրեցած էին:

«Կ'ըսէ՞ ճանկիկն ի՞նչ ունի», Տարցուց Ռոպէրթմ ինքն ալ գունտած և արտմած:

«Հորթուն իր մայրը փնտռելուն նման», պատասխանեց Տոն երողներէն մէկը, «պղտին ալ կը պողայ իւր կոյ և և մէկը կը փնտռէ: Ահեռէս խաթունն իր իմաստութեամբն որոշեց որ տղուն դպեակ մը գտնէ. բաց պայտի անձ մ'ուստի պիտի գտնեմ»:

«Մտուած, ինչպէս մեծագոր ես, կ'ըսէր ինք իրեն երիտասարդը, և սրտանց ուրախանալով. «Ես, ըսաւ. «ես կրնամ գտնել: Կնիկ մը կը ճանչնամ, ուրուն տղան զեւո շատ ասնն չէ որ մեռաւ. ինք Տեւոս տեղէն եկած է և Մարիէնա վանքը կը բնակի, որովհետեւ իր ցուսն ու յոգնութիւնը, զնքն աւելի յստայ երթանն արգիւղեցին: Աչ զոր Կիտէն աս խեղճն ո՞վ է և և ուստի եկած է: Աս կնիկն անշուշտ Ահեռէլային ծառայութեանը մանկելու և զգրտեալն իրը դպեակ իմամբլու պատրաստ եղած պիտի բլլայ: Ինչո՞՞ տղուն և ան կնոջ մեծ բարիք կ'ը-

լայ, եւ բաց ասիւ Աէնտէլա խաթունը լքեալ թողեալ անձի մը բարեգործութիւն ըսած կ'ըլլայ,:

Ըս խորհուրդը ասն Տաղարապետին շատ հաճոյ եղաւ: «Գու խորհուրդդ երիտասարդ, կ'ըսէր «սոյն կ'արժէ գինով զորացել զքեզ, ես աս միջոցիս մէջ քեզի ձի պարտասուր կու տամ: Եւ դէպ ի Գարիէնաւ աճապարէ: Ի: անտապետ, գոչեց ասն Տաղարապետը «չուտով զյոյ մը կրթեալ ձիեր դուրս քաշէ: մէկը Ռոպէրթին, միւսն ալ ան կնկան հաճար,»: Ետքը նորէն երիտասարդին դարձաւ, որուն սիրտը ուրախութեանէն կ'ետար, եւ ձեռքն ուսոյրը վրան դարնելով ըսաւ «Գուն երիտասարդ, սա խողութիւնս վայելս բարձր, շուտով գնով որ ըլլայ նե ըլլայ դայեակ մը գտիր: խաթունը ժամէ մ'ի վեր արդէն հրամայեց եւ որովհետեւ ես ասոցը գինի խմելու բան մը չեմ կրնար մտածել ու գտնել, արդէն քանի մը գաւաթ ետեւէ ետեւ պարպեցի, բայց միտքս արէկ խորհուրդ մը չեկաւ: Բայց դուն եկածիդ պէս արէկ խորհուրդ տուիր: Անեղած մեծ ուրախութեանէն քեզի ամէն բանի մէջ օգնական պիտի ըլլամ: Խմէ երջանկութեան զաւակ, խմէ եւ կնաց,»:

Ռոպէրթը ասն Տաղարապետին առատութեամբ տուան խմելէն ետքն իրեն սլ ընկերացաւ նորէն խմեց, ետքը արագաբայլ ձիու մը վրայ ցատկելով, երկրորդն ալ, որուն վրայ կնոջ համար հանգիստ թմամբ մը գրուած էր, ասնձէն բռնեց եւ թուշելով դէպ ի Գարիէնաւ ճամբայ եկաւ:

Ռոպէրթը խիտ արագ ձիավարելով, ձիերը փրփրացնելով Միւնայտը հասաւ, ձիէն վար ցատկեց, եւ ուրախութեան տատանելով ձեռքը դրան զանգաին անակի զօրութեամբ քաշեց որ զանգաին մեծ դըրզին հանեց: Գունապատու հին դժկաման կերպարանօք դուրս բացաւ, բայց իրեն արդէն յառաջագոյն ծանօթ եղած երիտասարդին ներքեմ խնդրելով շանդարտեցաւ: Ըռուել բռնուած եւ դողողուն ձայնով դռնադարձու հարցն ծանցոյ, որ ինչն չէր ըմտնա կոմին Աէնտէլա ամուսինէն խաբուած է, եւ աս անձանօթ սիկնոջ հետ խօսիլ կ'ուզէ:

Գունապատու հին երիտասարդին աղաչանքն ընդունեցաւ, եւ յանձնեց իրեն որ ձիերն ախոռ քաշէ, եւ ետքը խօսարկն (օտարականաց համար որոշեալ խուցը) երթայ: Ռոպէրթը իրեն ըսուածը կատարեց, ձիերուն խնամքերը վար տաւ, ախոռ քաշեց եւ տղեւնին կերակուր դրաւ, ետքը սրտի բարախմամբ խօսարանին դուրս դարկաւ:

Կէրպէրկա հոս կամարածեւ եւ արէկ տարցուած խցին մէջ այնպէս նստած էր, ինչպէս որ զինքը Ռոպէրթը յատարացոյն ձիւնադաշտին վրայ տեսած էր: պսպիւրն անշարժ նայուածքը բոլորովին սեւեռեալ կարծես թէ անդգայ էր: Ռոպէրթը քիչ մ'ատեն լուծեամբ նստը ցաւէն ու կակծէն տատապեալ կերպարանքը դիտեց, ետքը մտանշալով, իր տարարին եւ կենդանի ձեռքս անոր մեռելի պէս պաղ ձեռքերը բռնելով, կամացուկ մ'ականջէն վար ըսաւ «Մայր, չեմքիկոսող կենդանի է,»:

Ըս խօսարկուն վրայ կարծես թէ քարէ արձանին վրայ երկարական կայծով մը յանկարծ ջերմութիւն ու շարժում եկաւ, այտերը կարմրացան, անքերը նորէն փայլունութիւն ստացան, եւ մուշկ լուծիւնն արկելով եւ զերիտասարդը ձանձալով գոչեց «Ո՛ր, ո՛ր,»: Ետքը վրան մարեկը դարով ակնոսին վրան ինկաւ, եւ եթէ Ռոպէրթը իր հզօր բաղուկներովը չէր բռնէր կարծր գեանին վրայ պիտի ինար:

Երիտասարդը շփոթեցաւ մնաց: Երիտասարդը զրուսեմ զրուսեմ կարօտ էր, Ռոպէրթը դրան մարդ կանչելու չէր արձանձակեր, որովհետեւ բանը երեսն հանիւնէն աւելի ըլ կանխար քան թէ մահաշունքէ: Չորս կողմը նայելով սեղանին վրայ գաւաթով ջուր տեսաւ, յափշտակեց եւ քանի մը կաթիլ անոր երեսը դարնելով արժընցուց: Եւ երբ Կէրպէրկայ խելքը դուրս եկաւ Ռոպէրթը զինքն իր որդւոյն կնանցն եւ իրեն համար ազնիւ եղած իրաց վրայ երգուընցուց որ թիչ մը քաղաչերուի:

Կէրպէրկա իբր թէ երացէ մ'արթննալով, կ'ըսէր «Ո՛րքեմ Ըստուած իմ սիրելի զուակս պահպաներ է: Ռոպէրթը ել, շարժէ: Ել երթմանը,»: Կեր-

Վերպերկա սրտանց Աստուծոյ վատահանալով
կ'ազօժէր որ իրեն քաջախելութիւն տայ, եւ աս գոր-
ծորութեամբ ամբողջութեան վեր ելաւ եւ Հելմանտ
դքսին ամուսնոյն առնելը ներկայացաւ:

Ըստ խոսքեմ' եւ արուեստան տիկինը զՎերպերկա
մեծ մարդասիրութեամբ ընդունեցաւ: "Գարուստդ
Աստուած օրհնէ խաթուն, բաւ տիկինը ձեռքն եր-
կընցնելով, եւ երբ Վերպերկա խորին յարգութեամբ
ծառելով եւ անոր ձեռքն առնելով շօթմանը տարաւ,
Վէնտէյա՛ իր սրուն իբր զպեհակ եկող անձն մը վրայ
այսչափ քաղաքավարական արժանապատուութիւն
տեսնելով զարմացաւ մնաց:

"Վու՛ն, բարի տիկին, բարձրաստիճանի մէկը
պիտի ըլլաս, բաւ խոսքեմ' Վէնտէյա: "Քոպէրթ քու
վրագ իմ' հազարապետի պատմեց թէ՛ քու ուստի
գալդ եւ ո՛վ ըլլալդ յայտնի չըլլայ: եւ որովհետեւ
դուն աս բանս ծածկելու համար անշուշտ պատճառ
ունեցած պիտի ըլլաս, անոր համար ես ալ չեմ ու-
զեր քննել: Վերպարանացդ վրայ սրբոյ մը բարե-
պաշտութիւն կ'երեւայ: աչքերդ քնձի անանկ մա-
քուր եւ անանկ ստանց խաբէութեան կ'երեւան, որ
նոյն իսկ հրեշտակի մ'աչքը ասկէ տարբեր չեմ կրը-
նար երեւակայել: Գուն շատ լացած եւ շատ բան
կրած պիտի ըլլաս, կերպարանքդ աս բանիս վրայ է,
եւ անշուշտ ասոր պատճառ երդընքն անպիտան եւ
անխելճ մարդիկ եղած պիտոր ըլլան: Իմ ամբոցս
զքեզ հայածոցնեւրուն դեմ ապաստանարան մըն է,
հինց դուն քնձի հետ եկուր, Գտեայ տղուն եր-
թամբ, զոր ես քեզի յանուն Յիսուսի կը յանձնեմ,
որպէս զեւ Աստուած անոր առողջութիւն պարգեւէ:"

Վերպերկա այսպիսի մարդասէր ընդունելու-
թեան վրայ շարժած եւ արտաքոյ կարգի ուրախա-
ցած, Վէնտէյային ձեռքը բռնած կու լար, եւ շատ
անգամ դանի կը պագնէր: Այսպիսի մեծ երջանու-
թեան զգածմամբ գրեթէ գինովցած Վէնտէյային հետ
կից խուցը կը մտնէր: Հերթիկոսն, որուն անունն քնչ
ըլլալը ոչ որ դիտէր, աս կիցն մէջ կը հանդէր եւ
կը տառապէր:

"Հինց հոս հանգչէ, կը փախար պահապան
հրեշտակն տառապելոյն ականջէն վար: Վերպերկա
մեծ զուարթութեամբ սուկզօճ որրոցին մտեցաւ
որուն մէջ Գտեայը թագաւորի զաւկի պէս պստկած
էր, եւ անմիջապէս տղան դուրս հանեց, թեւերուն
մէջն առաւ, պագաւ, կրծոցը վրան գրաւ մէյ մ'ալ
ամենուն զարմացմամբ տղան լալէն դադրեցաւ, ծի-
ծարելով մըն երեւք կը նայէր: Ասով ամբոցին մէջ
ամենուն սիրտը հանդարտեցաւ:

Վէնտէյա եղած դէպքին վրայ խիստ զարմա-
ցաւ եւ ուրախութեամբ զՎերպերկան գրկեց, եւ իր
գոհութիւնը ցուցնելով, առանց մտքէն անցնելու որ
Վերպերկա Գտեայ մանկան մարմնաւոր մայրն է, թու-
ղուց սենեակն ու գնաց:

Վերպերկա երբ կիցն մէջ առանձին մնաց,
տղան վեր վերցընելով շնորհաց Աստուածամօր ըն-
ծայեց, եւ իրեն եղած շնորհաց վրայ սրտանց շնոր-
հակալ եղաւ:

Ե՞՞

Հարմանայի տղան:

Տղան, զոր Վէնայէ արիկին իր Հանդուցեալ Տօրն անուամբը Հենրիկոս անուանեց շուտով մեծցաւ. եւ գեղեցիկ, առողջ, զորաւոր պատանի մ'եղաւ, իր վատվառն աչքերուն վրայ մարտը բարեարտութիւն մը կը ծինայէր: Եւ դէն ան Հասակին մէջ ամէն բան իրեն շնին կերեւար, ժրջան գործելոյն ամէն բան կը սորվէր, ամէն բան գլուխ կը հանէր:

Վէնայէ արիկներ իմաստուն պարտիզպանի մը պէս՝ որ խիտ առքի շղիմանայու տունէկերը մեծ հոգացողութեամբ բարեխառն կողմերը կը փոխադրէ, այսպէս ինչն ալ իր սիրելի դուստն ան ծաղիկ Հասակին մէջ շատ անգամ նոյն իսկ կամեց խիտ փորձերէ կ'անցընէր: Ըստ անգամ մարմինը նուաճելու աշխատութիւններ առջին կը դնէր, եւ անոր ջըղենն աս եղանակաւ ամէն դժնդակաց ենթակայ կ'ընէր. բայց ուրիշ կողմանէ ալ աշխատութիւնները քաղցրացընելու միջոցնենն ալ չէր պակսեցընէր: Տօրն Հնեա ս եղանակաւ վարուիլը, զինքը շրջահայեաց, վերջը մտածող, ամէն բանէն օգուտ քաղող պատանի մ'ըրաւ, այնպէս որ նոյն իսկ Հասուն մարդիկ Հենրիկոսին գործոցն ու փարմանքը վրայ կը զարմանային: Հենրիկոս ուրիշներուն նմանելու ջանքէն մղեալ, եւ չար օրինակներէն փախելով, իրեն Հաւասարակիցներու Տեա Հասակաւորի փարմանք կը ցուցընէր, եւ աս եղանակաւ այնպէս ինքզինքը յարգել կու տար որ Հելմնտ դուքանն ու իր ղեկակիցները, երեսելի գործքի մը ձեռք չգարկած՝ նոխապարտատուութեան աստեղը տղան ալ կը կանչէին. անոր անխաբելի յառաջատեսութեանը սերտով կը հետևեէին, որովհետեւ աղէկ Համոզում չէին որ աս ասան մարդուն դատաստանացը վրայ կրնային ապահով ըլլայ:

Իկիսայիմի Գտեալ աղուն պատմութիւնները վերջապէս Կիզէլա կայսրուհեջուն ախանը Հասաւ, եւ

որովհետեւ կայսրուհին աս զարմանալի տղան տեսնելու բաղձանք ցուցուց, Հենրիկոս յանկարծ արբունիք փոխադրուցաւ:

Հենրիկոս արբունիք եկաւ, Կիզէլա զինքը տեսնելով Համոզուցաւ որ ժողովորեան բերանը պարտած լուրերու մէջ ճշմարիտն ալ կը գտնուի եղեր: Գտնելոյն անպարծենկոտ խոհեմութիւնը՝ իր սրտին ազնուականութեանը Համար վկայանքէն աւելի աղէկ կը խօսէր, եւ Կիզէլայ ապահովապէս կը յուսար որ աստեղը Հենրիկոս գնդոյ մը գլուխն անցնելով օգնութեան կարօտ տկարաց պաշտպան, եւ երջանութիւն աւրող անձնասիրաց գլուխը զարնող քաջ մէկը կըրնայ ըլլայ: Իմաստուն եւ առաքինի արիկներ Համուցուած էր որ տղուն միտքն աւելի կերպաւորելու եւ իր դրած վախճանին Հասցնելու Համար պէտք էր որ անցնէ Տին բանաստեղծի եւ պատմագրաց գրքերը դնէր. որով Հենրիկոս նորէն Էկիսայիմ գարձած աստե՛ն՝ աս գրոց մէջ իրեն Հարկաւոր բաները ցլաղ սորված եւ աս ծանուցութիւններով Հարտատցած էր:

Ե՛ւ Հենրիկոսին վրան այնպիսի զարմանալի բաներ նշմարելի կը ըլլային, զոր կարճատեսութիւն մը՝ պատահամուտ կոչել սովոր է. արդէն մտացը մէջ այնպիսի սերմեր ցանուած էին որոնք երթալով պիտի աճէին եւ անասունքը ձեւացնելով՝ իրենց արմատներով երկրիկոսին իրարու հետ պիտի միացընէին եւ իրենց հոյանայն աստե՛ն՝ ազգեր պիտի պահէին: Կր մտածելու եւ քննելու արժեանք միտքը Տին աստե՛նուն այնչափ օգտակար գործքերը՝ նոր աստե՛նուն սովորութեանց փոշով ծածկող, եւ այնչափ ազարակներու կորուստ սպառնացող մարտիի անպ մը միջոց հոյնն ստտի գալն արդէն իրեն կը ցուցընէր: Հենրիկոս ամէն կարօտեցող ասանց Հպարտութեան օգնութեան կը հասնէր, որովհետեւ իր ուսումնն իրեն աս համուցումը տաւած էր որ մարդկային կենաց ասպարիզին մէջ ապրողն մը առջի գործքն աս պիտի ըլլայ, եւ թէ բնկերին օգնողը, նոյն իսկ իր անձին օգնած կըրնայ: Հենրիկոս աս խորհրդոց մէջ բնկումն ըլլալով, այսպիսի ծառայութեան եւ ոչ մէկ հասն իրեն նա-

խատական կը համարէր, բաւական որ կարող ըլլար մէկու մը օգնութեան հասնիլ, հոն կը գտնուէր. սրբախն մէջ ոխ պահել չուներ, որովհետեւ արնուական սրտի մ'արժանի բան չէր սեպեր:

Վիզէլլայն բնտիր կայրն «Գարիք ընեն բարիք կը բերէ», եւ Վերպլերպայն, զոր տղան միայն իբր դպեալն կը ծաննար, տոբրաբար շատ անգամ կրէինաձ առականոր խօսքը «Գարիք ընեն արգալութեան կը մտեցնէ», երեսասարդն իրեն գործօքը կանոն բրած էր: Արատուրց կամաձ ձեռքը կ'երկնցներ, եւ հասարակաց բարոյն համար ամէն բան, նոյն իսկ իր անձը կը գոհէր:

Հերիկոս՝ ճշմարիտն ու բարին բնելու եւ ի գործ դնելու սիրով՝ նոյն իսկ մարմնովն ալ ճարտիկ ու զօրաւոր եղաւ. առանց որոջ նոյն սպակոնեայ ժամանակը՝ նոյն իսկ զօրաւոր եւ պատերազմաւոր մարդկան կամայց ո՛ւ յարգութիւն կը սրուէր եւ ո՛չ ալ կը հնազանդուէր: Ապրենի ձիւռ մը վրան աշտանաւ կամ ատն, ինքն ու երկիւրը՝ հին առասպելաց մէջ յիշուած յուշկապարհին պէ՛տ երկուքը մէկ էակ կը կարծուէին: Ենք իբր մարտիկ կնար իր փորձառու բազմօքը գտասեղով որպիսի եւ իցէ հօրին մը դէմ ելլէ: Իբր համաձարեղ կարեբայ թշնամուց մը դէմ, իբր սուսերամարտ՝ իր ճարտիկութեամբն իրմէ շատ աւելի վարժերը դետին կը պառկեցներ, իբր լողացող՝ կարծես թէ ջրոյն՝ միայն ձկնաց տարն ըլլայց սուս հանել կ'ուզէր, իսկ իբր պատերազմող ամէն ատն զպիտիներ կը փողովէր: Արիշներուն սուսած խորհուրդը մինչեւ որ հասուն խորհրդով չէր կշռեր կամ չէր փորձեր ի գործ չէր դնէր: Կրնն դէմ խօսողը թէ եւ անիրաւ ըլլար մտիկ կ'ընէր եւ հանդարտութեամբ անոր բռնեկա՛մ անուր կու տար, բայց այնպիսի մէկու մը, որ զինքը յանդգնութեամբ կը նախատէր եւ իրեն դէմ կ'ելլէր, մարտ կը Տրատարակէր եւ յաջողութեամբ խնդրոյն վերջ կու տար:

Մս ասպետական պատանին ինչ որ կը համարէր որ կարող չէ ընել՝ չէր ծածկեր, բայց իր վրան ընդունած գործքի մը համար ալ շատ գործակից չէր

ուզէր: Օր մը Հելմնտն դբսին՝ որ իրեն աս նկատմամբ հարցում կ'ընէր, պատասխանեց. «Ղուծուէս գացող բազում թիւեր կրնայ լինամիս գտնել եւ ինծի իմացնել, քովէս գացող բազում թիւեր կրնայ իմ վրաս հաւթիւնս վատարիկիլ, իսկ ետեւէս եկող բազում թիւն մը ճամբաս զօրաց ճամբայ կ'ընեն, եւ իմ օգուտն ելու կարողութենէս աւելի փաս կ'ընեն»,:

Իր՝ ըստ մասին Հելմնտն դբսին, ըստ մասին խոհեմ Վէնտէլլայէն, ըստ մասին իբր դպեալն ծանցած Վերպլերպայն բայց ըստ մեծի մասին Վիզէլլայէն ընդունած սքանչելի կրթութեան պտուղներովը վատ անձանց պէս ամենեւին ցոյց չէր ները, այլ վարպետական եղանակաւ մը կը գործադրէր: Հերիկոս իբր պարմանալի տղայ մ'ամէն կողմ անուն հանց:

Վիզէլլա տիկնոն որմայրական բարեհաճութեամբ աս ԻկրՏայի պետան երբեմն հետուէն երբեմն մտաէն կը փաէր, երբոր համոզուեցաւ թէ տղան յաջողակութեան յաջողակութիւն կ'ընթանայ եւ միշտ ի կատարելութիւն կը դիմէ, եւ՝ թէ պատերազմի եւ թէ յաղթութեան մէջ իր նախանձանտեղ կրթագանցելով իր ետեւը կը թողու, զինքն իր անձնական եւ արնուական թիկնապահաց կարգին մէջ խոթեց, եւ իրեն քանի մը գործքեր յանձնեց որոնք միայն տարեւոր մարդու մը գործքէ էին: Հինգ Հերիկոս ալ փառաց ճամբու մէջ մտած էր, եւ Ռուպլերթին ընկերութեամբը անէն կայսերական պալատը բաշտած ատենն ամէնքն ալ կը սպային: Վէտեկա, Հելմնտն դուբսը եւ Վերպլերպ զինքը գրկելով ուրախութեան եւ ցառաց արցունքը կը թափէին, իր բախտը մտածած ատեննին կ'ուրախանային, բայց իրենցմէ բաժնուին ալ իրենց մեծ ցաւ էր. իրենց միտեցողութեան ըմբայն ան էր որ Վիզէլլայն ապելական թիկնապահչը երազընկեաց ձիով իրենց շատ անգամ այցելութեան պիտի ելլէր, եւ իրենց խնամտ հոգն ու սէրը պիտի շնորհար:

Հերիկոս՝ դբսոյն, դբսուհոյն եւ իր սիրելի դպեալին ձեռքը պագաւ, բայց իր սրտտու թիւերը դարմանալի եղանակաւ մը լքանելու կը սկսէր:

Վերպերկային կարմիր ներկած աչուները կը տեսնէր, եւ անով՝ անոր սրտէն անցած ցուն ու արեւրուծիւնը իրեն պատուհաններէ հողոյն նայելով կը նշմարէր. աս տեսնելով նորէն անոր կրծոցը վրան ինկաւ ուր իբր սարնդեայ մանուկ շատ անգամ հանգչած էր, եւ բարձրաձայն կու լար: Անոր համոզոյն ու օրհնութիւնը սրտին մէջ իբր մայրական համոզոյն ու օրհնութիւն կը զգար:

Վերպերկային չէ թէ միճակը՝ զոր ոչ որ գիտէր, չէ թէ էր դժբախտութիւնը զոր նոյն իսկ ինք մտցած էր, այլ կ'երեւար որ մարդը միայն ու սքուտին բարութիւնը զինքը Վէնաերկային բարեկամ եւ բոլոր Էկիսհայովի բնակչացը սերելի եւ պատուական բրած էին: Ըստ մասին աս միմամբ եւ ըստ մասին այ համարելով որ իր ամուսինը վախճանած ըլլայ՝ Վերպերկա Էկիսհայով մնաց. ինք իր որդին Ռոպէրթին յանձնեց որ Տիմայ զօրաւոր մարդ մ'եղած էր եւ զինքն ամէն եղանակաւ երգուցնուցոյ որ իր որդւոյն վրան կարելի եղածին չափ ստեղծ իրեն լուր բերէ:

Էկիսհայովին բնակիչները՝ շենրիթոսին համար ամէն օր այրթմած առնենին ֆիլիթէնշլոյթայն պայտաօն մէջ շենրիթոսին նկատմամբ աս էր, ինչ որ շէրմնտ Էկիսհայովի մէջ էր. որովհետեւ աս բնջ մարդը Նախանամութեան գործոցն ընթացակից ըլլալու կը ջանար, որ զինքն աս արան աղատելու կոչած էր: Արդէն ֆիլիթէնշլոյթ լեռով որ շէրմնտ ու Վէնաէրա աս արան սիրով ընդուներ են խիտ ուրախացած էր, եւ ետքէն աս զարմանալի սղուն պատմութիւնները լեռով սիրտը կը ծիծաղէր, եւ երբոր ան այ լսեց որ Վիդէլա կայսրուհին իրեն մայրական սէր կը ցուցնէ եւ անոր ապխտութեան ու գիտութեան մէջ ծագելուսն փոյթ իր ասնիք, աս գործքին մէջ Նախանամութեան մտայն կը տեսնէր. բայց աս ասպետական պատանուոյն հիմայ կայսերական թիկնապահաց մէջ մանկը տեսնելով, իրը Վէնպոր մ'անոր մերձեցաւ, որովհետեւ արեւի գիտել որ արքունեաց յատակը հողոյն առողջութեանն աւելի փնտսակար է քան թէ անտառի մը խնամ գետինը՝ մարմնոյն:

Շենրիթոս մինչեւ Տիմայ թէ եւ Վերպերկայն զատ ուրշե նր համակրութիւն չէր ստացած, բայց յանկարծ ֆիլիթէնշլոյթին հետ ասանկ կապուեցաւ որ նոյն իսկ ինք կը զարմանար եւ ստանց անոր խորհուրդն հարցնելու բան չէր գործեր եւ բանի մը ձեռք չէր դարձր:

Շենրիթոսին արքունեաց մէջ գտնուելու սկսելէն քանի մ'ամիս անցնելէ ետքը Ռոպէրթ օր մը դէպ ի Էկիսհայով վաղեց, հոն ամենը այ Ռոպէրթին բոլորոքը ժողուեցան եւ բան մը լսելու կը բաղձային: Ռոպէրթ պատմելու շատ բան ունէր բայց նստի սկսելէն եւ ուր դադրելէք չէր դիտեր. եւ երբոր իրեն ըրիւր հարցումներ ընտղները տեսնելով որ աս եղանակաւ բան մը լսելէք չուսին՝ լսեցին, Ռոպէրթ ամէն բան պատմեց թէ ինչպէս շենրիթոս արքունեաց մէջ էր սիրուի, եւ թէ օր քան զօր Վիդէլա կայսրուհւոյն հաճելի կ'ըլլայ: «Վրիկուս եղած ասուն», կ'ըսէր պատմողը «եւր պայտասն ջահերը կը վառուեն, շենրիթոս ապուական ծառաներէն մեկուն ձեռքը կանչուելով, թեւին տակը գլխը մ'տուած Վիդէլային խոցը կ'երթայ, եւ որովհետեւ արդէ ու կարգաւորեալ կը կարգայ, կայսրուհին կը գտնուի իր քանած ասունը, որպէս զի ժամանակը կարծեցնէ, հրաման կու տայ իրեն որ բարձր ձայնիւ կարգայ: Տիկինն անոր արդէ առողջութեան եւ հարցուած ասուն տուած կարգաւորայ պատասխաններուն ու մեկութեանցը վրայ շատ կը հաճի. վերջապէս արքունեաց մէջ փոյն անոր վրայ կը խօսուի. եւ ուր որ գովեստի խօսք մը կ'ըլլայ՝ կրնայ մարդ ապահով ըլլալ որ խօսքն Էկիսհայովի գտնուայ վրան է: Արքանախանը իրարու ակամջէն վար ծածուկ ալ կը փսփսան, որուն վրայ խօսելու ասունը չէ:»

«Ռոպէրթ ասանկ անփոյն մի ըլլար», գոչեց Վերպերկա. «բարին ամէն տեղ համարձակ պէտք է զուցցիլ. իսկ չար բան՝ համազուած՝ եմ որ շենրիթոս չընէր:»

«Չար բան ինչ բնէլ է», ըսաւ Ռոպէրթ ծիծաղելով:

«Արեւնն սրտիդ մէջնը բռէ, Հնարիկոսին վրայ
իրարու ականջէն վար ինչ կը փոխան», հարցուց
նորէն Աերպէրկա:

«ԱրովՏեսուեւ, պատասխանեց Ռոպէրթ, «Ագ-
նէս այլ Հնարիկոսին վրայ մեծ սէր կը ցուցընէ, եր-
կուքն այլ իրար փոփոխ կը յարգեն եւ կը սիրեն եւ
կայսրուհին աս բանն հաշտ աչքը կը տեսնէ, առ հա-
սարակ արքունեաց մէջ արքունականաց իրարու ական-
ջէն վար խօսածներն այլ աս է թէ օր մը Հնարիկոս
կայսր փեսան պիտի ըլլայ»:

Աերպէրկա աս բանիս մէջ Աստուծոյ մատր կը
տեսներ: Եւ միանգամայն համոզուած էր որ Հնարի-
կոսին ո՞վ ըլլալը յայտնելու ատենը դեռ եկած չէր,
լաւագոյն էր որ դեռ իբր Եկիսհայտի գտնալը հա-
մարէր, մինչև որ Կախտնամուծեան կամքն ըլլար,
անոր ո՞վ ըլլայն աշխարհի իմացնելու:

Վիթիեքիւն:

Սուրբաբար Ռոպէրթին Եկիսհայտ երթալու հա-
մար բռնած ուղիղ ճամբուն վրայ տեղ մը
կար ուր հարկ էր որ ճաննային տեղէ մ'անց-
նէր, որուն մէջ միանգամայն փոստագետը կող-
մեր այլ պակաս չէին: Միայն ցորէկ ատեն երբ
ամեն բան պայծառ կը անտուեր, երբ որ կողմը
ձախէն որ կողմը աչէն զարնուելքը կը դիտ-
ցուէր, հնարաւոր կ'ըլլար աս անցի տեղերէն
անցնիլ, իսկ գիշեր ատեն միայն մտրելով նոյն
կողմերն ինկողնէրը կամ փախտականներն անցը-
նելու կը ստիպուէին: Ըստնին արդէն աս ճախճա-
խուտ տեղերն, իրենց անտուծիւնը կամ յան-
դրգնութիւնն բռնած կեանքներն կորսնցընելով ճանչ-
ցան: Ախթիեքիւն անուամբ բարեպաշտ անձ մը պս-
շակ անթիւ դժբախտութիւնները տեսնելով, եւ կա-
րօտելոց օգնութեան հասնիլ բարձայլով, հօն բլրան
մը տակ հիւղ մը շինեց: Աս բլուրը ճախնոյն մօտերը
կը վերջանար: Ախթիեքիւն գիշերները պահպանու-
թիւն կ'ընէր, եւ մթընցածին պէս դուրսը լոյս մը կը
փառէր որ մտրեալները նոյն լոյսը տեսնելով իմա-
նան թէ մօտ տեղ մ'իրենց փրկութեան յոյս կայ:

Մեծընցած գիշերը մարելու մօտ եղած օրուան
լուսոյն վերջի ճառագայթները ծածկած ատեն, աս
փրկութեան լոյսն իր ճառագայթները մինչև ճախնին
մէկայ կողմը կը հասցընէր: Ռոպէրթ Կրպտամբ բըւ-
րոյն անտառներուն մէջէն դուրս ելլելով, եւ աս լոյսը
տեսնելով միտքը դրաւ որ ինք իրեն սիրա ընելով
աս ճախնին մէջէն ձիավարէ: Ռոպէրթ արդէն ուրիշ
անգամ աս տեղէն անցնելով Եկիսհայտ դասցած էր:
Քաջութեամբ եւ միանգամայն պզտուութեամբ մը մե-
ջը մտաւ, իր խորհուրդները ձիուն ամեն մէկ բայլ
առնելովը սխալ կողմ մը կ'օտնելու եւ սուղանելու
պարագաներով զբաղած էին: Իր կենացը համար մեծ
հոգ կը տանէր, գլխաւորաբար որդէս զն Հնարիկոսին

եւ Աերպերիպոյն կարելի օգնութիւնն ընէ: որովհետեւ եր մտածէր որ ասան մը պիտի գտնէ ան ժամն որուն մէջ ինքն ալ անոնցմէ սպասելու յոյս մը պիտի ունենայ: Երբ դիշերանց ձիավարելու ասան պայտի խորհուրդներն Ռոպպերթին դրամանները կը գրաւէին, երբոր անցեալն իր գեղեցիկ եւ սգալի պատկերներովն իր աչաց առջին կու գար, իսկզբան պայտի վտանգաւոր սեղան անցած աստի մեծ մտադրութիւն կընէր, բայց վերջէն աս խորհուրդներու զբաղելով, ասոնք իր ուշադրութիւնը կը նուազորենէին: Հօտիփուրդ կոմսն աչաց առջին կու գար, որ այնպէս դրամանայի եղանակաւ մ'աներևոյթմ եղած էր, եւ որուն վրայ կորուսեալ Հեռիկոսը փնտաւրու ելելէն եւ անտասաց մեջ թախախտելու սկսելէն ետքն ամենեւին լուր մ'առած չուներ: «Ա՛ր կրնայ եղած ըլլալ», կըսէր ինք իրեն «ան քաջ եւ արնաւահան ասղիտը: եւ աչքը վեր վերցուցած գեպ ի լուսին կը նայէր որուն արձանի ճառագայթները ձախնին վրայէն կը զոյանային, եւ աս զրից մէջ աչքէն քանի մը կամիլ երեսներէն վար կը վազէին, եւ անցելոյն յիշատակներն անդամները կը դողազրնէին: Ե. յայտն արթնութեան երազով մը լուսնոյ լուսն մէջ ձիավարելով, եւ անցեալը մտածած աստեր ներկայ վտանգը մոռնալով, ինք դիտը ձիուն ձեռքն յանձնած էր որ թէ հեծեալն ու թէ զինքը նոյն սեղան անցնէ: Բայց յանկարծ սարսափէ յառաջ եկած «Օդնեցէք, փրկեցէք, արագալիւս մը, մինչեւ ձիուն թամբը ձախնի մէջ սուղաւ:»

— Ա՛ստանոյ (գրեւորաւ արած) թուփը բունէ հաստատուն կեցիք, գոռեց ձայն մը միման մէջ եւ հետուին: Ռոպպերթ մարդու մը մտաւորութիւնէն քաշարուելով, առանց որոշ ձախնի մէջ անհետ պիտի կորնչէր, նորէն կրցածին չափ պրտաց «Ո՛հ ձախ կրնամ շարժիլ եւ ոչ ալ այլ, ձիովս մէկտեղ ձախնի մէջ մտուած եմ. ժամանակը շանցած օգնեցէք, փրկեցէք:»

— Ա՛յնչեւ որ գամ հանդարտ կեցիք մի շարժիլ: Ըրագոտն մարդ մը, ձեռքը գոց կանխելով

ձիւթմէքնստն տնակն բլբն վար կ'աճապարէր, եւ շատ անգամ կը կրկնէր. «Հանդարտ կեցիք Ռոպպերթ ֆրոյցտանը, հիմպ կը հասնիս»,:

Ռոպպերթ, մարդուն բռածն ըլլաւ եւ ձիուն վրայ նստած անշարժ կը սպասէր, ձին ալ՝ կարծես թէ օգնութեան ձայնը լսած եւ հասկըցած ըլլալով անշարժ կը կենար. միայն կրցածին չափ գլուխը ջրէն դուրս կը հանէր: Գիշեր ասան, զիս ձայնէս ձանչողն ո՛վ կրնայ ըլլալ, կը մտածէր Ռոպպերթ. ինք աս ասեղծուածը գեւ չուճած՝ աճապարող մարդն եկաւ հասաւ, կանխեղը գետնոր դնելով, ի սկզբան Ռոպպերթը ձիուն վրայէն վար արնելով ձախնէն դուրս հանց կտորը ձին ալ կրցաւ աղաւթի:

Ընծանօթը՝ հեծեալն ու երկփարը հաստատուն երկրի վրայ բերելէն եւ զարժուելի մաշուքնէ արտանելէն մարը, կանխեղը Ռոպպերթին երեսը մտանցուց եւ ուրախութեան տատանեալ ձայնով մը գոռեց, «Այո դուն ես, փոխուած . . . չէ. փոխուած ալ չես. դուն ես»,:

«Ա՛յ պիտի ըլլամ», հարցուց Ռոպպերթ «Ի՞նչ որ ան եմ զոր դուն կը կարծես»: Բայց Ռոպպերթ հաջիւ թէ աս խօսքերը զրուցեց, զինքը փրկողին հեղուկ ձայնը յանկարծ իր վրայ յիշատակներ եւ դրամանները դարձուց. դրամացմանն եւ աշուճութեան կը դողար, եւ կը սարսափուէր ալ որ երկինք այնչափ շնորհաց վրան իրեն ան ալ կ'աւելցնէր: Յանկարծ իր գիտնաց կեցողին ձեռքէն կանխեղն յափշտակեց եւ անոր երեսը մտանցնելով, հիմակ ալ իրար զհոնփուրդ դուրսը ծանցաւ եւ «Հայր, հայր իմ», գոռելով անոր կրծոցը վրան ինկաւ: Քիչ մ'առան աս զրից մէջ կենալով, վերջապէս գլուխը վերցուց եւ դքսին՝ որ իրենները մեռած կը համարէր, յայտնեց որ ողջ եւ աղէկ վիճակի մէջ են:

Ի՞նչորոտն պայտիս այնուպէս երբանութեան առաւելութեան կէս մը դիտուցած ըլլալով, ալ ուրիշ հարցում չըբաւ. ետքը նորէն իրար գրկելով սկսան բլբն վեր ելել: Հոս ձիւթմէքնս ծերունին ասոնց կը սպասէր, եղած գեպքին վրան ուրախացած՝ իր

արծաձիկ պէս սպիտակ եւ նահապետական մօրուքը ձեռքն առած կը շջէր, եւ անոց հասնելուն կը փափաքէր:

Երբ Ռոպէրթ յոգնած ձին քաշելով՝ մէկայէն յառաջ տնակն հասաւ, ղիժմէքինս զինք լուսնոց լուսոյն դարձրնելով, զարմացմամբ գոչեց. «Դուն ո՞վ ես, որ քեզմով մուշնի մը բերանը բացուեցայ, եւ կենդանի մեռեալ մը նորէն կենդ գառնալով, մարգոս կարգ անցաւ: Հոխֆուրգ բու ձայնդ լսելով, ծաղարկան, վեր ցատկեց եւ սեմոց վրայէն թաւալելով վար վաղեց. ուր որ ուրիշ անգամ ձախնին վրայէն դէպ ի հոս մէկու մը մտնենալը տեսած ասնն խուցը կը քաշուէր եւ կը պահաճուէր: Ես աս մուշնը մարդատեսացն Եստուծոմէ վրաս խաւրուած խաջ մը կը համարէի եւ կը պահէի. եւ կարծիքս սե եր որ օրովհետեւ առողջանայ անկարելի էր, շուտով բանը պիտի բուսնէր: Կարելի բան էր որ գերեզման յու՛ դարկուելու մունջն ու անշարժական զանգուած մը՝ վասնզի մէջ եղող անձի մը վրայէ, օդնէ. ուրախանայ, ծիծաղի եւ լցայ»: Ես խօսքերն լսելով բարեպաշտ ծերունին գգուքը գրկեց, որ զեւ իր երազներուն մէջն էր, եւ մինչև որ լսելը գլուխն եկաւ, մինչև որ համոզուեցայ որ աս փայրիկանն ալ պիտի տեսնէ եղեր, քանի որ փայրիկանն անցաւ: «Ուրախութեան արտասուք ես, գոչեց Վերջուտս՝ ծերոջ համբուրին նոյն եղանակաւ պատասխանելով, «Լացքս ուրախութեան լացք է: Ո՛հ. կը կարծէի որ Եստուծոմէ եւ աշխարհքէ լքելով թողեալ եղած ըլլամ: մէջ մ'ալ... մտած է մէջ մը քնձի համար մահուամբ զո՛հ եղող աղետականի մը օրովն տեսայ: Ես զիսկին ուրախութիւնն աւելցնող պատաճարին մէկն ալ ան է, որ նոյն քնձի համար մեռնող աղետականին տղան կը պատմէ լճէ ամուսինս ու զաւակս զեւ ողջ են եղեր: Եւ յո՛ կենդանի են եղեր անոնք որոնք համար անպատմելի սոց մէջ, եւ աս զիճակիս հասած էի, որով մազերս ժամանակէն յառաջ ձերմկանն, եւ ուրախութեան զգածմունքներս պող սառուցէ ընդարմացածի պէս կրճոցս մէջ մարած ու մեռած էին:

Հիմպ ուրախ եմ, հիմակ ուրեմն, երջանկութեան զաւակ, Հոխֆուրգ Ռոպէրթին դառնալով որ քաջ պատեղաբարձի մը գրիւք կանգուն անոր առջին կեցած էր, ըսաւ՝ «ըսէ տեսնենք խմբիներս ո՞ր են, ո՞ր կ'ապրին»:

— Կ'ախենի մտերն ու մէջը:
— Ո՛հ երկինք, քիչ անմտութիւն: Դո՛ւրս պէտք են ելելը գո՛ւրս, անտառաց մէջ:

Ռոպէրթը դուրս ցնցեց, դարձն ձեռքը բըռնելով, զանի ընտանեաւ ցարժելով ըսաւ. «Հայր՛ Եստուծոմ զձեզ թողոցած չէ, եւ զարմանալի եղանակաւ մը մեզի ձմեռայ քացած է»:

— Ի՛նչպէս. խօսածներդ չեմ հասկընար, չեմ կընար բմբունել, միայն մուժ կամ մտացածին խորհուրդներ կու գան միտքս, պատմէ, պատմէ, եւ աս ասեղուածսր լուծէ:

«Երբք, ներքը անակնին մէջ, ես բու յանկարծ մարդկան կարգն անցնելու գ պատճառը մանրամասն պիտի տեղեկանայ, ուրեմն մտեք, հո՛ս կանխեղջիս լուսոյն առջին երազս երեքը տեսնելը», ղիժմէքինս աս խօսքերն լսելով երկուքն ալ ներս խոժկեց, ետքը ձախնային ջրերէն թըրջող անասունն ալ գոց տեղ մը տարաւ, եւ անակը մտած ատենն եղած զէպքին վրան արտաքը կարգի ուրախացած ըլլալով երիտասարդի մը պէս զարթոժ էր, եւ զգուքը Ռոպէրթին համար զգեստ մ'ու բնական պատրաստելու զգաղմանց մէջ գաւաւ:

Մինչև որ աս երկու հարցախնդիրներուն խօսելու կարգն եկաւ նէ շատ ատեն անցաւ. ղիժմէքինս կը բացաճ քանի մը բաներ գիտնալ, որոնք զբօցնէ վիճակին վրան իրեն լցս մը կրնային տալ՝ Ռոպէրթ մտնէ բանին պատասխանները տուաւ եւ նախ եւ յառաջ Կերպերկային եւ Հենրիկոս զարմանալի տղուն վիճակն ստորագրեց, ետքն ալ աւելցուց «Հայր Հոխֆուրգ ուսարձ Ծանցար իմ ձայնս»:

«Վ'ն զարհուրելի փայրիկէն ի վեր, երբ անտառի մէջ բու վերջին «Օ՛րնէդէ, էրէնէդէ», աղաղակաւ գ սրտին հատորին զաւկիս կորստեանը կամ գող-»

ցուելուն վրան համոզեցայ, նոյն խօսքերը միշտ ականջս կը հնչէին: Իմ աս պատճառէն ունեցած անզգայութեանս ու ապշութեանս մէջ ստեղծ աս օբնէնքէ, քրքիչքէ բառերը կը կրկնէի. որովհետեւ ինծի կ'երեւար որ աս խօսքերով զամէնքն օգնեալան կըրնայի ունենայ: Ծառներն, խոտոցներն, աւերակներն աս իմ խօսքերս որչափ անգամ լսած են, եւ իմ ասանկ պտալուս երբ արձագանքն ականջս կը հասնէր, կը զողոզայի եւ խելացեղի մը պէս մտիկ կ'ընէի: Արդ՝ երբոր հիմակ մը քու մի եւ նոյն աղաղակաւ: «օբնէքէ, քրքիչքէ», պտալուց բառերը լսեցի, վրաս զգրութիւն մ'եկաւ, աճապարցի. ինծի անանկ կու գար որ մէկն աչքերու վարագոյր մը եւ ոտիցս տակէն փուշ մը կը հաներ. նոյն տակէն իմ վազելուս կամ իմ վրաս եղած զորման պատճառն ան չէր որ կանչողը զուն պիտի ըլլատ, այլ միայն մէկ անքնդդիմանայի բռնութենէ մը հոն կը մղուէի, եւ երբոր կանխելն երեսը բռնելով զքեզ ճանչցայ, ան տան խելքս գլուխ եկաւ: Քու գրկատանութիւնդ, իմններուս ապրելուն վրայ տուած ապահովութիւնդ, իմ կրօնս մէջը զիս հիւժող հաւր մարկե, եւ նոյնը հաճոյարար յերանութեան մը բարեխառնեց եւ իմ բանահանութիւնս ինծի ետ դարձուց: Զարմանայի եւ երկայնժամանակեայ նուազելին արթնացայ, եւ զուն սիրելի որդեակ, քու երեւնալովդ եւ քու լեռնովդ իմ մտաց պէքքն օծեցիր ու բժշկեցիր, ու Լեռնորտս անցեալ ժամանակաց մտնի վիշտաակներս մէջ մտնելով, որոնք իր սիրտը նիզակի պէս կը վիրաւորէին, ախոռն վրան ինկաւ երեսը ձեռուներնրով ծածկեց եւ քիչ մ'աստե՛ն ասանկ լուսութեամբ կենալէն ետքը, միտքը նորէն ժողովելով գոչեց. «Ո՛հ. Կոպտեթիմ, մեր մեկզմէկէ բաժնուելէն ետքը գիտես, ի՞նչէր գլուխս եկաւ»:

Լեռնորտս պատմեց թէ ինչպէս նոյն տանն ընրանց վրայ Գասէկիարդին զոյն հանդիպեցաւ, եւ անոնց հետ մէկտեղ զատեալ զահերով բոլոր գիշերը վայրապար գշերովկոսը փնտնեցին. թէ ինչպէս իր քաջաբերութիւնը կորսնցնելով, յուսահատ

տութիւնը վրան տիրելով՝ զանպան անպիտան խորհուրդներէն Գարիէնաւին զանգակներովն պլծեցաւ: «Ես ինքրիկնս», կ'ըսէր Լեռնորտս իր ուշադիր ունկնդրին. «տանուհինդ որ ընունքը բոլոր պտրտեցայ. բայց կորուսած տղան գտնելու համար ըրած բոլոր շնորհ Գասէկիարդին մարդիկներուն հետ փնտնելուս պէս անպտուղ մնաց: Աւերիչ անգամ նորէն Գասէկիարդին ուրիշ մէկ գնդոյն հանդիպեցայ, բայց անոր առջիններուն պէս՝ որոնք պղտիկ շերտի կոսը փնտնելու օչնած էին, անոնց պէս մարդասէր չէին. անոնց հետ կուուց բռնուեցայ, որուն վերջն ան կաւ որ իրենք իպէ՛ աւելի զօրուոր ըլլայնուն համար անոնց մասնուեցայ, եւ զիս շղթայի զարկին: Աս մարդիկները զիս առին Ալպանս ընրանց մէջ ժայռերով պատած տեղ մը տարին. հոն Գասէկիարդ զիս մարդասիրութեամբ ընդունեցաւ. եւ իբր երկրորդ հրամանատարի որ ծառայութեան ատնելու առաջաբերութիւնն ըրաւ. բայց ես աս առաջարկուածը մերժեցի. եւ երբոր իմ մերժելուս վրայ մեծապէս զարմանալով պատճառն հարցուց, համարձակ զուցեցի, որ իմ վրաս անբարաբար զրուած սքոտրքին արժանի եղած կըլլամ թէ որ աւաղակաց հետ ընկաւ: Կատեթիւնս ընում: Գասէկիարդին մարդիկները կը համարէին թէ աս պատասխանոյս իմ բանս բուսաւ, եւ նոյնք իրենց կերպարանքէն կ'իմանայի, բայց աւաղակաց իշխանք ծիծաղեցաւ, իբր թէ ես զնկքը նախատելու կարողութիւն չունեմք. ետքն ինծի հետ կերպուր ուստիւն վերջն բաւաւ, որ ինծի ազատութիւն ինչ ապ, ուզում են իրեն մասնակից ըլլամ, իսկ թէ որ չեմ ուզեր ազատ մնամ. բայց ի վերայ այս անմայնի զիս բոլորովն ազատ թողով չուզեց, եւ այնպէս հրաման տուած էր որ փախելու փորձ մ'ընեմք պէս մահն անհրաժեշտ վրաս պիտի հասներ: Այսչափ բազմաթիւ գնդոց մը դիմանց իմ զօրութիւնս ինծի նեցուկ չէր կրնար ըլլալ. նոյնպէս համուգուած էի որ խաբուութիւն մ'ընելով ազատիս այ կարելի չէր. որովհետեւ աւաղակները նոյն կործմունս աղէկ տեղեակ էին եւ զիս դիւրաւ կրնային բռնել:

Անոր համար խիստ հարեալորութիւնը տեսնելով մնացի. Գասէկարդին Տեա մտերմարար կուտէի, կը խմէի. եւ անոր ամէն շարժմանց մէջ նոյն խի ծովի վրայ միտատեղ կ'երթային: Գեւ հիմակ ալ հնն անշտաներս միտքս եկամ ասեմնն օտկերացս վրայ սարսուռ կու գայ. ամէն կողմանէ արին կը վաղէր: Գեղերու, վայրերու, նաւերու սյրլը կը տեսնէի, վերաւորաց հեծելն ու հոգեվարաց հեւալը գիշեր ցորեկ ակննդ կը հասնէին եւ տար արեւն երակացս մէջ կը ստուէր: «Հորացս եւ կայտեմ'իրաւունքը ի գործ կը գնենք», կ'ըսէր Գասէկարդ ծիծաղելով ամէն անգամ որ աս բաններու վրան իրեն աղբարարութիւններ կ'ընէի. աս բարկացու եւ արեւնոտ մարդն իմ բաժներս բնաւ գէշ մտք չէր առնէր. եւ անգամ մ'երբոր շարժմներով հրանդ էի իմ քովս հրանդ նայողի մը պէս կը սպասէր եւ ինծի հետ շատ քաղցրութեամբ կը վարուէր:

«Մի անգամ մը», յուսալ տարաւ Վերդուտս քիչ մ'առան լռելէն ետքը, «Գասէկարդ պողիկ' շատ սիրուն տղայ մը բերաւ, եւ զին կ'ապահովըներ որ իր անբնդ հաս աշխատութիւնը վերջապէս պատկուելով, իմ յափշտակութեամ տղաս գտած ըլլայ. եւ լծէ նոյնն ինծի եւս դարձընելու վրայ մեծամասն օրախ ըլլայ: Ի սկզբան ես ալ կը տարակուսէի Գասէկարդին բաժնին ճշմարտութեանը վրայ, եւ լծէ արդեօք կ'ըսէի աս բանն իմ ներդրութիւններս փարատելու եւ զիս իրեն հետ աւելի սրտախ կապելու համար խաբէութիւն մը չէ. բայց ի վերայ այս ամենայն նոյն սիրուն տղան իրբեւ իմ որդիս ընդունեցայ եւ զինքը շենքերէս անտանցի, եւ կը քանայի որ զիս համոզընեմ լծէ ան ճշմարտագէտ իմ տղաս է: Հիմակ ալ աւաղակաց գործքերէն հեռու էի. եւ աս տղուս հոգով կը զբաղէի, որ անեցաւ եւ գեղեցիկ պատանեակ մ'եղաւ եւ զիս սրտանց կը սիրէր: Կս իմ հանգարտութեանս մէջ աս տղուն կրկնութեանը կը պատուէր: Օր մը մեր լեռնակառ բնակութեան մէջ դարհուրէր: Օր մը մեր հնչեց լծէ մասնուած ըլլանք, լծէ մեր ամուրները լռնուած, նաւերն սյրած ըլլան. լծէ

Գոնրատ կայսրը բազմաթիւ զօրօք զմեզ պատած ըլլայ: Ամէնքն ալ գէնքի վաղեցին, ես ալ նոյնն ըրի. բայց իմ միտք աւաղակները պաշտպանել չէր, այլ պատանակն պաշտպանութեանը համար, զոր հիմակ իրօք իմ զաւակս կը համարէի: Զօրս որ բանակը հեռոյնէն մեղի կը մտնուէր, կայսերական մարտի փողերն հնչեցին եւ պատերազմն սկսաւ: Աւաղակներն ամենայն կատարութեամբ կը զարնուէին եւ վերք վերքի դէմ կը հատուցանէին. բայց ես ամէն ծիղր զիրենք չէր կրնար փրկել. որովհետեւ Գոնրատին զօրքերը շարժական պատի մը պէս յաւալ կու դային եւ զմեզ շորս կողմանէ կը պաշարէին: Մեր շարժելու միջոցն երթելով նեցայ. եւ վերջապէս վայրագար սուրերնիս ձեռքերնիս կը բռնէինք:

«Աս զարհուրելի պատերազմն այրողները չղլծելոյ զարնուեցան. ասոնց մէջ կայի ես ալ, լծէ եւ անոնց զգուցի գործողութեանցը մասնակից եղած չէի, ի վերայ այս ամենայն անոնց հետ մեկտեղ կայսրը առջին համուեցայ. որ մեծամեծ մարդիկէն ըրով պատած' մեր վրայ խորհուրդ կ'ընէր: Կայսրը զ'աւտելարդ ծանցած ատենն «Ուրեմ, աս է», ըսաւ. ան արեւելիւլ առե՞ծն որ աշխարհէն Գեթեմանիլ բնակէնքը ինչ արարուէ: Տեւառ փրոյ Ս. խաչն վրայ կ'երբնուած' որ աս առե՞ծն' ալ ի' անցես ոյգ' լուրտէ, կտիտում, կտիտում անեցէ գէնքը...»

Աս վայրկենիս մէջ' ատանց իմ իմանալուս, Գոնրատ ինծի հեծ ու բռնը կ'երեւար: Գանի մը տարիէ ի վեր Գասէկարդին սրովն ու հրով բրած անգրթութեանցն ակնաստես էի, ինք ու կը ընկերներն աս մահուան պատիժն արդիւնաւորած էին. համոզուած էի եւ գիտէի աւաղակաց իշխանին զօրութիւնն ու զազանական սրտառութիւնը, եւ իր պատերազմի պարտաւս գունդն աղէկ կը ծաննայի, բայց հիմակ աս վայրկենի, անսասն եւ աւերող զօրութիւնը ինկամ կործանած, անուսն Գոնրատ իմ ցմահ լծեմ միս' հիմակ առցես առջին վրէժնիզորութեան սուր ձեռքը հզօր ողուց մը պէս կ'երեւար: Գասէկարդ եւ իրեններէն շատերն արգէն ապրելէն դազրած

էին, ես իմ խորհրդոցս զըզգած ատենս, անոնք արդէն, յօրինակ շարադրոցաց, կողմնոց ծառերէն կտրուած էին: Վերջապէս կարգն ինձի ալ եկաւ: Աստղէ կ'ընայի բսել որ ես աւարակ չէի, եւ լիէ Գասէկ-կարգ զես իբր բանտարիեալ ամէն կողմ կը տանէր: Բայց կը Ֆարցընեմ ձեզի, ո՞վ կը Տաւատար. ա-

ր Տամար լուցի ու զես եւ զողջն՝ որուն ինչպէս կը յուսայի որ կայսրը կը ինայէր, Աստուծոյ Տո՛ւանաւորութեանը յանձնեցի: Բարէն զիս անպատուող չուանը պարանոցս անցուցած էին, տղան աճապարեց եւ կայսեր վազեց, կ'ազաւէր եւ կը պաղատէր որ իր բարի Տօրը կենացը ինայէր, եւ կ'ըտէր լիէ ես աւարակ չէի այլ Գասէկարդին բանտարիեալը: Դոյնը կը Տաստատէին նաեւ՝ զես նոյն ատեն կարուելու տարւողներէն քանի մը Տօգի. եւ կայսրն որ անխուսուած լինէն անտուգի չէր ուզեր, անտարբերութեամբ մտիկ կ'ընէր. եւ աս տարուողներէն մէկն աս ալ աւելցուց լիէ ես անտանելու մէջ որդի կորսրնցուցած էի եւ նոյնը փնտաւելու ատեն Գասէկարդին ձեռքն ինկայ, որ զիս իրեններուն վայ ստորին Տրամանատար կ'ուզէր ընել բայց ես աս առաջարկութիւնը մերժեցի բսելով որ անմեղութեամբ լիբուցնած արտօրքս, իբր յանցաւոր կ'արդիւնաւորէի, լիէ որ աւագակաց Տես ընկերութիւն ընէի,:

«Ատոր վայ կայսրը սուր աշուշներով մ'իմնի նայեցաւ, եւ կարծես լիէ զիս կայծակնաշար ընել կ'ուզէր, եւ երբոր երեսին դոյնն ալ նետեց, Տամարուեցայ որ զիս ծանօցաւ: Գեռ կայսրն Տարցում ընելու Տամար բերանը չբացած, ի շնորհ իմ խօսող աւագակն աս եղանակաւ խօսքն յուսաջ տարաւ՝ Գասէկարդ երկայն աշխատութենէն ետքը վերջապէս ինչպէս ինք շատ անգամ կ'ըտէր, անոր գողցուած դաւակը գտաւ, եւ աս մարդուն գարձուց, ի վերայ այսր ամենայնի աս բարեբար ծառայութեամբն ալ զանի չըբցաւ իր կամաց Տպատակել եւ մտիկ մասնակեց ընել տայ,»:

«Արեւնն ես պոպկն խաբուեր եմ միմանաց կայսրը մօրութին տակէն: Ես աս խօսքերուն մեւ լի-

մասոր չէի կրնար Տասկընալ եւ մեծ զարմանաց մէջ էի երբ Գոնքաս ըսաւ՝ լիէ զիս կենդանի լծող տան եւ ամենեւին ինձի չըպչին: Տրցն մեծ ուրախութեամբ պարանոցս փակտուեցան. եւ նոյն ատենը աղեղան մը լարն Տնէց, նետ մը աւացս առջին ոգը պատուելով անցաւ, եւ երկրորդ վայրկենի մէջ տղան բազկացս մէջ շնչասպառ գետինն ինկաւ եւ Տօգին աւանդեց: Վէճարք միջաման, կայսրն աւացս զարՏուրելի դիմ պէս կ'երեւար, որ լիճինոցին մէջ փակտուելով նոյն տեղը լծողուց ու գնաց. ինձի Տամար գիշեր պատեց եւ ես նոյն տեղը գետինն ինկայ մնացի: Ես վայրկենէս ետքն ալ որքից պարտոյ մը պայծառ չեմ յիշեր, եւ միայն այնչափ դիտեմ որ օր մ'աս արնուական մարդուն անակին մէջն արւ լծընցայ եւ իսկուց զլուս եկաւ,»:

Ա ի լի լի լիքնալ, Հոնփորդը գըբոյն աս օրտակտոր պատմութենէն շարժած սիտա Տետեւեալ եւ զանկաւ յուսալ տանիլ: «Ես աս դժբախտն անտառի մը մէջ ծանր Տիւանդ գտայ, եւ զիներ ոտք Տանելն ինձի մեծ աշխատութիւն ու մեծ ծարտարխօտութիւն մ'արժեց: Վերջապէս կաւ, եւ անակա Տանելէս ետքը զիներ գարմանեցի բայց բերնէն խօսք մը չըբցայ անուց: Ձիերը մուշը ու յիմար կը Տամարէի, եւ ամենեւին յոյս չուէի որ աս լուռ շըր լծուընէր նորէն խօսելու սկսէի, եւ ինք մարդու կարգ անցներ: Գուռ քաջ Ռոպրէթ, երբոր գուռն եկար, իմ անբժշկելի Տամարած Տիւանդ, Տիմակ Աստուծոյ օգնականութեամբ բժշկուեցաւ: Հանդիսադ նայէ Տիմայ քաջ մարդ, ես քեզի Տամար աս գիշերն անցընելու փախուկ անջողին մը կը պարտաստեմ,»:

«Լծողութիւն շնորհէ ինձի բարի Տայր, լիէ որ քու Տիրապիրութիւնը մերժելու ըլլամ. իմ Տանը գըստեան ատենս անցաւ. որովՏետեւ՝ որպէս զի Ասիէն ինձի սպասողներ կանկամի չերթան, ասուստեան ըլլար ծագուէն յուսալ պէտք է որ Տոն ըլլամ,»:

«Իրաւունք ունիս, պէտք եղբ երթալ,» գուռեց Հոնփորդը կամեն եւ աճապարելով ամոռնէ կաւ:

Որպրէթ, իր երկրորդ Տայրը պարտութեամբ

եւ Տեղաւթեանք ու սրտաշարժ խօսքեր խօսելով մեր-
 ժեց, իր Տամոզմամբն ի մէջ պիտ չհետեւեալ խօս-
 քերը դուռցեց: “Հայր թէ որ ասանկ ընելու ըլլաս,
 եւ քնծի Տեա Տիմակ Ասիէն գայու եւ ետքն Էկիս-
 Տայմ մտնելու ըլլաս, ամեն բան տակն ու վրայ կը-
 ւայ: Հենրիկոս դեռ իրեն Տայրն ո՞վ ըլլաւ պէտք չէ
 որ գիտնայ: Կերպերկային կամքն ալ աս է, որ թէ
 եւ Հենրիկոսին վրայ մեծ սեր ունի բայց մինչեւ պո
 վայրկեանս անոր մայրն ըլլաւու դեռ յայտնած է:
 Բու որդիդ պէտք է որ Տիմակու Տիմակ իրը Իկե-
 նայի գործելը, շարժանքը քառն Տամոզուի: Ինչպէս Կեր-
 պերկա անոր մայրն ըլլալը լուց, այսպէս դուն ալ
 Աստուծոյ մատանցը գործած իրեն վրան աւերող
 ձեռք մի երկնցներ: ՀիմակուՏիմակ աս Տաւառարիմ
 եւ պատուական Վիթթեքիտու բարեկամին թով մնա-
 ցիր, առջի առթին ԷկիսՏայմ կը ձիավարեմ եւ Տոն
 Կերպերկային սրտիս բարբ ուրախութիւնները կը
 յայտնեմ: Քիչ մը ետքը կամ Տոս աս անակիս մէջ
 եւ կամ ուրիշ տեղ մը Կերպերկային Տեա կը տես-
 նուիս: Եւ ան ասին կրնաս անոր Տեա բռնելու ըն-
 թացքիդ նեխտմամբ խորՏրտակցիլ, քու բաղձանացդ
 քիչ մ'ատեն ալ յաղթէ, տես Տայր ես ալ պէտք
 է որ նոյնն ընեմ: Ինչպէս սիրով կուզես Հենրիկո-
 սին գոչել, Գունն պատանի, դուն աննշան եւ անվի-
 ճակ գտնայ մը չես, բու Տորդ ձակատր դարգարողը
 դրսական թագն է, անի դեռ կենդանի է, ինչպէս
 նաեւ Կերպերկա մայրդ ալ կ'ապրի: — Աս բաներս
 բնելու Տամոզ ամեն բան տալու պատրաստ եմ: Բայց
 անս որ ես զեւ կը բռնեմ. որովՏեանս նոյն ասունն
 Հենրիկոս իր Տօրն ամբողջ պրտող աւերող, եւ զինքն
 արտողը կայարմ կը պաղծ: Բոլոր կայարմ կը խցին,
 ինք աղետահան պատանեաց մէջէն կ'ելլէ, կայսեր
 դատեր շնորհք կը կորսնցնեն, եւ նոյն իսկ Կիզե-
 ւային մայրական խնամքէն կը զտուի:”

Վ'սոր խորՏրտող Տեանէն աղետական գուբս,
 կ'աղաւթ Վիթթեքիտու, որ իր քուր բնախոյն ո՞վ ըլ-
 ւալը դեռ Տիմայ ծանցած էր: “Զբեղ պատերազմի
 խառնորդին մէջ իր վաճանիւք պաշտպանողն, զբեղ

Տայածողներուն ձեռքէն փրկողը, Գասէլիարզին պրին
 մէջ արեան յանցանքէն զբեղ պաՏողը, անտաները
 քեղեղ ընակութիւն տաղը, քեղեղ խնկնորութեան
 նեղ՝ բուկիններուդ որջ ըլլալուն լուրը խարկելով
 աղատողը, ասիէ ետքն ալ քու եւ քեղի վերաբերե-
 ւոյ վիճակը կը Տօգայ: Աս օգնականիդ քու անՏամ
 բերութեամբդ շնորհակալութիւն կուզես մատուցա-
 նել. եւ ան ամեն բան որ ինք իմատութեամբ շինց
 կուզես կործանել: — Ինչ, նոր շինուած պատ մը
 կուզես մնել ու փորձել, որ արգեօք ապագայ ա-
 տեն ալ Տասատուուն պիտի մնայ: — Անշուշտ ասանկ
 գործել չես ուղեր, անոր Տամոզ քրտիդ բաղձանքը
 չախաւորէ. եւ ցուցուր անով թէ բուկիններդ ու
 զբեղ Տօգացող Աստուածը կը ծաննաս:”

“Կրաւնկը ունիս բարի Տայր, Աստուծոյ յա-
 տակազծին դեմ գործելն ստուգիւ մեծ մեղք է,
 թոյլ տուր քնծի որ Տոս մնամ եւ սպասեմ մինչեւ
 որ Տաւառարիմ Ռոպերթս քնծի նոր ծանօթութիւն-
 ներ բերէ:”

“Ի՞նչըլ տալ Բնչ բնել է. կուզեմ եւ կը
 բաղձամ անուական տէր, որ Տոս մնաս: Տամոզուած
 եմ որ իմ անակիս սիրկին տակն ուրախ դուարթ
 կ'ապրուի: Ռոպերթմ պէտք է որ երթայ, Վիթթե-
 քիտու Տիմակ անոր դարձաւ: “տուր բարեւոյ, եւ որ-
 պէս զի աս խօսքէն Տոս աս մ'ալ չխառնուի, նորէն
 տեսնուիլդ մտածէ:” Տեսկին տերն աս խօսելէն ետ-
 քը, կրկնողն կնգուրն սարտակամալ զխառն վրայ
 քաշեց, Ռոպերթմ զգուբը գրկեց, խոտացաւ որ
 Կերպերկային առէկ լեւր կը տանի, իր արգեօք զօր-
 ցած ձին փայտեայ Տիւղէն դուրս քաշեց եւ թամբին
 վրան ցտակելով Տեճաւ եւ դէպ ի Ասիէն կը ձիա-
 վարէր:”

Եւ որպէս զի սէգ Տեճեալը խարկեայ գեա-
 նին վրայ նորէն գժրաբուտութեան շարտասի, Վիթթե-
 քիտու պատուած յատոմ մ'իրեն ասացնորդեց:
 Լուսնայ վրայ կարծութիւն մը տիրած էր: Երկուս-
 սարդը մեծ ուրախութեամբ դէպ ի Ասիէն կ'աճա-
 պարէր:

ԹՊ
Քրտարան:

Ռոպէրժմ Ախիժէքիտօրն բնակութեան մէջ Հանգիստն առնելով ճարձայ ելլելէն ետքը, կը կարծէր որ առաւօտեան արեւն երկինց կամարն իր բոցածածանէ ճառագայլմանը լուսաւորելու սկսած ըլլայ: Ատանցայ գրկիը նայելով՝ դեռ եւ մշկէս գիշեր եղած պիտի ըլլար, ուր թողունք արեւու ծագելը: Ռոպէրժմին ետեւի կողմն ամէն բան խոր խաւարի մէջ թաղուած էր, միայն երեսնի կողմն երթալով կը լուսաւորէր եւ աս լուսոյն գորշացոյն ճառագայլմանըն միման ամպերը փախչելու կ'աճապարէին:

Արիտասարդ Ֆրայտամբն աս անտօր երեւութիւն վրան աչքած էր, եւ որովհետեւ Ռոպէրժմ մինչեւ որ բան մը զգայութեան աշուններովն ճիշդ չէր իմանար՝ սիրան անհանդարտութեան աւայ չէր ընել, անոր Համար աս երեւութիւն ինչ ըլլայն իմանալու Համար վազեց բլրան մը վրան ելաւ: Հոն Հասածին պէս կը տեսներ որ հրդեհի մը բոցեր բոլոր Արեւն քաղաքն աճին կը դարձնէին: Չարհուրանն երիտասարդին արեւանք մէջ կը քայլէր, եւ ինք իրեն պնշափ փոյթ շննելով՝ այլ միայն իր շենրիկոսը չկորսնցնելու Համար մարակը ձիուն կուշտն ինչցուց, եւ դէպ ի Արեւն կը թռչէր. եւ պնշափ կ'աճապարէր որ անասունն տանի յանդուզն մկելուն Համար ամէն վայրկեան կենար ինչայ եւ Ռոպէրժմ իր կեանքը կորսնցնընէ: Աս բարձր աս մէջ Տօյն երեւին կը մննչէր, եւ իրեն անմիկ հու գար թէ կնք չէ թէ օրոյն մէջ կը յառաջանար, այլ ոտիքը տակի երկիրն իրմ կը փախէր:

Անասունը մինչեւ Արեւն ցմահ վազեց, բայց Հոն դրան առջին դեպքեր փութեցաւ: Ռոպէրժմ փարցատկեց, ձին Հոն գտնուած պահապանաց յանձնեց աղաչելով որ խնամ տանին, եւ քաղքին ներքին կողմին աճապարեց ուր փոքոյններու մէջ յաճող մարդկան հեղերովը կը մղուէր:

Արեւն արեւմտեան դարձն, բնախորհրտութեան կը փառէր, աս առակաւոր խօսքին իմաստն Համաձայն Ռոպէրժմին պայլած առցն առջեւ տեսարան մը կը պատրաստուէր: Արեւնի զանգակները բոլոր բնակիչքը բնէն արթնցուցած էին, վայրկեան վայրկեան երթալով սպառնացող գտանալը քաղքի մէջ կը տարածուէր, բոլոր հրապարակեան շէնքերու, վանքերու գոնները բացուած էին, եւ ամէն մարդ իր գրեխուն ձարն հոգալու Համար փողոցները կը յաճէին: Նոյն իսկ կայսրը բազմութեան մէջ մտած, խորհուրդ կու տար, կը հրամայէր, կ'աղաթէր, կ'օգնէր եւ կը միտնարէր եւ ամէն պարագայից մէջ դէպքերուն վայելութեան Համաձայն ինք ղեկը կը յարմար ցընէր:

Ռոպէրժմ միշտ յառայ երթալով վերնպէս վաճառանոցին հրապարակն Հասաւ ուր Գերմանիայի մեծափառ Արկեղա կայսրու Հին, քարէ քանդակուած պատկերը մ'առջեւ ծուրը դրած սրտանց կ'աղօթէր որ Աստուած՝ բոլոր քաղաքն աճին դարձնելու սպաննացող փտանքն անցընէ: Աս բարձրաստիճանի տիկնջը բոլորովը պատած էին աղոց, մարց, կուսանաց բալմուսիւնն մը եւ կու լայնի, եւ վախերեւն երեսներուն գոյնը մեռնիկ գոյն դարձած էր: Ռոպէրժմ խուզարկիչ աչօքն աս բազմութեան մէջ դշենրիկոս կը փնտրէր, բայց Հոն չըլլաւան շուտով Համոզուեալ, որովհետեւ կը տեսներ որ կայսրու Հին շրջապատողաց մէջ էրիկ մարդ չէր գտնուեր:

Ռոպէրժմ աս աղօթից զբաղող բազմութեան տեղը թող տալով՝ իր ուղածն երկայն եւ վայրապար փնտնելով, նորէն կարօտեց խառնադանձ բազմութեան մէջ մտաւ: Ըտուր ժամ մը ետքը՝ վերնապէս ան տեղն Տասաւ ուր աս գազանցեալ տարրը՝ Տարիւտար ձիւղերու բաժնուած մարդ եկեղեցին պատող Հացագործաց խանութներն ու գարնջուց գործասները անկող փոշի կը դարձնէր:

Աս, խառնորդի մէջ եւ կատարած հրդեհին շատ մտ' որ իր ախոյաններուն քաջութեանը չկրնայով դիմանալ տեղի տարու վրայ էր, շենրիկոս կեցած

էր, զոր Ռուպերթ այնչափ անձկանօք եւ անդադար փնտռած էր:

Այսինքն զանգալներն ինչպէս բոլոր քաղաքացիքն պայտէս նաեւ Նախնայոյն գտեալն ալ քնէն արթնցուցած եւ հարցնելով մ'օգնութեան կանչած էին, եւ աս իմանալու համար երիտասարդին զգետար զննելն ալ բաւական էր, որովհետեւ վառն առածն եղածն էր: Պատանին գեղեցիկ արքունեաց պատմութեան մը վրայ ժամգոտած պարանոցի շղթայ մ'առած, գլուխը պողպատե փայլուն սաղաւարտ մը գրած, մեջքէն փող մը, եւ արանքէն ու բառուած գոտայ մը վրայէն սարսափելի խոշոր սուր մը կահած էր:

Ռուպերթ զները տեսնելով բազմութիւնը ձեռքերով քոփը գնաց եւ իրեն կ'առաջարկէր որ աս տեղը թողու, եւ զինքն աս բանիս աւելն համոզելու ու զրգուելու համար իրեն կըսէր թէ՛ ասդիէն անգիտէն թուշղ կայծակուէքը կրնան կայտերազան պալատին յարկին հասնիլ եւ պալատը բռնկցնել, անոր համար պէտք է որ հոն աճապարէ, եւ զինքն հոս թողու:

Հներիկոս կէս մը ուրախութեամբ կէս մ'ալ ուշանալուն համար յանդիմանելու կերպով մը քաջ Ռուպերթին ձեռքը թո՛ւմվեց, եւ «Այ յուսամ որ», կըսէր «ուրիշ անգամ ասանկ չես ուշանար: Որովհետեւ քանի մը անգամ ինձի հարցնողներ եղած էին թէ սպասուորդ ո՞ր է, իսկ ես չէի կրցած կարգաւորել պատասխան մը տալ:»

«Ա՛հ, բաւա Ռուպերթ «Հիմննա կոմսը, ղէն տէլան եւ քու բարի դպեալեկդ, որ քու սիրելի մայրդ է, զիս երկայն բռնեցին. ասոց ամենէն ալ քեզի հազար բարեւ ու համբոյր:»

«Այնչայոյնքերուն ինձի ցուցուցած սիրոյն փոխարէն» Աստուած իրենց հատուցանէ, պատասխանց շներիկոս արասց շարժելով: Եւ զՌուպերթ նոյն տեղը թող տալով կրցածին չափ շուտով դէպ ի արքունիք աճապարեց: Ճափան Ալդէս իշխանուհւոյն

հանդիպեցաւ՝ որ Ռատէպունին ծառայութեան մեջ եղող երկու հոգւոյ ընկերութեամբ հրդեհէն լուսաւորեալ ճափաներէն աճապարելով կ'երթար: Հենրիկոս անոր մեծաքանակ ընկէն ետքը կը հարցընէր թէ մարտիկն ո՞ր երթալ է:

«Ռատէպուն զուրքը, պատասխանեց մեծախառն շղթիկը «Իմ մոր խորհուրդ տուաւ որ զիս Մագդաղեանայ վանքը խաւերէ, ուր աս զարհուրելի հրդեհին զգաւանցած տանին ամեն փոսանքներէն աւելի ապաստան կրնամ ըլլալ քան թէ արքունեաց մեջ, որ առէն վայրկեան աս ահաւեի բոցոյն ճարակ ըլլալու վտանգի մեջ է:» Եւ Սուրբերն ըսելու տանն իշխանուհւոյն վախէն զեղնցած պտերուն վրայ կարմիրութիւն մը ծածկեց, եւ Հներիկոսին զները քաջալերած տանն աւելի կ'ուղէր ասոր հետ նորէն արքունիք դառնալ քան թէ աս երկու անձանցմ անձանց հետ Մագդաղեանայ վանքն երթալ: Անոր դողողօրան առանկ ակներեւ էր որ նոյն իսկ Հներիկոսէն չկրցար ծածկել: Եւ որովհետեւ Հներիկոս կը կրտահէր որ արքունեաց մեջ, նոյն պարագայի տանն ապահովութեան զգուշութիւնները պակասած ըլլան, եւ թէ կը տեսնէր որ նոյն տանն կրակէն վախնալու բան չկար որովհետեւ ան ալ մարտու վրայ էր, որոշեց որ առանձինն անձամբ Մագդաղեանայ վանքն երթայ եւ հոն ամէն բան աւել անցնէ: Նոյն իսկ ինք իւր ըլլալէն զգիտնալով, երազընթաց ձի մը հեծնալով, քանի մը վայրկեան ետքը Մագդաղեանայ վանքին դրան առջին կեցաւ. դուռը բաց էր, ինք որպէս զի փողոցին մեջ շնայ, եւ որովհետեւ ոչ Ռատէպունին կը վտտահէր եւ ոչ ալ անոր մարդիկներուն, ներս ձեայտեց եւ վանքին գաւիթը մտաւ:

Ռուպերթ Գրայտանք շատ անգամ Հներիկոսին հետ Ռատէպունին խաբէութեանց վրայ խօսած եւ զինքն անոր դարաննեքէն զգուշացուցած եւ նաեւ անցած դէպքերէն ալ քանի որ բաներ պատմած էր, բայց մեծապէս զգուշացած էր մինչեւ հիմա՛կ անոր աջացն առջին եղած քողը վերցընէին, որով Հներիկոս կրտար իմանալ թէ ինք դըսորդի մըն է, թէ Ռատէ

պողնին դրապարտութիւններովն իր հայրն արտորուած եւ իր հայրենի ամբողջ հրջ ձարակ եղած է: Հեն-րիկոս Ռոպէրթիւն իրեն վերաբերեալ բաներէն պշտի միայն լսած էր եւ գիտեր, որ՝ որովհետեւ Աերպերկան անոր բան մը պատմած չէր, Ռոպէրթ իր մայրը ճանչցած է, եւ ինչպէս ինք կը համարէր, Եկիս-հայկոց զինքը գտած աստիճանն մայրն անտառի մէջ վախճանած էր. եւ թէ իր աչացը վրան եղած բիծը՝ իր մօրը վրան ինկած մողէզին՝ որ իր ամուսինը կատակի համար անոր վրան չոր խոտ նետած աստի մէջը գտնուած էր՝ պատճառով վախէն ստացած է: Հեն-րիկոս իր եւ իրեններուն վրան ասէի աւելի բան մը չէր գիտեր. բայց ի վերայ այսր ամենայնի ուր որ Ռատեպողնին միջամտութիւնը կը լսէր, վրան դժգ-կամակութիւն մը կը տրեր: Բոլոր արքունեաց մէջ՝ միայն աս մարդուն հետ արեւըր եռացած չէր, թէ եւ անոր շքեմացը վրայ ծիծաղ մ'անպակաս էր: Հիմայ վանքին գաւիթն հասած աստեղը միայն ասոր նկատմամբ յամենեւոր կը զբաղէր:

Հենրիկոսին ձին հոս զով ոգ մը ծծելով կը խնայէր, հեծեալը ոտիցը տակ կալուղ գետին մը կը գլգար. եւ աչքն իր գլխուն վերի դէն դարձնելով երկինքն ու աստեղաց բազմութիւնը կը տեսներ. եւ կեցած տեղը՝ զոր նմբ վանաց խառնուղին կը համարէր, տեսաւ որ նախնորմին մէջէն անցը մին է եղեր. գետինը երիվարաց ոտից նշաններ կային. հիմայ Հեն-րիկոսին մտածմունքն առաւ: Պոտաց, աղաղակ մը հանեց եւ վանքին մարդիկներէն մէկը կը կանչէր, եւ երբոր գոնապատահին բանի մը քնքրեալով՝ գիշերուան հանդարտութիւնը խողովոյն ո՞վ ըլլալը տեսելու համար եկան, Հենրիկոս անմիջապէս կայսեր Ագնէս գտներն համար հարցուց, թէ արեւօք Տոն էր:

Շոս եղողներէն զԱգնէսն ոչ որ տեսած էր, եւ Հենրիկոս կարծելով որ իրմէ ծածկել կուզեն, իմացուց անոնց թէ ինք կայսրուհի Նոյն արնուական թիկնապահներէն է, եւ իրմէ յանձնարարութիւն ունի, հրդեհը մարելէն ետքը զիշխանուհին պալատ գարձնելու: Կուսանք ամէն ալ շփոթեցան, զԱգ-

նէսը տեսնող չկար, բայց Հենրիկոսին աղաղակ հասնելէն քիչ մը յատար, աս անցքէն ձիարաց անցնելը լսած էր: «Աս վայրենիս մէջ, կ'ըսէր անոնցմէ մէկը՝ «ուր հրդեհին պատճառաւ ամէն կողմ՝ աղաղակ, շարժում կը տրեր, աս ձիարաց անցած աստեղն ալ մեր մարէն պայտիտի դէպք մը չէր անցներ»:

«Իրենն աս խոտնակութեան համար ձեր անցքը բաց թող տրուէր է, կը հարցընէր Հենրիկոս միշտ այլալուծիւն երթնալով աւելնալով:

«Ինքն աս դռնէն», պատասխանեց մէկը՝ «հըրդեհին տեղը սայլ մը լեցուն անողոյն խարեցնիք, որ դժբախտութեան յանդիպածներն անոնց վրայ հանգչին եւ հոս բերուին, եւ անոնց խնամք տարուի»:

Աս ամէն լուրերը ճշմարտութեան եւ անմեղութեան կիկներ էին. Հենրիկոս աս ամէն բան լսելէն ետքը զիւրեք գիշեր աստեղ անհանգիտ ընելուն համար թողութիւն խնդրեց, եւ հանդուած ըլլալով որ աս բանիս մէջ շարտութեան խաղ մը կայ, նորէն ձիուն վրայ ցտտիկ եւ նոյն ճամբու յառաջ տանելով վանքին սահմանէն սպտա ողջ մէջ մտաւ: Կունայ լոյսը ձիերուն հետքն իրեն կը ցուցնէր, երկուստարգը նոյրը բռնած կը յառաջանար, եւ երբոր մութ անտառ մը մտնելու լույս էր, եւ մթութեանէն հետքը կորսնցնելէն կը վախնար, արեւը լեռանց ետեւէն իր ճառագայթները սփռելու սկսաւ. եւ նորէն աշխրբքի լոյս ու կեանք պարզեց:

«Հենրիկոս՝ չէ թէ միայն կախուղ գետին վրայ գորշմած ձիու հետքերը չկարծեցուց, այլ նաեւ իր առջին արագընթաց հեծեալ մ'ալ աչքին հանդիպեցաւ:

Հենրիկոսին ձին առջի անգամն էր որ իր տիրոջը մարան դգաց, որովհետեւ սովորաբար իր տերը միշտ գիծած էր. երկվարը ցտտիկ եւ այնպէս կը վազէր, որ կարծես թէ հեծեալին երեսը միբրկայտղ հով մը կը զարնէ: Հենրիկոսին տեսած ձիաւորը վատ եղանակաւ բռնուելու համար կեցաւ որ Աերոյ՝ Ռատեպողնին դռնէն էր:

«Կայսրուհի Նոյն արնուական պահապանը, հոս

հնչ կը փրնտուէք: Գուք արքունեաց կը վերարեկը
 եւ Տոս թփերու ու մնացաներու մէջ գործք չունէր,
 բաւ Ռատեկտուն եւ յայտնի էրեւար թէ երիտաւ
 սարդէն դէմ նեղացած է: Երիտասարդն ալ՝ առաւօ
 տանց կանուխ՝ արեւուն ծագելու ասնէ՛ իր ասեկին՝
 Բախէնէ ժամերով Տեռու տեղ տեսնելով՝ քիչ չը-
 զարմացաւ:

— «Չարմանալու բան մը չկայ», բաւ շենրիկոս
 ծիծաղելով՝ եւ խօսքը չեմանալու զարնելով: «Կանւ
 արքունեաց մէջ ալ կրնայ ա՛նէ՛ մարգրիտ մը կորսուիլ,
 եւ Կիզէլային անձնապահի մը վայելուչ բան է որ
 փրնտուելու ելլէ»:

— «Ըստ գործքի Տամար քու գալը Տարկաոր
 չէր», կրինեց Կերոյ: «Կրդէն ես ան ծամբուն վրայ
 եմ, ես կը փրնտուեմ: Գու՛ն ետ զարքի եւ քու
 տիկինդ զԿիզէլայ միտիմար: Եւ ապա՜ Տոյճօր զերբն
 որ մարգարիտն ես ետ կը զարծնեմ. ապա թէ ոչ
 զինանշանս ես իմ ձեռքս կը փշրեմ»:

— «Սոյոգ է տէր՝ որ քու նախանձդ գոգութեան
 արժանի է, բայց չորս աչքեր աւելի աղէկ կը տես-
 նեն քան թէ երկուքը, անոր Տամար թնօլ տուր ինձի
 որ քեզի բնկերանամ»:

— Եւրեմն արդէն գիտես որ . . . :

— Իր ատոր մէջ խարդախութիւն կամ թէ
 բսեմ նեղութիւն մը կայ. դոր բաւական պայծաս
 կը տեսնեմ: Բայց դու՛ն ստուգիւ պիտի գիտնաս,
 որովՏեռու քու Տաւատարիմ մարդիկներէդ երկուքը՝
 զԿրնէս իշխանուհին Մագդաղենեայ փայրը կը տա-
 նէին: Բայց Տոն կայսեր դուտարը ոչ տեսող եւ ոչ
 ալ վրան բան մը լսող եղած է:

— Իմ մարդիկներէս երկուքը կը տանէին . . .
 գուցէ պէտք էին տանիլ պիտի բսես չէ թէ կը տանէին:

— Եւրեմն հնչ բսել կ'ուզես, հնչ է սա խօս-
 քերուն տարբերութիւնը:

— Ե՛ստ տարբերութիւն կայ: Թէ որ իմ մար-
 դիկներս կայսեր դուտարը Մագդաղենեայ փայրը տա-
 րած ըլլային, առաւօտանց կանուխ, արեւուն առջի
 ծառադայթից մէջ, դու՛ն զիս դժուարաւ աս ծամբուն

վրայ կը գտնէիր: Բայց դժբախտութեամբ՝ բազմու-
 թեան մէջէն անցած ասնինին՝ իշխանուհին անակն-
 կալ իմ մարդիկներուս ձեռքէն յափշտակուած է-
 որովՏեռու իմիններս տեսեր են որ երկու զինակա-
 ւորեալ մարդիկ յանկարծ զիշխանուհին ձիու մը վրայ
 Տանելով փախելու սկսեր են եւ ծամբու վրայ ու-
 բիշ ձիաորսնր ալ իրենց բնկերացիք են:

— «Եւրեմն նեղութիւնը կատարեալ իմացայ»,
 գուցէ շենրիկոս, որուն պտերը բարկութենէն կար-
 մըքցած էին, «եւ աս գործքն մէջ զարմանալին ան
 է, որ դու՛ն միտակուկ, այնչափ յանդուգն աւաղակաց
 ձեռքէն զանի պիտի փրկես»:

— Եւ՛նախ, արդէն իմ՝ ամեն զգուշութիւններս
 եւ բռնելու ծամբաս յուռազուրնէ մտածուած եւ կար-
 զաւորուած եմ. անոր Տամար կրնաս միտիմարեալ տուն
 դառնալ եւ բսածներս Կիզէլային պատմել:

— Ի՛նտեպոսն, կո՛նն իմ՝ դէչ տեղ մ'առնուր,
 իմ Տեաւարբբութիւնս այնչափ աւելցուցիր որ պէտք
 եմ՝ քեզի աղաչել որ ինձի թնօլ տաս իմ երկվարս
 ալ քու երկվարիդ քովէն մղելու:

— «Չանձրացուցի՛ն», միմանց Ռատեկտուն մերուքին
 տակէն, ետքը նորէն շենրիկոսին դառնալով՝ բաւ
 «Թէ որ է նորՏոս կայսերական բնտանեաց կուռոյ մը
 պիտի Տանդիլովմ՝ նէ, ես ինք իրեն ալ բաւական
 զորաւոր եմ, բայց թէ որ օգնութեան կարօտութիւն
 ալ ունիմ նէ, անմտուս մէկու մ'օգնախանութիւնը
 բնաւ չեմ քնդուներ»:

— Ի՛՛Տ. Տեր ապետս ինք զինքդ այնչափ մի բար-
 ձրացրէիր: Բազմութեանով ու սրտս իմ հնչ ըլլալս
 արդէն բոլոր աշխարհք ծանցցաւ. ո՞վ որ աս բանիս
 կը տարակուսու, զիմացս ելլէ եւ փորձներ. եւ որով-
 Տեռու ես խօսքով կուռիք չեմ սիրեր, անոր Տա-
 մար կամ բոսած թշնամաներդ աս վայրկենիս մէջ ան-
 միջապէս ետ կ'առնուս եւ կամ գործքովդ կը ցու-
 ցրես թէ ես դեռ անմտուս տղայ մի՛ն եմ եւ ան-
 կրող, ինչպէս որ դու՛ն քու թշնամանանք խօսքե-
 րովդ Տամարեցար:

Ի՛նտեպոսնին երեսին գոյնը նետեց եւ որով-

Տեսեա ոչ քաջարարութիւն ոչ զօրութիւն ունէր եւ ոչ ալ յարողակութիւն մը, աղետական թիկնապա- Տին յանդիմանութիւնը կը լլբելու պարտաւորեցաւ: Եւ բնաները կը ծակելով լռեց: Հենրիկոս ալ սրտմտու- թեանը սկսած խօսքին վերը մը տալը պատշաճ սեպեց:

— Ենրիկոս դժբախտեալս չէր կրնար կրել եւ աս գործողութիւնը միայն բնական չէր, այլ ուրիշ պատճառներ ալ կային, որովհետեւ իր հաստատարիմ Ռոպերթը կենարարին Ս. Խաչին վրան երգում բնե- լով ապահովուցած էր զՀենրիկոս որ Ռատէպոնն խարերայ, վրէժխնդիր եւ խարդախ է, եւ ծիծա- ղերես երգած ատեն ամենէն վատնագար ատենն է: Հելլմնտ կոմսը կը սերթ թէ, Կէրոյի համար միջոց մը բնաւ չար չէ թէ որ ինք՝ անով իր բաղձացած վառ- ճանին կրնայ հասնիլ. եւ աղետական Ֆիլիթէնշլճայն ալ կը կրկնէր թէ Ռատէպոնն չէ թէ ճշմարտու- թեան ճամբով կամ ցորեկուսն լուսով մը փարթա- մութեան եւ կամուտեան վիճակին հասած է, այլ խարէութեան սանդղով եւ ննկութեամբ զուրիշը կուրցրնելով:

Կէրոյին վրայ յիշեալ երեւելի մարդկան՝ իրենց յարգելի եւ սիրելի Հենրիկոսին վատաշուտեանը պատմածները հիմայ դքսուք բողէն ձիավարած ա- տենն երիտասարդին միտքը կու գային. եւ թէ որ չհամարելու ըլլար որ Ռատէպոննին հետ ձիավարելովն իր վախճանին աւելի շուտով կը հասնի, ստուգիւ իր երկվարը կը դարձրնէր որ այսպիսի անպիտան մար- դու մ'ընկերութենէն ազատի:

«Կըրոր երկուքն մը միատեղ անտառէն դուրս ելելով դաշտի մը վրայէն կը ձիավարէին, որուն վրան արեգական ճառագայթները կիտէ Վերմուտիւն կ'արձակէին՝ «ո՛հ, քնչ իրիտ տար է, կ'ըսէր Հեն- րիկոս, բայց աւելի ինք իրեն կը խօսէր քան թէ Ռատէպոննին: Հենրիկոս ծանր ստղատարը գլխէն վար առաւ եւ ձիուն թամբին վրայ անցուց:

Երիտասարդը բաց գլխուն քրտիքը սրբած ատենը, Ռատէպոնն անոր մտնեցաւ եւ բարկամա- ըար ծիծաղելով, հեղուկ եղանակաւ մ'ըսաւ. «Ինձ

խոհեանութիւն կ'ընէք, գլուխներնէք աւ ծանր բերք վերցրնելով, պէտք էք նաեւ ան շղթայն ալ հանել»:

«Պատճառ», հարցուց Հենրիկոս զածանութեամբ Ռատէպոննին նայելով, որ հիմակ յանկարծ անանկ բարեկամացած էր, իբր թէ մէջնինն բնաւ անհամայ խօսակցութիւն մ'անցած չըլլար:

«Ինչ պիտի ըլլայ, դուք իսկ կ'ըսէիք թէ օդը իրիտ եւ ներգացուցիչ տար ըլլայ, եւ բաց սակէ շղ- թան ձեր շղթիզ օձիքը (տառ) կը փարատէ եւ կ'աղտոտէ: Եւ որովհետեւ երիտասարդներն իրենց հագուստին մարբութեան ու վայելչութեանը մեծա- պէս փոյթ իր տանին, անոր համար օձիքնիդ փնտսե- լու կամ ձեռնելու ըլլայ՝ վրանիդ արտա մը կրնայ գալ. քնչ կ'ըսեն մարդիկ երբ որ Կիխոհայմի գտնայը պատրաստ օձիքով տեսնելու ըլլան»:

«Ինչ մը չեն ըստ թէ որ խոհեմ են, իսկ թէ որ պարզամիտ են ան ատեն կրնան ուզածներն ըսել: Ընկերնիս պետեանէն գատելը, շատ անգամ ծուռ եղբայրացութիւն յառաջ կը բերէ»:

«Ի՛նչ է, քնչպէս կ'ուզէք անանկ բրէք, եւ զձեզ արտաքը կարգի բրանելու ներութենէն ազա- տել կ'ուզե՞նք»:

«Ենրիկոս կը զարմանար թէ քնչպէս Կէրոյ՝ քիչ մ'տառջ մէջնինն անցած բանին վրայ ան առ- տիճանի պղտիկ ինչպէն ետըն՝ իր ամբարտաւանու- թիւնն ասանկ շուտով խոնարհեցրնելով բարեկամական վարմանց գարձաւ, բայց մտէն ձախող խորհուրդ մը չէր անցրնէր եւ մինչև որ աս հարթ եւ գաշ- տային ճամբան վրննալով ժայռերու վար կախուած զանգուռածներով խոր տեղ մը հասան նէ, առջևէն կը ձիավարէր, եւ կը քննէր որ առջևնին՝ տապալած ծառերէ կամ ժայռերէ ճամբանին զոգուելով, անց- քերնին անվարելի ընող բան մը չըլլայ:

Դաստաժուտ Ռատէպոննը չար ուղղը մը պէս կը ծիծաղէր եւ ինք իրեն մտածելով՝ ա՛ս իր խոր- հըրդոցն արգելք եղող երիտասարդն՝ որպիսի եղա- նակաւ եւ իցէ մէջ անղէն վերցընելու գարաններ կը շինէր, անոր համար արագ կը ձիավարէր՝ եւ օդոյն

խիտ սուր բլլաբուն վայ միմայով՝ իր ծանր սուրբ իրբ թէ կախում ըլլալով իրեն ծանրութիւն տայ, առաւ եւ խառնաձեւ ձիուն համեախն վայ դրաւ, եւ մի եւ նոյն տանն ձիուն սանձը աջ ծնկան վրայ հաստատեց:

«Նո շատ դար վար է», գռեց շենրիկոս եւ ձիուն սանձը բռնելով, կամաց կամաց դէպ ի առուակ մը կ'իջնար որ անտառէ դուրս ելելով էր գայլաւառ գնդներու վրայէն անցնելով հոն եղած անոնոց մը մէջ կը վազէր: Հիմայ Ռատեկտուն շենրիկոսին շատ մտնեցած էր՝ եւ կամայով մը խոշոր սուրբ պատեանէն քաշեց եւ պատեանը թփի մը վրայ նետեց եւ արեգակն ծառայովն երէն աչքը շացնելու շարժ փայլոց դէպքն երբու ձեռքը վեր վերցընելով՝ երիտասարդին անաղաւարտ գլխուն ինքնելով զանի ջակոյտիսկ կ'ուզէր, բայց սպասիչ հարուածն իջնալէն յառաջ, շենրիկոս՝ որ Ռատեկտունին ամէն շարժմանքներն իր յղիւած պողպատե սողաւարտին վրայէն հայելոյ պէս կը տեսնէր, գլուխը ծոցն եւ իր ձին դէպ ի մէկ կողմ քաշեց՝ որով իր հակառակորդին հետ պատերազմելու աղէկ դիրքի մը մէջ մտաւ: Պողպատիկ սուրն ուր պատուելով իրած ատելով՝ շենրիկոս իր ձին գրռաշացուց, Ռատեկտունին բոլոր զօրութիւնը պարագի կ'ելլելով՝ ոտքն ասպատանէն դուրս ելաւ ինքն ալ գլխիկովը դիտելով թաւաղեցաւ: Ձին սարսափելով ետեւի ոտքը կից զարկած ատելն որորմերոյն կրծողը հանդիպեցաւ՝ եւ ականջները խցան, աչքը չէր տեսներ եւ բերնէն արիւն կու գար:

Շենրիկոս անմիջապէս ձիէն վար ցտակեց եւ բոլոր զօրութեամբ կէս մը մտնալ դուրսը սուր հանելու կը ջանար. բայց որորմիկն կաւէ արձանի մը պէս նորէն գետնին ինկաւ՝ այնպէս որ երիտասարդը կարծեց թէ հոգին կ'աւանդէ: Չ'իտքն սպաննել ուղղուն ձեռքէն եկած օգնութիւնն բնելով զանի փրկելու համար՝ առուակին քովը տարաւ եւ զով ջրով քուրնն ու երակը շփեց եւ կամաց կամաց խեղբը գլուխը բերաւ:

Ռատեկտուն աչքը բացաւ եւ տեսնելով որ եւ

բիտասարդն՝ որուն ետեւէն հարուածով մը գլուխը ջակոյտիսկ կ'ուզէր, մեծ փութով զինքը դարմանելու ջարդած է, առջի անդամ իր մէջն ամեթոյ եւ զրջման զգածմունք մ'եկաւ, եւ զգացած ցաւերէն համարելով որ մահուան մտ ըլլայ, իր միտքը դրած նենգութիւնը խոտովանելով կը կարծեր որ մինչեւ հիմակ բրած բեր եղեւնացործութիւններն ալ կ'ընայ բաւել: Ռատեկտուն զրջման եկած շարագործի մը պէս հիմայ կ'աղաչէր եւ կ'ըսէր. «Ո՛հ, բարե երիտասարդ, արժանի չեմ որ քու անմեղ ձեռքդ իմ մեռնելու մտ եղած զրուակ բռնես. ես՝ զքեզ իմ ժառանգս կը կացուցանեմ, կ'աղաչեմ՝ ներէ ինձի, ներէ ան գործքին՝ զոր հիմայ քու վրագ փորձեցի»:

«Ղրկից որորմութիւնը խնդրէ տէր ասպետ, պատասխանեց շենրիկոս, «որ զքեզ ասանկ խտիւ պատժեց, ես քու ժառանգդ ըլլայ չեմ ուզեր, եւ ստոր համար ալ մի սրգողի. քու գործքդ որչափ ինձի կ'երեւայ հպարտութիւն մը յառաջ եկած է. դուն կ'ուզէիր զիս մէջ տեղէն բառնալ՝ որպէս զի իշխանուհին ազատած ըլլալու պարծանաց զուրիշը մասնակից չընես»:

Ռատեկտուն խօսեցաւ եւ պատասխան տուաւ, բայց էկիսհայմի գտեալն անոր խօսքերն բան մը չհասկըցաւ. բայց վերջապէս Աբրայիմ խօսքերն աւելի որոշ ըլլալու սկսան, որորմը շենրիկոս սարսափով մը լսեց. ստոյգ է ուրիշներէն աս մարդուն վրայ նմանները լսած էր, բայց իրեն առասպել երեւցած էին, «Գիտողին, ըսաւ Ռատեկտուն՝ որ նոյն իսկ ես զիշխանուհին աւաղակայ մասնեցի: Գոնրատ կայսրը գրակն դարձած է. Գատեկարդն եւ իր գունդը փձաջրեկէն ի վեր, ինձի հետ արտաքոյ կարգի դժկաւանդութեամբ կը վարուէր եւ այնպէս կը համարէր որ անկէ ինձի յանձնուած գործքի մը մէջ զինքը էսքո՞ծ ըլլած, կամ՝ նոյն գործքն այնպէս լրած չըլլած ինչպէս ինք հրամայած էր: Ես՝ օգնութեամբս թաքնկամութիւնը նորէն ձեռք բերելու եւ իրեն հաճոյական ծառայութիւն մ'ըրած գանուելու համար, կ'ուզէի

անոր դուստրը՝ իբր թէ աւազակաց ձեռքէն ազատ-
ւով 1) նորէն արքունիք դարձնելու:

«ՄՏ. խօսէ, զուօցէ», գօչեց Հենրիկոս իր գլխ-
կամակութեանը Տեա կուռելով. «Այստեղ դուստրն
Տիմակ ուր է»:

— Քաւարանը:

— Երկինք օգնէ, օգնէ, դժբախտը խելքը կը
կորսնցնէ, կը ցնորի: Բայց ստոյգ է որ աս վերքէն
պիտի չմեռնի:

Ըստ միտմտութեան վրայ՝ թէ պիտի չմեռնի,
Ռատէպոն յուսալով որ նորէն կ'ստորջնայի՝ շարժու-
ողովորդ արհեստը կը Տամարէր թէ ինք անխո-
Տեմութեանը ինք զինքը մասնած ըլլայ եւ կը ցաւեր-
անոր Տամար երիտասարդին սկսածունըր թէ ինք կը
ցնորի, յօգուտ իր գործածել ուզեց եւ սկսաւ մտա-
գրութեանը ցնորական խօսքեր զրուցել: «Արդոս պա-
տանը կը լինէր, գլխուս վրայ ձիւթայ կախայ մը
կ'եփես», կ'ըսէր եւ մատերը ստեպղնի (հաւաճ) պէս
ուտել կ'ուզէր, եւ այնչափ խնկմտակարար խօսքեր
խօսեցաւ որ երիտասարդը մինչեւ սկսաւ Տամարի
թէ սրայ Տարուածն ինքնինն ալ յտաճ խելա-
ցնորութիւնը վրան ստուգիւ տիրած ըլլայ: Անոր Տա-
մար անօրէն խաբէրային վրայ ներքին ցաւեցութիւն
մը զգաց, եւ զինքը՝ Տիմայ գտնուակի մը պէս զգո-
նացած ձիուն վրայ բեռնաւորեց, եւ Տոն մտա երող
անակ մը տարաւ, որ Տոն կամ Տոգացուի ու բժշ-
կուի, եւ կամ եթէ որ բժշկուիրն անՏնար կ'ըլլայ
բրիտանիքարք մեռնելու օգնութեան Տանուի:

Հենրիկոս աս գործողութիւնը լինիցնելէն ետ-
քը գլուխը կանած, սգայ մէջ ընկրմած, գգածմուն-
քը թախծութեան եւ տատամտութեան աւար սուած՝
նոյն անակէն ետ կը ձիալարէր, մէջ մ'ալ կարծես
թէ վերէն ազդեցութիւն մ'եղաւ. որով միայն ին-
կաւ որ մերձակայ անտառի ետեւի կողմը ժայռերու

1) Նոյն ատենները Գերմանիայի մէջ մարդկան յախուա-
կութիւնն այնչափ յաճախ էր, որ մեծ պահօց սկիզբը խտտ-
վածութեան զացող մարդկան Մատնային բրած զանազան
Տարուածոց մէջ աս ալ կար «Մարտ յաւաւ-իւնի», եւ յաւաւ-
ուիլ արհաւիր իւր թէ ձիալարէր:

Տոյտի մը մէջ, վատանուն գինետուն մը կայ՝ որուն
զրան վերի կողմը կանխած տակտակին վրայ «Բ-
արա», խորհրդալից բառը կը կարգացուէր: Երիտա-
սարգը կը մտածէր թէ Ռատէպոն իրեն ի սկզբան
ճշմարտութիւնն ըսած ըլլայ, ետքը որպէս զի եւ ի-
րեն սուտերուն Տաւառը ընծայեմ, ըսածին վրայ զըզ-
ջայով, խելացնորութեան գիմակն երեսն անցուց:
Հենրիկոս բոլոր պատաՏածները սուր գիտողութեանը
մը քննելով ասանկ կը Տամարէր, եւ յոյսն որ
մարդկան բարեկամ մըն է, թէ եւ Տամարն չՏարթէր
բայց բացըր նեկտար մը կը մատուցանէ, մեր երկ-
տասարդին սրտին մէջ նորէն արթննալով, մարտը
զարկաւ ձիուն կուշոր եւ Տովի արագութեանը գէպ
ի ան կողմերը թուաւ ուր որ ան «Բարա», վատա-
նուն գինետունը կը գտնուէր եւ աւազակաց եւ ար-
բեցողաց յարկ մը կը մատուցանէր:

Փրկող փողը:

Օրուան զորդիւնը հանգչելու վրայ էր եւ երեկոյեան հանդարտութիւնը մարդկան գործունեութեան խոնջութիւնը հասգստեան դիմելու բաղձաբերով մեղմայրենիւ վրայ էր երբոր Հնարիկոս երկրան ձիախարնէն ետքը լծէ ինք եւ լծէ երկփարը յոգնելով քառքանի գինեաւան առջին համեաէն վար ցտակեց, եւ դռնէն ներս գետնադտակոնը մտաւ, ուր գինեալ մարդիկ, ըստ մեծի մասին գինով, կը վիտային:

Իրեն արժընցած աղայ մը, երազին մէջ օտարական եւ վայրենի մարդկան ընկերութեան մէջ գտնուելով սարսափմանէն սթափած ատեն ինչ ուրախութիւն որ կը զգայ, նոյն ուրախութեամբ Ազնես աջնուական թիփեապահին դռնէն ներս մտնելը անսնելով կ'ուրախանար եւ կը ծիծաղէր:

Հնարիկոս յարգութեամբ ծաւելով զինքը մեծարելէն ետքը, զինքը յանդգնութեամբ եւ լինանամնալից աչքը վերէն վար շարժողներուն, յանուն Կիզելա կայսրուհւոյն խնացուց որ երկրորդ աւտու արեւը ծագելէն յառաջ կայսեր դասեր հրու դեզի Ի Ասիէն ետ պիտի դառնայ. որովհետեւ հրդեհը շփշմած էր, եւ «բայ ասկէ», կ'ըսէր. «Պայտի քաղքէն աստա հեռանալը հարկաւոր բան մը չէր, որովհետեւ ան գոյժը, լծէ աւաղակները զիշխանուհին յափշտակելու հրդեհին պատճառաւ ելած արվիան մէջ, իրենց մտացը մէջ դրածոյին դիւրաւ յառաջ տանել ուղիւնին, անհիմն կը համարի»:

Ինչպէս եւ բայ Հնարիկոս՝ կարելի եղածին չափ Ռատեպոնին պատիւը պահելու համար աս իրեն հարկաւոր համարած սուտը խօսեցաւ, եւ ասով միանգամայն իրեն մարդիկներն եղանակաւ մը համոզել ուզեց, որ իրենց գիտցածին ջշտպասն եւ ինք իր նպատակին զիւրաւ հասնի:

Կէրոյին առչափ ուշանալն ու Հնարիկոսին յայտնի խոսութիւնն եւ անոր արեամբ բժաւորած զգեստներն, Կէրոյին մարդիկներն սատամնութեան մէջ խոթեցին, կայսրուհւոյն հրամանն ալ զերեւը վախեցուցած էր, որովհետեւ աղէկ գիտէին որ Գոնւրաս աս եղածներն իմանալու ըլլալ ամենուս ալ կատարածը մահ էր. բայց ի վերայ այս ամենայնի արաբուստ վախ ջնջուցցին եւ անոնց մէջէն յանդրգնագոյն մ'ասանկ խօսեցաւ: «Մենք ըստ հրամանի Ռատեպոնն դըսոյն լեռներն, դաշտերն ու անդունդներն անցնելով, կարծես լծէ արեգական հետ երկրին բոյրօտիւրը պորտիկ կ'ուզէինք, զիշխանուհին կը տանէինք, մէյ մ'ալ աւազակները վտայ հասան եւ զանի յափշտակեցին, մենք ամենայն ճգամբ ատնոյ ետեւէն վաղելով հասանք եւ աղինք, բայց հրամանիս ան է որ զանի միայն դըսոյն ձեռքը յանձնենք»:

«Ինչպէս եղաւ իշխանուհի», հարցուց Հնարիկոս Ազնեսին դատնալով: Որուն վրայ ասի պատասխանեց լծէ իր գիտցածն ալ ուրիշներէն եւ, լծէ զինք յափշտակել կ'ուզեն եղբր, բայց ինք պայտիտ բան նշմարած կամ զգացած չէր. ինք ըստ Ռատեպոնին կամայն անոր սուած երկու հոգուով Մագդապակել կ'ուզեն իր տարուէր, բայց բազումութեան մէջ աս երկուքը զինք կորսնցուցին, ասոր վրան ուրիշներն եկան եւ մի եւ նոյն պատճառաւ իր լծէ զինք հրդեհին վտիտն աղատել ուզեն, անմիջապէս ձիու մը վրայ հնծուցին եւ առին փախան: Ըս ամեն բան այնպիսի արագութեամբ եղաւ որ իրեն եւ ոչ մտածելու կամ եղարք քննելու ժամանակ մնաց. մէյ մ'ալ յանկարծ ետեւէն հարածելու եւ պատեքազմի գրգռելու աղաղակներ լուռեցան. իրեն ընկերացողներն որ մինչեւ հիմակ եւ ոչ բերաններն բացած էին այլ յուսութեամբ ձամբանին յառաջ կը տանէին, հիմայ ձամբէն խտորեցան եւ լծիտբու ու ծաւերու մէջէն աներեւոյթ եղան, եւ ան մարդիկներն որոնց մէջն որ հիմայ կը գտնուէր, զինքը ջշտպաստելով հոս բերած եւ բանձ էին լծէ աւազակներն զքեզ յափշտակել կ'ուզէին:

Հենրիկոս՝ իշխանուհւոյն տուած տեղեկութեան համար շնորհակալ ըլլալով, եւ իր դրածուններ ժողովելով, առջի բաժնի կրկինց լծէ Կարուհւոյն հրամանն է որ առաւօտը ծագելու սկսածին պէս իշխանուհւոյն հետ Գալցի բարաքը պիտի դառնայ:

«Ընէ որ Կիզէլա կայսրուհին, պատասխանեց բարձուձեան մէջէն ուրիշ մը՝ «Իրար բեղի յանձնած է որ զիշխանուհին առնուո տանիս, պէտք է որ ձեռքդ նսեւ յանձնարարութեան թուղթ մ'ալ տուած ըլլայ, որովհետեւ Կիզէլա կարծածէր աւելի խոհեմ է. եւ առանց ամենայն եղանակաւ մտածելու գործ չ'տեսներ»:

«Օ իս տղայ կը կարծէք, կամ սղու հետ կը վարուիք, գոչեց Հենրիկոս բարկութեամբ, եւ սա տարութեան մէջ՝ ինչ որ յառաջ ծածկել կ'ուզէր հիմակ երեւան հասնց»:

Հիմակ ամէնքն ստուգի կը վանկային, եւ ընելիքնին մտածելու համար ամենքն ալ կրակարանին քովն՝ որուն վայ կ'աժմայ մը կ'ուտար, հանդարտ նստեցան, մէկն ալ անմիջապէս՝ ընկերին մատուցած գինով լեցուն բաժակն առնելով, իր բարձուձեկութեան խօսք մը՝ «Կէտք եւք», կ'ըսէր, «սա պատանին մէջ տեղէն բառնալ ապա լծէ ոչ ամէնքնիս ալ կրտուած եւք»:

Հենրիկոս սա խօսակցութեանց միտ չէր դնել, որովհետեւ իշխանուհւոյն հետ խօսելու զգալեալ էր, որ շուտով նորէն իր ծնողացը դառնալու յուսով կ'ուրախանար, եւ անոր առջին դարձիմ կ'երեւար, լծէ եւ առջի օրուան յոգնութեանէն ետքն անբուն գիշեր անցուցած ըլլալուն վայ կը տժգոհար: Հենրիկոս Ազնեսին հանգստան մեծ հոգ ուներ, աւելի անոր հանգչելը քան լծէ իր երջանկութիւնը կը մտածէր, եւ ամեն առթի մէջ անոր օգնական ըլլալու խօսք ապէկ ետքը պանդոկապետուհւոյն յանձնեց որ իշխանուհւոյն համար աղէկ անկողին պատարասէ:

«Բողէն պարտաս է երկուստարդ, պատասխանեց անմտիկին պանդոկապետուհին, որ պատահնիկ մին էր. եւ ծրագ մ'առնելով իշխանուհւոյն առաջնորդեց, եւ ներսով ալ կը խնդրէր որ խուցը պա-

պիտի բարձրաստիճան հիւրի մը համաձայն շտեղծած չէր: Խուցը լծէ եւ անպաճճոյճ բաց մարուր էր:

«Աս գիշեր հոս կը մնաք անտէկ չէ, եւ վաղը քննի Գալցի բարաքն երթալու առաջնորդ կ'ըլլաք»: Աս հարցման՝ կոր կայսրը դուտարը քնանալու գացած ատեն ըրած էր, Հենրիկոս այնպիսի քնապարակալան եղանակաւ մը «պո», կ'ըսէր իր լծէ բերանը նուիրական երկուս մը հնչէր, եւ երբոր Ազնեսը հանգչելու երթալէն ետքը պանդոկապետուհի պատանն ետ դարձաւ, Հենրիկոս իր պահապան, սուրբ քաշեց եւ խցին դրան սեամբին վայ կը սպասէր, այնպէս որ ներս մտնելու յանդգնող մը միայն իր դիակին վայ կ'ուրելով կարող պիտի ըլլար»:

Բնաւեր մարդիկը կը տեսնէին որ սա եղանակաւ դրամով զիշխանուհին փոխիւնելու յոյս մը չկար, որովհետեւ իսկզբան երկուստարգին ներս մտնելովն ունեցած այլալուութեան մէջ խնցուցած էին լծէ իշխանուհւոյն հոն իր ապահով տեղէն հասած է. դանի առնուլ եւ ալ աւելի յառաջ երթալ եւ ան քաջապետ երկուստարուն հոն լծողուլ՝ ընելու բանեքնին չէր, անոր համար որոշեցին որ իրենց գործքին արգելք եղողն սպաննեն, եւ իր սպասէին որ վար իծնայ եւ վրան յարձակին, սա գործողութիւնը վերն ընելէին ուզել, որովհետեւ կը վանկային որ իշխանուհին աղվակի կ'արթննայ եւ իրենց ալ կը մտանուիս:

Բայց քաջատիրա եւ խոհեմ Հենրիկոս իր տեղէն չէր շարժեր: Աստուած զիս հոս բերաւ, կը մտածէր, պէտք է որ իմ հաստատրիմ պահպանութիւնս ընեմ՝:

«Բայց լծէ որ, կը մտածէր Հենրիկոս, Ռատէպտունին չերեւնալն՝ անոր մտածմանց անյաջող գացած ըլլալու եղբակցութիւնն յառաջ բերելով, անոր բռնութեամբ զիշխանուհին տուրք հաննել եւ դրամաց մեծ գումարի դիմացը ալ ուղելու ըլլան, որով միայն պատուութիւնը կարելի ըլլայ, քնչպէս եւ ոմ կրնայ հատուցանել: Հենրիկոս աստիկ կը մտածէր եւ յայտնի կը տեսներ որ ան բարձուձեկներ զինքն սա կեցած տեղէն հեռացնել կ'ուզէն: Անոր համար մեծ

զգուշութեամբ, ոտից մատանցը վրայ քայլելով կամացուկ մը վար իջաւ, եւ մութ տեղը կենարով պատի ձեւերէ մը մէջէն գինեատան սրահը եր նայեր, որուն դուռը սրահէն մէջ տիրող խեղդէի տարութեամբ համար քիչ մը բաց լծող տուած էին: Ուստեպոնցիք նստած էին, եւ Հերիկոս որովհետեւ Կիզէլային կամացն համաձայն օտար լեզուներու մէջ կրթուած էր նաեւ խաղերէնն ալ կը հասկընար, առով ճշգրիտ իմացաւ լծէ քիչ որ ինք կը կասկածէր անոյց ե եղբն, պոսիքն լծէ անսթ գիշեր ասնն զինքն սպաննել կուզեն եղբր:

«Միայն կը վախնամ որ», կըրար մէկը «պատանին ետեւէն օգնութեան նեցուկ մ'ունենայ որով զինքը չենք կրնար յաղթահարել, ապա լծէ ոչ խնթի լեզած կըլլար ինք ստանաին մեզի դէմ ելելու»: Ու մտքը եւ խօսքին հաստեակնութեամբ միտում կը ցուցընէին, իսկ ուրիշներն ալ կը համարէին լծէ երկտասարգութիւնն ու տարարիւնութիւնը բաւական խոհեմ չըլլար, անոր համար մեք փոռձ կասկածներով արիւններնուս մէջ երկիւղ խաղցընելով, մտքերնիս շնախապաշարները: Ընոր կուսակի կողմանէ նեցուկ մ'ունենալու նշան մը կը տեսած չենք, անոր համար կէս դիշերուան մտ երբ ամէլըր քուն մտած կ'ըլլան զանի կը բռնենք բերանը լախով մը կը խցնք եւ դուրս տեղ մը տանելով բանը կը վրնցնենք եւ մէջ տեղէն կը բառնանք: Ումտք մտածելով լծի կուրծքին կը ցնցեանք, բայց մեծազայն մասն երկայն մտածելէն ետքն մտ արիւնային յատակագծին հաստութիւննին առին:

Ուստի օգնութիւն կրնայ ըլլալ: Բնաչէս կրնամ աղատիլ, ինք իրեն կը հարցնէր Հերիկոս եւ կը մտածէր, բայց իր անշարժութեանը մէջ կը յարատեւէր եւ պատին ետեւը կը մնար: Եւ ի՞նչ մ'ալ հետուէն փայտերու հովտէն յանկարծ, որուման ձայն մը լսուեցաւ, եւ անտառին վրայէն խիտ մըրիկ մ'ելաւ: Գինեատան սրահէն մէջ ժողոված բազմութիւնը, լծէ եւ իրենց արիւնային յատակագիծը շինած ասուննին վախերնին արտառուտ շէին ցուցընէր, բայց ինչ-

մայ չար խղճմտանաց երկիւղն արտաբուս ալ երեւալու սկսաւ: Քանի անգամ որ փայլատական կարգոյս սպիտակ ըջոյր գինեատան պատուհանէ ներս կը երանէր, գինովները երեսնին խաչ մը կը հանէին, իսկ զարհուրելի որոտում մը լծեղացած ասնն այնպէս կը կծկէին որ կարծես լծէ երկնային հուր մը գլուխնին կը զարնէր:

Հերիկոս ջանաց որ մարդու արիւն ծծել բաղձացող աս սնկըբորաց երկիւղը յօգուտ իւր գործածէ, որովհետեւ բնութեան օրհնութիւնները ձեռացն անտեղեակ եղօրն ու անէլ վախցողը նոյն պարագայի մէջ մտացը մէջ ունեցած անպիտան գաղափարներովն աւելի եւս կը զարհուրի: Եւ ով որ բնութեան պատճառացն ու սղեցեութեանց իրարու կապակցութեան զօգը չգիտէր եւ չճանչնար, այնպիսին ամէն անակընկալ դէպքը գերբնական կը համարի, եւ որովհետեւ չկրնար ըմբռնել աւելորդապատշաճութեամբ կուրսայով, անյաղձելի բան մը կը սեպէ:

Հերիկոս աւ խորհրդածութիւնն ընկնն ետքը կամացուկ մը անդիւնէ վեր ելաւ, վերը նեղ անցքին պատուհանը բացաւ, եւ մագլրով վար իջաւ կրօցածին չափ վազեց, եւ քանի մը հարիւր քայլ տանելէ ետքն անտառը մտաւ: Հաս մէջքէն կախուած փողը քակեց, եւ երեք անգամ զորսուր փռեց: Յօտայով որ ըրած խորեութիւնը պիտի յաղողի, նորէն վազեց եւ քառաբուն բոլորտիքը կէս բոլորակ մ'ընելով նոյն հեռաւորութեամբ շէնքին մէկ կողմն ալ նոյն եղանակաւ երեք անգամ փռեց: Ետքը վազելը կրիտպատկելով, աճապարեց ետ գործած, ասն բոլորտիքը քննեց եւ երբ որ ոչ զոր տեսաւ, որթամակը մը ձողարքաներուն կոխելով նորէն պատուհանէն վեր ելաւ, հոս քանի մը վզոյրիկան շուշ առնելէն ետքը նորէն փողն հնչեցուց: Խոհեմ Եկիկայմի գտեալին մտածածն եղաւ, առիթ անգամ փողոյն հնչելու ատենն աւազակները խռովցան, եւ ասոցմէ մէկն որ յատաճապով մարգարեացած էր լծէ պատանին օգնութիւն մ'ունեցած պիտի ըլլայ երեսն գոյնն այլայլելով բաւա: «Յետեւ, չէք բած», եւ երբ որ փողն կրկնորդ

անգամ եւ առջինն հակառակ ուղղութեամբ հնչեց, ամէնքն ալ գունատեցան, եւ իւրաքանչիւր ընկերին կ'ըսէր. «ամէնքն ալ մասնուեցանք, եւ պաշարուած ենք»:

Ուստեպոսնցիք՝ զայլ յարձակած հօտի մը ոչ-խարաց պէս՝ ամէնքն ալ գլուխնին կախած մեկըմէկու մտանցած էին եւ կը խորհէին թէ արդեօք զէմ դնեն չէ՞նէ ձիերն աստուէն քաշելով՝ անձան ու փախչին: Ըս փայրիկներն մէջ փողջ երրորդ հնչումս եւ տան մէջ հնչեց, հիմակ ամէնքն ալ համոզուեցան, որ Հներիկոսին ետեւէն զինասօրեալ զօրք կու գայ եղեր, եւ զանազան կողմերէն իրեն նշան տուեր են եւ ինքն ալ անոնց պատասխան կու տայ:

Կէս մը գինովցած բազմութեան խռովութիւնը պանդոպայտօսն ալ հարողուեցաւ. որ զողջ ապաստանայրան եւ շարագործաց Տայր մին էր: Եօի հիմնց փրթելու պատկերազմը գիտէր, եւ կայսեր բարեութենէն կը զողգողար:

Հներիկոս վերջի անգամ պատահանէն վար փողջ զարնէն ետքը, անմիջապէս նորէն անդիտէն վար իջաւ եւ իր յարազում անդէմ՝ սրտի ուրախութեան բարեխառնութիւնն արեւելութեան յարազումութիւնն, եւ զբնեւան սրահին ստուգիւ քաւարան մը դարձած ըլլալը կը գիտէր:

Մըրիկն արդէն իր խտուութեան վերջի ծայրը հասած էր, Հներիկոս աս աւերորդապաշտ եւ փախէն գրգռուած բազմութենէն խաշտելու համար որոշեց որ մէջերնին մտնայ, եւ տարրներուն օգնութեամբը փտահարած համաձայն փայրիկնի մը կը սպասէր:

Քիչ մը ետքը հոյն աւելի սաստկացաւ, անտառի մէջ քանի մը ծառեր տապալեցան եւ շուտ շեղով անդնոց մը մէջ գահավէժ ինկան, երկիրը կը շարժէր եւ երկնից ինչայ հեղինէն փայլաղինը կ'երեւային: Թանկարժեք կայսրա եւ զորհուրելի Տրով անանկ փայլակ մը փայլատակեց, որ նոյն իսկ Հներիկոս զարհուրեցաւ եւ աս փայրիկանը շատ համաձայն սեպելով՝ մէջերնին մտաւ, եւ երբոր փայլակէն ետքն նոյնպէս խիստ զօրաւոր որոտմունքը լուեցաւ, Հներիկոս կը

հաստատէր թէ կայծակ զարկաւ «թե եւ դուք անպիտանք, կ'ըսէր սպանապող ձայնով մը՝ «արժանի չէք, բայց ի վերայ այսր ամենայնի զձեզ բարեբանէն ազատել կ'ուզեմ: Արցանաբուք չափ շուտով վարի ճամբուն վայրէն անհարկեք, ապա թէ ոչ քանի մը փայրիկներն իմ մարդիկներս զորոնք գոնրատ ինձի կը խաբէ, կը հասնին, եւ ամէնքդ ալ կայսեր Աստուտու մեծի գուռոյն վրան ըրողմանը համաձայն, իբր երկրին խաղաղութիւնն աւարողներ կախապան կ'ելլէք: Կորսուեցէք ասկէ: Չեր չար հոգիները դժոխք յուզարկել չեմ ուզեր, կորսուեցէք: Աղաչեցէք Աստուծոյ որ ձեզի խնայէ, եւ զձեզ երկնային Տրով շատորէն»:

Վ.մէնքն ալ վհասած ու գունատած, համարելով որ աշխարհքին վերջն եկած ըլլայ, աստու վազեցին եւ ձիերը քաշելով՝ հեծան եւ ի փախուստ կ'աճապարէին: Հներիկոս փախչելու աճապարողներուն ձեար շատցնելու համար, նորէն փողջ հնչեցուց, եւ փախողներն համարելով որ ետեւէն թշնամին կը գրգռէ, ամէն մէկն մէջ մէկ ճամբաց բռնած կը փախէր: Եւ իւրաքանչիւր իր կեանքն ապաստելու կը փութար:

Արովհետեւ աս փայրիկներն մէջ թշնամեաց գաշտը պարզեցաւ, Հներիկոս ազատ մնաց եւ իր արի սիրան ինչ որ կ'ուզէր կրնար ընել. բայց աս անպին ժամանակը պէտք էր որ գործածէր, որովհետեւ վախէն ըրնւտամտներն, որ հիմնց փախչելու ու ազատելու ետեւէ էին կ'մայրն զանալ եւ նորէն ժողով: Եւ խարբէութիւնն իմանալով, որ զիրենք փախկոտ նպաստակց պէս՝ որոնք մտարկի մը ձայլութիւնը միայն լսելով, սարսափներէն ի փախուստ կ'աճապարեն, փախցուցած էր. եւ ան ատեն Հներիկոսին բանը կը բուսներ: Հներիկոս աս ամէն բան կ'ընելով, Արգենտին աճապարեց, եւ երբոր տարակուսեալ ըլլաւ մտածէր թէ զինք ինչ եղանակաւ քնէն պիտի արթնցնէ, ինք որոտմուն ձայնին արդէն շատոնց արթնցած ըլլալով, դուռը բացաւ, եւ կատարեալ հազուած ուղուր կաւ: Հներիկոս անոր ամէն բան հաճուստ պատմեց թէ ինչպէս ան սրկիաներուն խօսա-

կցութիւնն իր վրան անպատճառ թիւն մը պատճառեց, թէ իր փողն իրենց ադատութիւն տուաւ, թէ աւ գունդը զինքը կէս գիշերանց սպաննել կ'ուզէր:

Ագնէս զարհուրելով՝ շնորհակալ եղաւ Աստուծոյ՝ որուն հայրական աչքն ասրերաց կուռոյն մէջն այ չկորսնցորներ զայն, որ հաւատով անոր կը վստահի. եւ անմիջապէս Քայցի բաղարը գտնաբար որոշումն րնելով, ին վստահութեան ձեռքն երիտասարդին երկնցոյն որ խաւարի մէջ սանդիլէն վար իջնալու. եւ դռնէն դուրս ելլելու իրեն օգնէ, որովհետեւ վեր ելած ատեն զգացած էր որ սանդուխներն շատ անսովոր բաներ էին:

Խորամանկ պանդոկապետը՝ ձեռքն երկրազուկ աշտանակով մը, որուն վրայ երկու ճրագ կը վառէր, երեցաւ, եւ իր հիւրոցն առանց խմած գինեոյն ստաւը վճարելը ձիաբերելով փախելնուն վրայ բխր թշնամանայից խօսքեր կը թափէր, եւ ասոցմով՝ իրեն անոնց հետ մասնակից ըլլալուն կասկած կ'ուզէր փարատել: Հենրիկոն՝ աւ մարդուն՝ որ հիմակ արտաքոյ կարգի բաղարավար կ'երեւար, եւ ոչ երեսը նայել արժանի սեպեց: Բայց Ագնէս իր սուհով բռնուած գօտից արգասէն երկու ոտիկ հանելով շողորբութիւն ձեռքը ստաւ, որպէս զի իրեն հետ եկողներուն անվճար փախելովը, կորուստ չընէ: Աս վարձատրեալը՝ մինչեւ զեանիւր խոնարհելով շնորհակալ եղաւ, եւ կայսեր դատերը կ'աղաչէր որ այսպէս անհարժ օղոյ մէջ իր ապաստանարանը չձորու, կամ գոնէ սղասէ որ օդը թիչ մը հանգչէ: Բայց կարծես թէ խելուր կը խօսէր. տուն գտնաբար որոշումը աչք շլացնող փայլատականց եւ ակամփրելը խոլցնող որոտմանց մէջ յառաջ տարուեցաւ, եւ բանի մը վայրկեանէն Եկեղեցւոյմի գտնալը, Գերմանիայի ահարկու կայսեր գտները հետ ձիաբարելու վրայ էր երկուքն ալ՝ թէ եւ օդը կը գազանանար, եւ մրրկաբեր հոլը կայնոց ծառերը գետին կը տապալէր, կեանքերուն մէջ տանկ որտես չէին ինչպէս հիմակ որ վստանց անցրելով, զերեսը փրկող՝ Կաթախնա մութիւնն օրհնելով տուն կը գտնային:

Արախութեան աւ գինովութենէն՝ նետի մը օդը պատեւելով՝ շեղ եւ տար երանակաւ մը Հենրիկոսին ձախ կրծոցը վրան ինչայով սժափեցան: Ռատեպոնոնցոց մէկն՝ որ ուրիշներուն պէս դիւրահաւան չէր, հոս սեղ որ վահահարած եւ Հենրիկոսին վրան ա նետ արձակած էր, եւ համարելով որ Հենրիկոս ստուգիւ ծանր վերաւորած է, նիղակով մ'անոր վրայ յարձակեցաւ:

«Օխ սպաննէ, եւ անոր կենացը ինչպէս, գոչեց Ագնէս, բարտեւրուն յանկարծ փոխուելէն զարհուրած, եւ իր ձին գէպ ի նիղակը կը մղէր, բայց Հենրիկոս քան զինքն աւելի յառաջ ածապարեց. սրու վընք զինքը ծածկելով՝ նիղակաւորին բոլորովը շօշան մ'ըրաւ, ետքը մազնետի աղբան պէս գէպ ի հիւսիսային բեւեւոր դարձաւ, թշնամոցն դիմացը կանգնեցաւ եւ խիտ կռուէ մը ետքը նիղակաւորին խոնայէն յառաջ՝ զանի հարուածով համեման վրայէն գետին տապալեց. յաղթուն ձինն ետեւէն ցաւակցու թիւնն եկաւ: Հենրիկոս ձիէն վար իջաւ եւ որովհետեւ յանդուգն մարդոցն չէ թէ դիտոյն սկաւառակը ձեղքած էր, ինչպէս ինք կը կարծէր, այլ դիմարիւր միայն, անոր համար թիչ մը վրայն ասոր խելքը գլուխն եկաւ. բայց ինչայովն սպայէս ամեն կողմը ցաւուցած էր որ ոչ կրնար քալել եւ ոչ ալ նորէն ձի աշտանակել: Անոր համար աղաւեց Հենրիկոսին որ զինքն հոն թողու մինչեւ որ թիչ մը զօրութիւն տասնայ, եւ անկեղծ խօսքերով յաղթող երիտասարդին շնորհակալ կ'ըլլար որ իր կենացը ինչպէս, եւ ետքն յայտնեց որ կարելի եղածին չափ շուտով վախեն ածապարեն, վասն զի չէ թէ միայն իր այլ նաեւ իշխանու հօշոյն կեանքն ալ վստանդի մէջ էր:

Հենրիկոս աւ մարդուն քանծներուն հաւատարու պատճառով, եւ նենս իր սրտին արձակողին՝ «Աստուած. բեզկ առողջութիւն տայ, գոչելով՝ ձիուն վրայ ցափեց եւ Ագնէսին ձիուն սանձէն բռնելով, ամպի եւ զարհուրելի անտառի մէջ մտաւ:

Ս երջանակն երբոր անուսուր ծագեցաւ եւ ամեն վտանգներն ետեւնին մնացած էին, Ագնէս առջի ան-

գամ բերանը բացաւ եւ երիտասարդին աս խաւարային իշխանութենէն զինք փրկելուն համար սրտանց շնորհակալ եղաւ: Ետքը իբր ասպետ եւ մարտիկ ունեցած յաջողութեանը համար զինքը լիարերան գովեց: Առաւօտեան միգին մէջէն Մախէնի աշտարակները տեսնուելու միտած ատեն, երիտասարդին սիրան ուրախութենէն կը բարբախեր:

Չամ մը ետքը Կիզիլա իր կորսուած զաւակը կը գրկէր. ինք զաւակին կորստեան ցաւէն դռնէն դուրս մղուած էր, եւ հիմայ նոյնը հախախտանալով թիւնն իրեն նորէն շնորհեց, մի եւ նոյն ատեն նաեւ հաւատարիմ Գտեալն ալ կ'ողջուներ, որ իր անդին գանձը նորէն դարձուցած էր, եւ երկուքն ալ աննելով ժողովըրդեան բազմութեան ընկերանալովը պալատ խոթեց:

Գոնրատ կայսրը իր դուստրը տեսածին պէս թեւեւրբ բացաւ եւ ողջագութեց, իսկ երիտասարդին եւ ոչ նայելու արժանի կը սեպէր, բայց աչքն անոր վրան ինկած ատենը, վրան անանկ սարսափ մ'նկաւ որ կարծես թէ ծոցը թիւնալից օձ մը մտած ըլլայ: Ետքը բազմութենէն բաժնուելով նշան ըրաւ Հենրիկոսին որ իրեն հետ մեկտեղ գայ եւ զինքը պատահանի մ'առջին տանելով, անոր սերունդը, տարիքը կը հարցընէր: Հենրիկոս իր սերունդեան վրայ գիտցածն ըսած ատեն, Գոնրատին սրտին մէջ ծնած կատաղութիւնն երևըր զարկաւ, եւ երբ Հենրիկոս զարմացած կը նայէր, «ձառ աչացդ վրայի բիծն ուստի է», կը հարցնէր դառնութեամբ:

— Ս'որս ծակաւոր մողէզ մ'նկած է եղեր, երբոր . . . :

Գոնրատ իր գիւտին վրայ հիմակ ապահով ըլլալով, Էկիսհայմի Գտեալն խօսքը միջատեց, գռնելով «Մա յաղուգն տղան աշտարակին մէջ նետեցէր, եւ դուռ գոցեցէր մինչեւ որ բռնէր զինքը բանտի փողիներէն դուրս հանէ»:

Հատերն անմիջապէս յօժարակամութեամբ վրան յարձակեցան. Ազնէս մարեցաւ եւ դռնատած մօրը գիրկն ինկաւ եւ աս անակրնկայ քանին վրայ ցհամբանալ վախցած էր: Հենրիկոս թող տուաւ որ

զինքը վար բանտը տանին: Հոն թիւ մ'աստեն խոր մթան մէջ անմխիթար մնաց, ձեռքերն երբեմն դուրսն նեցուկ կ'ըլլային, եւ երբեմն գրկացը վրայ կ'ընային եւ ակամայ գօտիէն կախուած փողը կը շօշափէին: Բայց յանկարծ իր ճակտին վրայէն անձկութիւնը մերժեցաւ եւ յոյսն առ Մտտուած գնելով կը համարէր թէ զինք բաւարարի փտանգէն խալըսողը, նաեւ աս խոնաւ բանտէն ալ կ'ազատէ:

ԹԹ

Աստուծոյ ցառաստանը:

Օտանգամ կը պատահի որ անեղ մը կ'ամբաստանուի, բայց իր մարդու խիղճը մինչև որ ինչ բանի մէջ ամբաստանուած ըլլալը Հիգիտեր չ'ձայնչէր:

Ինչից՝ Սոսիմ գտեալին ալ ասանկ եղաւ, որ լե՛ է եւ Աստուծոյ կամացը յանձնուած էր, բայց քանի որ բանտի մէջ նստած էր, տրտոււմ էր, բայց վերջապէս իր բանտարկութեան պատճառն եւ միանգամայն զինքը կայսեր ամբաստանողն իմանալով «Տէր Աստուած, գոչեջ «չի կարծեր որ արեգակն լուսոյն տակ ասչպի չարութիւնս ըլլայ եղբր», եւ ասոր վրան անմիջապէս նորէն զուարթացաւ, եւ իր աչքերէն՝ Տոգւոյ եւ խճի մնաց Տանդարտութիւն կը փայլէր:

Ներիկոսին փրկող փողոյն ձայնէն փախչողներէն մէկն, որ Ռատեպոտնին կը վերաբերէր ան առանձնութեան տեղն Տաններով, ուր Հերիկոս զիւրոն ցառակցութեամբ մը տարած ձգած էր, եւ իր տերն Տոն գտնելով ուրախանալով, Գոստանի մէջ պատահածներն ամէն ալ անոր պատմած էր:

Վերջ իր ծառային բերած լուրն առնելով, եւ զԳտեալն ի կորուստ յուղարկել ուղիւով, Տրամայեց որ ամենակարճ ծամով Վախէն անցապէս եւ կայսեր իմացնէ լե՛ Գտեալը խաբէութեամբ իր վրան յարձակելով զինք ձիէն վար կործանեց, որպէս զի զիւրանուհին ազատելու պատուոյն զուրիշը մասնակից չընէ: Եւ խղճին անՏանդարտութեանէն շարջարուելով զինքը միայնակեցի մը քով տարած է, ուր Տրամայ խիստ ցաւերու մէջ շարջարուելով կը պստիկ:

Ռատեպոտնի միայն գողերու ծանօթ ծամբաներէն զէպ ի Վախէն ձիափարելով, եւ բրած մեծ Տագնեսքովը Հերիկոսին Տաննէն ժամ մը յառաջ Տասած էր:

Վտորատ Վերջին ծառային խոտայցաւ որ լե՛

եւ Վերջ իր Տրամայը բանի տեղ չ'զննելով իր երեսնէն մերժուած էր, բայց որովհետեւ Տրամայ կարտեալ մ'ըլլալով իրեն կրնար դիմել, անոր Տամար զԳտեալն իրբեւ խաղաղութիւն աւրոյ պիտի պատժէր:

Վրոզէն ան ստեղծն ի վեր՝ երբ Վերջ իրբեւ շահիկներ վարձկան մը նորածին մանուկն սպանելու ետեւէ ինկաւ, կայսեր առջին իր Տամարու մը կորսնցուց, դարձեալ կայսրը Գտեալի վարդին բանակին մէջ, իր Տամարուս Տամաձայն Լեոբոլոսոսին Տեա՛ տոր որդին ալ գտնուէն ի վեր՝ Վերջ իրմ անարգուած էր: Գոնրատ՝ Վերջին արժանապատուութիւնը, որուն բնաւ արժանի չէր, շատ սիրով եւ անուշ կը բաղձար. բայց իրը կայսր պետք էր որ այնպիսի մեկու մը, որուն գուրկը պարկուծեամբ կուրծալով զբանակ լե՛գ զրած էր, պիւշպի ատեն ալ խնայէր, մինչև որ ինաւոր առիթ մ'առնին ելլէր՝ անարժանք փողջը դարձնելու, որուն շատնցունէն արժանաւորած էր:

Ներիկոսին Գոստանի գարձած ատները, որովհետեւ Տեա՛ Գոնրատ Գտեալին ձախ աչացը վրայ գորշ բիծը սեւած էր, եւ երեսին վրայ Տոր Տիշը գծազրուութիւնն ալ կը տեսնէր, եւ յոր պատմութիւնն ալ լսելով, ժամանակն ալ՝ որուն մէջ որ Հերիկոս տղան անտառի մէջ գտած էր Տառուելով, Տամաձայն զրած էր որ Տիմակ բուն փնտռածը գտած է: Գոնրատ սա զէպը կ'որՏէր եւ կ'ուրախանար ալ որ Վերջին ամբաստանութիւնն իրեն միջոց կու տայ զաւի իրբեւ զբայց մը վրայ յարձակող որինաւոր եղանակաւ գառապարտելու:

Բայց բնու վկայ մը չէր գտնուիր. եւ Գլաւսնէր որուն անակոյն մէջ Վերջ տարուած էր, եւ կերպնուր լե՛ Հերիկոս խղճի անՏանդարտութիւնէ ստիպեալ զինք Տոն տարած էր, ոչ մէկ, եւ ոչ ալ մեկալ կողման իրաւունք կու տար:

Բանը միգապատ վիճակէն լուսոյ Տանելու Տամար, Աստուծոյ Գոստանի պիտի ձգուէր, Հերիկոս անարատ խիղճմտունէն քաջալերուելով առաջարկեց որ ինք բայ գրեթով, առանց զրահի եւ ան-

վահան, միայն արքունեաց թեմեւ պատուձանով եւ սրով մը Վերջինն առջին լելելու պատրաստ է, թէ եւ ասի դրահով, վահանով, նիզակով եւ որպիսի եւ իցէ զինուոր զնաւորեալ ըլլայ:

Թէ եւ աս անհասարար մարտ Վերջինն մեծապէս դիւրին եւ օգտակար էր, բայց իր փառութեամբը չընդունեցաւ, եւ խարէական եւ ննդաւոր եղանակաւը պատճառ մը գտաւ թէ իր Տակաւակորդը հասար պատուար չըլլայ, եւ թէ անդունական մը իր աստիճանակցին հետ միայն կրնայ Վարո՞ծոյ դարձանք մեջ մտնել:

Հերման դուրսն աս արգելքը բռնաբար համար յայտնեց որ ինք գՀերիկոս իրը որդեգիր կրնա դունի, որով զբառութեան կը Տաներ, եւ Գիտեմէն շեմայն սենեկակցեան անոր ասպետական հարուածը տարու ինք զինք պատրաստ կը յուցնէր: Այսպիսի իր նախապաշարմանց մեջ զպատանին իբրեւ իր թագին սպաննացող աւազակ համարելով, որովհետեւ Հենրիկոսին կորուստը կը բացձար, աս ամէն առաջարկութեանց դէմ՝ դրաւ, եւ պատճառ կու տար թէ աս պատիւը սպանութեան յանցանքը ամբաստանուածի մը վրայ չէր կրնար անցնիլ: Եւ զտոստառ նական եղանակաւ մը հետեւեալն առաջարկել տուաւ:

«Վերստատանայն իր աննորութիւնը յուցընելու համար հրաշէկ երկամ մը մտիկ ձեռք պիտի բռնէր, եւ Վախէինն Գողգոթայէն (լեռնէն ուր խաչ մը անկուած էր) մինչեւ նոյն լեռան ստորոտը պիտի տանէր, եւ հոն գետիքը պիտի դնէր: Հոն ձեռքը հանա դերձի մը մեջ պիտի պիտեմուէր եւ առաստով մը պատասխելէն ետքը հանգոյցը տերութեան կկրօժը մեղրամտով պիտի կկրօւէր: Երբ որ անցնելէն ետքը կնիքը պիտի լուծուէր եւ թէ որ ձեռքն ամենեւին առանց պրման նշանի է, աս ատեն ամբաստանեալն անմեղ պիտի ճրատարակուէր եւ ամբաստանողին զլուխը պիտի կտրուէր, եւ որովհետեւ ամբաստանողը ժառանգ չունէր, անիրաւութեամբ ամբաստանուած Գտեալն անոր ինչքերը պիտի ժառանգէր,»:

Ընէն մարդ, ի բաց առեալ Ռասաւպոնը, Գուն-

բառին առաջարկութիւնը շատ խիստ ու դաժան կը համարէին. իսկ Հենրիկոս որուն զլուխը գալիքն իմացուցած էին, եւ երկը որ պատրաստութեան ժամանակ տուած էին, իր կենացը վերջն օրերն համարելով մահուան կը պատրաստուէր:

Արովհետեւ Ազնէս Հենրիկոսին բանտարկութեան վրայ խիստ ցաւելով այնչափ հիւանդացած էր որ Գունըստ կը համարէր թէ Ազնէս Հենրիկոսին եղած դատաստանն իմանալու ըլլայ նէ սպրիշէն բուրովին կը գաղթի, անոր համար ցանի Վարիէնուին փանքը խարից եւ զինքը կապահովցնէր թէ Ազնէսը ինչ եւ Հենրիկոսին մեջ ըլլալու մենամարտութիւնն Աստուծոյ օգնականութեամբն ի շնորհս Հենրիկոսին պիտի լմննայ:

Հենրիկոսին բոլոր բարեկամներն առաջաջն դարձանքն օրուան այնպիսի դարհուրանք կը սպասէին, ինչպէս հրաբխային լեռան լուստորքը բնակողներն, հուր ցայտեցնող լեռան լուսէն հասնելուն եւ իրենց ինչքն ու կեանքը փճացնելուն կը սպասեն: Ամէն մարդ իր ընկերին կաղաչէր որ նոյն օրը ներկայ գտնուի, եւ իրարու հետ խօսած ատենին աչքերուն մեջ արաստարբին կը փայլէր: Եւ որովհետեւ ամէնքն ալ կայսեր կամքն անդառնալի կը համարէին, անոր համար ամենուն ճիգն ու փոյժը կը թուլնար, եւ ձեռքերինն ծոցերինն խոխած՝ մեծ դժբախտութեան մը կը սպասէին՝ որուն դէմ դնելու ի վիճակի չէին:

Միայն Ռոպէրթ մէկակերտն չէր նմաներ, որոնք անգործունեայ եղանակաւ մ'ան դժբախտ օրուան կը սպասէին եւ կը մնային: Ռոպէրթ զիտէր որ գՀերիկոս սպաննող հարուածը նաեւ Ղէտորտոս կանոն ու Վերպերկան ալ կեանքէ կը բառնայ: Ռոպէրթ աս մտածելով եւ պարտալ տեղ զլուխն հաս հոն վարնելէն ետքը վերջապէս ձախնին բովը եղած միայնակեցաց վաղեց, որ հոն Վիթմէքիտինն մասնակց եղած սրտի մը, աս ամէն մտածմունքներն՝ որոնք զինքը կը չարարէին եւ խեղճ կը դարձնէին, հազորդէ:

Հասարակօրէն լրագրաց մէջ արէկ լուր մ'այնչափ ճարտարախօսութեամբ չկայտնուիր ինչպէս դժբախտ լուրը: Անոր համար Ախիթէքիբն ամէն բան կարողացած էր եւ գիտեր թէ Աստեհի բնակչաց բերանն ինչ կը պարտի լին լծէ բանի մ'որէն Գողգոթեացիս զման ինչ պիտի պատահի: Ես պատճառաւ Ախիթէքիբն երբոր սեւաւ որ Ռպպէրթ իր սնակին դռնէն ներս իր մտնէր, նշան բուս անոր որ կամաց խօսի, օրպէս զի աս զարհուրելի լուրը՝ Հոնփուրը՝ որ ներսի խուցը կը հանդէշէր, չլսէ: Բայց ծերունի Ախիթէքիբնա՞ր աս գորտաւ որ մարդը բռնելու վիճակի մէջ չէր, որ չէր կրնար ըմբռնել լծէ ինչու համար՝ ճշդիւ նոյն վայրկենի մէջ բերանը պիտի բռնուի կամ պիտի լուէ եղբւր ան բանը՝ որ իր զգածմունքները զինքը կը ստիպէին պատմելու եւ անով լծել ինչու լծիւն մը գալաւ: Բայց Ռպպէրթ անմիջապէս իմացաւ որ միայնակեցին շարժմունքները բոտ մտպին՝ Հոնփուրը կոսնէն չծածկուեցան եւ լծէ անի բանին ետ լծիւնը հասկերցաւ: Իսկ Հոնփուրը առանց երկայնի բարակ բոլոր պատմութիւնը լսելու համար արտելու, իր օրդւոյն վրայ ունեցած սէրէն, առանց մեկայնելու զիանալուն, որոնք կից կցի մը մէջ կամաց կամաց իրարու հետ կը խօսէին, պատուհանն մը վրայ իջաւ եւ սկսաւ աճապարել: Անտառն անցաւ եւ շարունակ կը վազէր եւ բնաւ չէր հանդէպ մինչեւ որ հոգին բերանն եկած Հոնփուրդեան աւերակներուն հասաւ: Հոն, ան՝ երբեմն երեւելի եւ սէգ ամրոցին աւերակներն ամայի եւ վայրենացեալ մնացած էին ինչպէս որ հռչակու աղօղոյ մը կը վայելէր: Աբարտալն իր մեծ ցառովն աչքը վրան շրջելով կը տեսներ որ Ռատեպուն իսկ՝ որ իր ընտանիութեամբն ափ մը երկիր առանց գործել առլու չէր լծողը, աս ամրոցն բոլոր իր շրջապատող երկիրներովը չէր մշակած եւ երեսէ ձգածի պէս լծողքն էր: Ամրոցին տանիքն, աշտարակները, պատերը բոլոր քանդուած գետնիւր տարածուած էին, բայց Աբարտան տեսաւ որ գետնափորին կամարները լծէ եւ փլուտակաց տակ լծաղուած, բայց անարատ մնացած էին:

Հոնփուրը՝ քարէ սիւներու վրայ յեցած գալթիւն մէջ մտաւ, ուր իր հաւուց մարմինները զինկէ արկեղ մէջ կը պահուէին: Հոս իրեն վրայ տրամուծիւն, յուսահատութիւն կամ զինքը ճնշող խորհուրդ մը բնաւ չեկաւ, որովհետեւ զինքը քաջալեւորոյն ան գեղեցիկ վախճանն էր, որ զինք հոս բերած, եւ զինք իր լծմութեանէն գործելու կոչած էր: Հոն մէջ անկը կանգնուած երկաթե խաչին առջին, որուն վրայ Գրիստոսի արձանը մտարու մեծութեամբ էր, յարգութեամբ երկրպագութիւն մ'ընելէն ետքը, սուրբարար հոն ննջողաց զարհներն ու զէնքերը որովհետեւ իրենց դագաղն կրայ կը կախուէին, առնցմէ ինք այնպիսի հաստ մը կը փնտրէր որ իր վախճանին ծառայէ: Ասոնց մէջէն սեւ զրահ մ'ընտրեց, որուն վրէի մտար կամ սաղաւարտն անակի շինուած էր՝ որ ուզած աստիճանը պայտնարով մը երեսն սը կրնար ծածկել, աս զրահն հագաւ, ամենէն արէկ սուրը մէջքէն կախեց, եւ հոն եղած վախճաններուն մէջէն հաստ մը՝ որուն վրայ Հոնփուրդեան զինանշանը գորշմուած էր՝ առաւ, ձեռացը՝ երկաթապատ ձեռքոնցներն անցուց, եւ աս ամեն գործողութիւնները ըմբռնելէն ետքն առջի անգամ՝ զինկէ դագաղն մը վրայ նստելով հանդէպացաւ: Օրուան մնացած մասն հոս անցուց, եւ բոլոր ժամանակն աղօթելով՝ բռնելու ճամբան կը մտածէր. բայց բնոր գիշերը վրայ հասնիր, աս գերեզմանատունը լծող սուտաւ եւ լուծեմամբ ճամբայ ելաւ՝ եւ իտարային օգուտը մը պէս, Ռատեպունին կարուածներուն վրայէն անցնելով երկնից ան կողմին կը դիմէր, ուր Գալցի քաղքին զանգակատներն ու շտարաբները գէպ ի լուսին կը բարձրանային: Ասխէնի մէջ ընելու բան մը չուներ, անոր համար ինք կայտնական պայտնին պատերուն հասած ճամբան կարճուց, եւ դէպ ի Գողգոթիմ զարկաւ, ուր աս սեւապետը մնացաններու, խաչուղղոյ կայարաններու եւ մատրան մէջերն աներուցլթ եկաւ:

Հետեւեալ առուտան արեւը գետ չծագած, եւ Ասխէնի դատաստանական ցանցակները դեռ չհնչած, քաղքին բոլոր ընտկիչներն ոտքի վրայ էին: Ամենուն

բերանն ու դիմաց վրան անկեղծ ցաւակցութիւն մը կ'երեւար, թէ եւ Տրաշէկ խտրը (տրաշէկ) Հենրիէ կոսին ձեռքն անվատ լծող տալուն վրան ամենքն ալ կը տարակուսէին, ի վերայ սպր ամենայնի Տոն կը դիմէին ուր կ'սխեռնին պիտի աճէր եւ ցաւակցութիւնն ինն զգալի կ'անտեսու պիտի գրգռէր:

Մտնէնին բոլոր զանգակները ամէն աշտարակներէն ծանրութեամբ բաց միանգամայն սպտանայեղօք Տոնելու սկսան, եւ Գողգոթա լըբան վրայ եղած բազմութեան ամենուն աչքը քաղքին դրան ուղղուած ասնէ, գատաւորներն եւ բոլոր եկեղեցական ու աշխարհական եղբայրութիւնները խառով ու դրօշով, լծափորաբար դռնէն դուրս կ'ըլլէին, եւ ամենուն ձեռքի ծրագնեղուն բացելը կը տատանէին, եւ կրօնաւորաց ապաշխարութիւն զարթուցանող երգերը, բազմութեան ձեռքերը՝ անձկութեան ու ցաւակցութեան զգածմամբ իրարու կը միաւորէին:

Բարոճայն դարձումն ընկերացող բազմութեան մէջ, Հենրիէն ձերբմէկ պատմուածն մը Տագած մերկ ոտիք կը քալէր, իր առջեւէն չորս ծուռայք կրակարան մը կը տանէին, որուն մէջ անուխը փորձութեան խտրը մէջ տեղն առած՝ կը բորբոքէր:

Երիտասարդին երեսին գոյնը նեւած էր, որովհետեւ ինչպէս որ բրիտանիէն մը կը վայելէ, պահօք եւ աղօթիք մահուան պատրաստուած էր, որուն անմեղութեամբ կը դիմէր, բայց աչքերը՝ սրտին քաղաքութեան եւ Տամակամութեան նշաններն էին: Չորս մունչ եւ նոյնպէս գունատակ անձիքը, Հելմանտ, Քիլմէնշմայն, Ռոպերթ եւ Վիլիմէքսն՝ Հենրիէի հոսին քովէն կ'երթային, որպէս զեւրիտասարգը քաջախերութիւնը կորսնցրելուն, վճատելու ըլլայ, իրեն սիրտ տան. աւ քաջ մարդկան՝ որոնք իրենց բարեկամին մինչեւ ցլիտի շունչն ամէն ծուռայութիւնն ընելու պատրաստ էին, ոչ որ կ'ընդդիմանար:

Գոնրատ վե՛՛՛՛ն ու բարձր ձիու մը վրայ Տնածած, եւ արքունեաց փառաւոր բազմութեամբ շրջապատած, Գողգոթայի վրայ՝ ուր աւ Տրայ փորձը պիտի ըլլար, կը սպասէր:

Երբոր լծափորը Գողգոթա լեռն ելլելու ճամբուն կէսն ըրաւ, ապաշխարութիւն զարթուցանելու երգերը դադարեցան, եւ զգածմունքները ճնշող, խոր լուութիւն մը տիրեց:

Հենրիէն ու վայրկեանի մէջ՝ իրեն կենացը ամենէն գո՛՛՛ղանկ տեղը Տատաւ, եւ նոյն տեղը՝ արեւելեան կողմը երկու աւազակաց մէջ կանգնուած խաչելութեան աշուրները դարձուցած ատեն, պատանին ասեկի սրբայ, քան թէ յանցաւորի տեսք ունէր: Կրակարանի մէջն կրակը դրգռեցին, ծուխը կը բարձրանար եւ ամէն կողմ կը տարածէր, եւ բոցը կը փայլէր: Մէջի խտրը Տրաշէկ կամրնայէն ետքը, եկեղեցականք Պրոֆէմ Խն, երգելու սկսան: Բոլոր բազմութիւնն աւ երգին կ'ընկերանար եւ սրտի փրձկելով՝ կը բաղձար որ Կիլիսայքի գտեալին, որուն սրտին մարտը որ անմեղ ըլլաւը ստուէին, աւ ծանր ամբատանութիւնէն ալ Բատուծոյ օգնականութեամբ ապաստ:

Մէջ մ'ալ Հոսիփուրդ կոմսն իր սեւ զրահովն ու երեսը գոց սաղաւարտովը բազմութեան մէջէն դուրս ելաւ եւ Ռատուծոյնին մտնեցաւ՝ որ կրակարանին քովն իր յաղմութեանը վրայ ուրանանայով կը կենար: Բայց Տրայը ընդ իր կեղեցիկ՝ բայց վախէն գունատած որդին՝ ապաշխարութեան պատմուածման տակ տեսնելը, եւ աչքերէն Տողոյն մէջ զգացած ցաւն ու վախը նշմարելը, Տոն մէջ տեղը կանգնեցաւ կեցաւ, բայց բոլոր առաջադրածներն ի գործ դնել չէր կրնար:

Գոնրատ փորձը սկսելու նշանը առաւ, Հենրիէի հոսին բարեկամները ծուխը գրին եւ կ'աղօթէին Բատուծոյ որ Տրաշէկ մ'ընէ, իսկ Հենրիէն Տատաւուն քայլերով յառաջ եկաւ, եւ Տատաւովը գործած կրակարանին մտնեցաւ որ Տրայ փորձն ի գործ դնէ:

Վեցէք, կեցէք, գուցե ձայն մը դաշտին մէջէն. կեցէք, գուցե բոլոր բազմութիւնը եւ ժողովըրդեան մէջէն, լեռնի վեր՝ մութ կանանչ՝ որսորդի գետնով գեղացի մը կը վաղէր. Տագածկան իր դէմքը կարմրեցած էր, եւ քրտնիքը գլխուն մազերն ու

բոլոր դէմքը ողորձ էր: Վեր Տասանին պէս եպիս-
կոսոսին առջին ծածր դրաւ, ձեռքը երդում ընկաւ
Տամար վեր վերցուց եւ գոչեց. «Գտեալն ունեղ է,
եւ այնպէս ճշմարտութիւն ըստմա ինչպէս որ Աստուծով՝
բուն ժամանակին Տաննիրս ստոյգ է. թէ որ սուտ կը
զրուցեմ նէ, Աստուծոյ թէ ժամանակաւոր եւ թէ
յաւիտեանական պատժը զիս հարուածէ:», Գեղացին
աս բռնիքն ետքն՝ ոտք եկաւ, եւ աչքը դաժմանու-
թեամբ Աէրոյն զարձնելով՝ որ որչափ քիթ իրեն
ճիգ կ'ընէր ի վերայ այր ամենայնի այլայլած էր,
ըսաւ «Գիտցած ըլլաւ որ ես որսորդութենէ յոճնած
ըլլալով՝ թփերու տակ ան զուտիվայրին վրայ պառ-
կած կը Տնդչէի, ուր դուն աս երիտասարդն՝ որ
Տիմոյ Տրոյ փորձէն պիտի անցնի՝ անամեթաբար որով
սպաննել կ'ուզէիր: Չէր՝ առուապէս վրայէն ձիափա-
րկը տեսայ, բայց մտքես չար բան մ'անցուցած էիի,
մէջ մ'այ թու սուրդ փայլելու սկսաւ, եւ երիտա-
սարդն իմ կարծածես շուտով՝ թու սրտիդ մեծ ցա-
ւովը, իր երիվարը մէկ կողմը քաշեց, եւ որովՏեուեւ
թու սուտերամարտութիւնը օգոյն վրայ ինկաւ, թու
բունութիւնդ զքեզ ձիէն վար կործանեց, ձին թու
իյնալովդ խրտուցաւ, կից նեցաւ, եւ ինչպէս կ'երեւայ
դուն անէվ վերաւորեցար: Երիտասարդն զքեզ ջրոյն
քովը տանիրն, թու բերնիդ, երեսացդ արիւնը լուար
տեսայ, եւ երիտասարդը թու վրագ դիժալով, քեզի
պէս անարժանի մ'ամէն ձեռքես եկածն ըրաւ: Յան-
ցանքներդ թառտովանիդ ալ լսեցի, անոր ալ վկայ եմ
թէ Իկիտայայի գտեալն իր սրտին բարութեամբը
քեզի թողութիւն տուաւ, եւ թէ դուն ալ Տասաս-
տեցիք թէ զիկաննուհին աւազակաց մասնողը դուն
ըլլաս, եւ զիկըր բառերնէ գինեուտունը խաւրած ըլ-
լաս: Եւ որովՏեսեւ ես մեծամեծաց դորձքուն մէջ
խառնուիլը չեմ սիրեր, անոր Տամար թփերու մէջ
պատկած տեղս հանդարտ կեցայ, բայց Տիմոյ քաղքին
դբան առջին հոս տեղս պատասխելքը լսելով, հոս
աճապարեցի եւ ահաւաստիկ իմ ըսածներուս ճամար-
տութեանը վրայ պատուս ու կեանքս զոհելու պա-
տրասա եմ:»,

Ընգամ մը ճշմարտութեան ճամբան բացուելէն
ետքն, ալ յառաջ երթալով զիւրին կ'ըլլայ, այսպէս
եղաւ նաեւ աս դէպքին մէջն ալ, զեղացոյն դեռ
խօսելու վրայ եղած ասեմն, ուրիշ մ'ալ հրապարակի
մէջ մտաւ՝ որ էր Ներքիտոսի վրայ գիշերանց լինա-
նուհոյն հետ Աստեւն դարձած ասեմնը նեան արձա-
կողը՝ եւ երիտասարդին հետ կուտի բնուելով՝ ե-
րիվարէն ինկող եւ անոր ազնուականութեամբը մա-
հուրեն ազատողը: Աս մարդը խոջին խայլէն յար-
թուելով, մեծ խաչին առջին եկաւ, կեցաւ եւ իր
տիրոջը՝ Աստեպոսնին նայելով անոր բոլոր չար խաղն
երեւան Տանեց՝ թէ ինք Ազնեսին սասնկ ընկողը
կայսեր բարեկամութիւնը նորէն վատարկել կ'ուզէր եւ
այլն: Աս մարդն իր խոջմտանքին յանկարծ արթն-
նալովը նաեւ ուրիշ բաներ ալ երեւան Տանեց, որ
մինչեւ հիմայ թողեալ մնացած էին: «Չէ թէ Հոս-
ֆուրդ կոմն էր, կ'ըսէր՝ «որ զկէրոյ ի սկզբան պա-
տերազի գրգռեց, այլ ինք Աէրոյ իր մարդիկները
խեղած էր որ Հոսֆուրդին դէմ ձեռքերնէն եկածն
ընեն, եւ աս բանս Հոսֆուրդին լեղին արեանը մէջ
մըցն. բայց ասիկ ինքն էր նաեւ որ իր դրացոյն՝ Հոս-
ֆուրդ կոմնի հետ տեսակ յանդիմանութիւններն
ու թշնամանայեց խօսքերը կը զուցէր, որոնցմով Հոս-
ֆուրդ ձանձրացած ըլլալով՝ իրեն պատերազմի հրա-
տարակման թուղիքը խաւրած էր: Ինք աս թուղիքն
իրեն օգտին գործածելով՝ կայսեր գիմած եւ զանի
իւր խռովիչ ամբաստանած էր, եւ կայսեր օգնակա-
նութեամբն անմեղին ամբողջ կործանել, ինչքը աւար
սանուլ էւ իրեն վրան ալ արքայք Տանել տուած եւ
անոր բոլոր ստացուածքը ժառանգած էր: Իմ աէրս
սասնկ մարդ մըն է. եւ նոյն ասեմնն իսկ երբ խեղճ
մարդուն ամբողջ կ'այրէր, իմ սիրտս ալ սոսորոզ
կրակ մը կը հլուէր, եւ արդեւ նոյն ասեմն կ'ուզէի
աս խաբէութիւնն երեւան Տանել. իմ աս տիրոջս
ծառայութեան մէջ ստիպուած էի շատ անգամ իմ
չուզելովս ալ անօրինիլ. բայց երբոր աս վրէջ ան-
գամ մ'ալ անօրինեցայ եւ աս գտեալին սիրար նես
մ'արձակեցի եւ անոր հետ կուտի բնուելով ինկայ,

երբոր քնք չէ լծէ միայն քնճի կեանքս շնորհնց այլ նաևս զիս թող սուած գացած ատենը՝ Աստուած քեզի առողջութիւն տայ, գոչեց. առաջագրեցի որ այլ անկէ ետքն ուրիշ մարդ ըլլամ: Ես խղճմանդս՝ աս խոստովանութեամբ թեթեւեղեալով՝ Աստուծոյ կամբը կատարեցի, հիմայ ինչ որ ըլլամ նե հոգս չէ,:

Աս վայրկենիս մէջ՝ երբոր բոլոր բազմութիւնն ուրախութեան աղալակ մը հանեց, աշխարհածանօթ եղած Ռատէպոունը՝ վերջի դատաստանն որուն հասածի պէս գողգողայուս սիտաւ, եւ նոյն իսկ կայսրը տեսաւ որ կուրուիթեամբ իր թագին անաղակն համարածը՝ հրապարակաւ պաշտօնատեղով արդարացաւ:

Հիմակ այլ գարկած էր ան ժամը՝ որուն մէջ Ղեորայտոս արտօրեալը պիտի կանգնուէր. որ երեսը բանալով դաժան աչքը Ռատէպոունին երեսը նայեցաւ ու գոչեց «Կը ճանչնաս զիս»: Ետը վրայ այլ ձեռքէն ձեռքնոցն հանելով, ահի սասանած Ղերոյնն ոտքը նետեց՝ զիւրը մահուան կամ կենաց մարտի հրաւիրելով:

Կերոյ մենամարտութեան նշանը գեանէն չվերցուց, այլ գունատեալ եւ բոլոր անդամներովը գողգողայով գոչեց. «Սուա են, բոլորն այլ սուա է»:

Կերկայ գանուող եպիսկոպոսը ձեռեցաւ եւ երկաթի ձեռքնոցը վերցրնելով կրակի մէջ նետեց: Բոլոր ժողովուրդը լուսութեամբ ըլլալու բանին կը սպասէր. եպիսկոպոսն երբոր տեսաւ որ երկաթի ձեռքնոցը կրակի մէջ կարմրցաւ. «Հիմայ կարգը քեզի եւ կաւ Ռատէպոուն կոմսն, ըսաւ, լծէ որ վրայ եղած ամբաստանութիւնները սուա են ցուցուր. մահու եւ կենաց վտանգով զքեզ մարտի հրաւիրողին երկաթի ձեռքնոցն՝ մերկ ձեռքը բռնէ, լծէ որ ձեռքդ անաբատ կը մնայ, ան ատեն արգարութեան սուրը քու ամբաստանողդ կը ջախջախէ: Աս գործբովդ վրայ եղած ամբաստանութիւնէն, մարբէ սրբէ զքեզ այսչափ բազմութեան առջին:

«Ընորհ, որբմութիւն, կը գոչէր Ռատէպոուն ծուրը գնելով: «Ես ըրածներս՝ որոնց համար որ հիմայ կ'անբաստանուիմ, չար ոգիէ կուրնալով

բրի: Ընորհ, որբմութիւն: Կենացս միայն խնայեցէք, նետեցէք զիս բնտի մը մէջ. հոն կ'ուզեմ ապաշխարել, միայն կեանքս, կեանքս շնորհնցէք քնճի,:

Ժողովուրդն այլ չկրցաւ դիմանալ, աղաղակ մըն է փրթաւ, Ռատէպոունին գլուխն անէճքներ կը թափէին որ պոպոխի անմեղի մը սասնկ անօրէն խաղ խաղացած էր, եւ բազմութիւնը վրան յարձակելով զիւրը կայսեր ձիուն աղգրէն՝ ուր որբմութիւնն ապակեանք էր եւ զմին կը բռնէր, բռնութեամբ քաշեցին հանեցին եւ հետեւեալ վայրկենի մէջ իր դին Աստուծոյ նուիրեալ տեղն՝ ուր իր անօրէնութեանցը պատկը շինելու վրայ էր, գետերը տապալած կը կենար:

Երկխոսեալ կոչուր :

Աս գործողութենէն քանի մը ժամ յառաջ, կայսեր պալատը բարի մարդու մը մենեկու խոց դարձած էր՝ ուր բարեկամք, գրացիք եւ ծառայելի ժողովուրդ, տրտում տնտուր, կարծես թէ անբժշկելի Տիւսանդի մ'անկողնոյն բռնը կը կենային եւ միայն ընչապէս ժառանգներն իրենց ներքին ուրախութիւնը Տազիւ կրնային բռնել որ արտաբուսու չցուցնեն. իսկ Տիւսայ՝ քիչ մ'առաջ խոր տնտուրութեան մէջ եղող պալատը Տարասնեաց արջ մը դարձած էր, ուր Տիւրոց եւ Տանդխատեսաց երջանկութիւնը դամբնէն ուրախութեան կը Տրախիրէր, ի բաց անձ միայն մեկ անձ մ'որ մտնալով եւ տնտուրութեամբ գետնիւր կը նայէր եւ իր բախտին դէմ կը գոռար :

Եւ յայկե տրտում կեցողի էր Վոյսըը : Ինք Գողգոթա լեռան վրայ անտարբեր պաղութեամբ կեցած կը նայէր՝ երբոր կատարած ժողովուրդը որքանել շուտն էր ձիւնն տակէն ձգձգելով սաքի տակ կ'առնուր : Գոնրատ՝ Գողգոթայէն վար իջած ատենն ալ, ժողովուրդեան ուրախութեան աղաղակներու մէջ մի եւ նոյն պաղութիւնը կը ցուցնէր, եւ միայն երբեմն երբեմն մաքը մէկ կողմը դարձնելով «է- սուգութիւն կը նայէր, որ զինքն Հենրիկոսին Տայրն ըլլալը ծանցուցած էր, եւ Գիխիմէնշխայնին, Հելմմտան, Վիլմիմէրխանի եւ Վոպլերթիմի ընկերութեամբը, կամաց կամաց ժողովուրդեան մէջէն՝ որ իրեն «կեցցէ», կը դռէին, կը քալէր. եւ ասանց՝ իրեն երկնուցած ձեռքերը կը թռկուէր : Եղբիւր կ'ընէր նաեւ Հենրիկոս :

Գոնրատ աս առտուան գէպքին վրայ աժգոճ տուն մտաւ, եւ Տոն ալ իր ուղած խաղաղութիւնը չգտաւ. որովհետեւ անմիջապէս բոլոր անցքերը ժողովուրդեան բազմութեամբը լեցուցանց եւ «կեցցէ կայսր», աղաղակներու մէջ՝ շատ անգամ «կեցցէ Լէոբոլտուս Հոնփուրդի կոմսն եւ իրեն ասպետական որ-

դին ԼէփուՏայտի գտեալը, բառերն ալ շատ կը խառնուէին :

Հելմմտ կոմսն ու Գիխիմէնշխայն ուր որ կ'երեւային ժողովուրդեան «կեցցէ», աղաղակներովը կ'ընդունուէին, որովհետեւ ժողովուրդը գիտէր որ Հելմմտ կոմսը՝ Կերոյին եւ Հենրիկոսին մէջ ըլլալու մարտը կարելի ընելու Տամար՝ վերջինն իբրեւ որդեկիւր գրել կ'ուզէր, իսկ Գիխիմէնշխայն անոր ասպետական Տարուածը տալու պատրաստ էր : Ժողովուրդը ինդրոց որ աս բանն Տիւսայ ըլլայ. սենեկակացող զինքն պատրաստ կը ցուցնէր. իսկ Հելմմտ կոմսն երգում ըլաւ որ Հենրիկոս Հոնփուրդի կոմսը թէ եւ իր սերունդը ծանցուցաւ, բայց իր եւ Վէնտալլային մաՏուրնէն ետքը, նաեւ ԼէփուՏայտ ալ տէրն ու ստացիւր պիտի ըլլայ :

Դողովուրդեան մէջ ամեն մեկուն դէմքն ուրախութենէն այնպէս կը փայլէր որ կարծես թէ Գտեալին երջանկութիւնը անոնց վրայ կ'ընթար. եւ երթալով ժողովուրդեան ձայնը կը բարձրանար թէ կոչուրը Լէոբոլտուսին վրայէն «սուգութիւն», եւ Լատուծոյ գատաստանը ի շնորհ շահնչուցան ըլլալէն եւ իր ամբաստանողը պատժուէին վերնալէն ետքը, պէտք է որ անոր ինչքերն Հենրիկոսին տայ :

Գոնրատ արտաբուսու միայն ինք զինքը զուարթ ցուցնելով ժողովուրդեան կամքը Տանց ուղեց, որովհետեւ կը զգար որ աս վայրկեանի մէջ անոնց ուղած ծր զանալը կարելի չէր : Հենրիկոս իր սխառտ, ինչն ու սուգութիւն ընդունած ատեն, առնուրդն իր Տորը մեծարց կ'ու ասպետական զինանք ուղղուած էին, եւ երբ որ աս վայրկեանի մէջ գունատած կնիկ մ'ալ բերին՝ որ Գողգոթա լեռան ստորորը. «Զարեկ խոփը Տիւսայ ձեռքը պիտի առնու», խոսքերը յամռ ատներ մարած քնկած էր, Հենրիկոս ուրախութեան աղաղակ մը Տանց՝ եւ իր բարի գայեալը՝ զոր Տիւսայ Հելմմտ կոմսն իրեն իբրեւ ճշմարիտ մայր կը յամռնէր՝ այնպէս բազկաղը մէջ դրից որ կարծես թէ միայն մաՏը զինքն իրարմէ կրնար քակել :

Հիմակ երջանկութեան Տասնադներն ու իրենց

բարեկամներէն ամէնքն ալ դէպ ի սենեկապետին տունը կը ձիափարէին, որ պատր դամէնքն իրը Տիր ընդունելու կը սպասէր: Գիտիմէնչմայն մեծագին սեղան մը պատրաստած էր, ուր ամէն իրար նոր ձանձրողներն եւ իրենց բարեբարները պիտի բազմէին, եւ սա սերձանի տակն՝ գինեջ բարեմայրձմեթիւնները բուրջն ալ Զարմանալի տղուն՝ Ալիսհայի գտնալին էին, որուն՝ սեղանի բազմոցները գեռ Հենրիկոս անունը կու տային, որովհետեւ սա անունն իրենց շատ սիրելի էւ մեծաբոյ էր:

Չորփուրջ կունը՝ սեղանէն ետքը, իր ընտիր բարեկամաց մէջ՝ իր բոլոր արհամանքն ու պատմութիւնը կը պատմէր, բայց զՀենրիկոս կայսեր դէմ՝ չգրգռելու համար զանի միշտ կը պաշտպանէր՝ եւ այնպէս կը պատմէր իրը թէ կայսրը իրեն արգար տէր մը, Աերջին տառթիւններէն խարուելով՝ բռած է. եւ թէ ան ալ բնաւ չսիշեց որ կայսրն իրմ զողայն գողնալ ուղած ըլլայ. նոյնպէս Գասէկարդին գնդայն մէջ իրրեւ իր որդին համարած տղուն վրան ալ, բնաւ բան չխօսեցաւ: Երբոր գիշերն ուշ տանն Հենրիկոս քնանայու գացած էր, Աերջիտա սենեկապետին աւանն բան պատմեց. նոյնպէս սենեկապետ ալ իր բառթիւնն աւրելով՝ յայտնեց որ կայսեր զՀենրիկոսն հայածելուն պատճառն ալ ան չէր որ Հենրիկոս Աերջին վրայ յարձակած էր, այլ յանկարծ անոր աւազը վրայի բիծը տեսած ըլլալով, եւ իրմ՝ մօրը պատահած մուշգիլ գէպքը լսելով, իմացած էր որ անտառին ան ասանակահանին տղան է՝ որուն քովն ինք անցուն զիշեր մ'անցունց եւ ան ասանաւորն է ի վեր իր հանգիստն ու խաղաղութիւնը կորսնցնուցած էր: Անեկապետը մի եւ նոյն տանն իր բոլոր կտակածներն ալ Աերջիտային յայտնեց՝ թէ Գոնրաս իր նախապաշարմամբ կուրացած՝ զՀենրիկոս կորսնցնելու ետեւէ պիտի ինչայ, մանաւանդ հիման որ Հենրիկոս դքսոյ պատիւն ալ հազած է, եւ իր իրը գարմանալի տղայ ունեցած յատկութիւններով Գեթմանիայի կայսերական ամբողջն աւելի մերձեցած է: Ըս պատճառիս համար խորհուրդ կու տար անոր որ իրենց բու-

լոր ստացուածքը ծախեն եւ Գեթմանիայէն դուրս ելլելով, կայսեր ձեռքէն ապահով ըլլան, որ իր նախապաշարմունքներէն թէ սա երկուստարդն իր թագին աւարակն ըլլայ, անբժշկելի է:

Աերջիտայ Գիտիմէնչմայնին խօսած տանը՝ գետնը կը նայէր, եւ երբոր սենեկապետը խօսքը լսննցուցած ասնին՝ ան կարծիքն ալ յայտնեց թէ Գոնրասին նախապաշարումն անբժշկելի է, Հոնփուրդը ծիծաղեցաւ եւ իրը թէ իրեն Տաղորդած յատուկագին վրայ շատ կոհ ըլլայ՝ ձեռքը ձախտան վրայ դրաւ եւ քսաւ Վա՛մ Հենրիկոսն հինչ պէտքը չէ որ պայտակն Տեռանոյ. ինք անանուն վիճակէ, ուրիշէն կտխում ունենալէն, աղքատութենէ, յանկարծ ապետի, զքսոյ կորսն անցաւ եւ հարուստ կալուածատերի անկախութեան բարձրացաւ, թէ որ իր բարձրանալէն ետքը թախելուն ըլլայ՝ շատերը հարկաւ կը համարին թէ խղճմանքն՝ պաշտօն պատուոյ անարժան ըլլայ կը վրայէ:՝

Վայտն կարծելը խնթեցաւ է, պատասխանեց Ռոպերթ, որ Գիտիմէնչմայնին բանծին պէս՝ շուտով Գեթմանիայէն հեռանան ապահով միջոց մը կը համարէր:

Չէ, որդեակ, պատասխանեց Աերջիտայ. Վտնթիւնը հնա Տեռա քաղաքով մտնուելու եւ անոնց բարի օրինակ տալու է. վերայտէս՝ կ'աղաչեմ ձեզի որ յատակագծիս դէմ չդնէք: Գուր իմ գիտցածս չէք գիտեր. եւ ապագայ տանը՝ ըլլալիքն ըլլալէն ետքը թէ որ ձեզի պատմեմ, ինծի իրաւունք կու տար:՝

Ներմանս եւ Վլիթթեքինս՝ որոնք զՉորփուրջն եւ իր քաջ գուտակն աւելի իրենց մօտ կ'ուզէին բան թէ հեռու՝ գուրինին ծոխով իրաւունք տուին, թէ եւ քիչ քանի համար իրաւունք կու տան չէին գիտեր. բայց որովհետեւ Աերջիտային կերպարանաց վրայ մեծ վատահոխեմն ու հաստատութիւն կը տեսնէին, դէմ գնելը շատ դժուար կը համարէին:

Աերջիտային եւ Աերպէրկային իրար գտնելու ուրախութեան գինեղութիւնը, քանի մը շարժի

տեւեց. եւ աս ժամանակիս մէջ՝ եպիսկոպոսը Հօխ-
 Ֆօրդիկն ստացուածոցը վրայէն նորոյքն եւ իր վրայէն
 արտօրըը հրապարակասն օրհնութեամբ մը վերցուց,
 եւ իր ամրոցին փլատամկերուն վրայ սկսաւ նոր եւ
 ընդարձակ ամրոց մը բարձրանալ, եւ օր քան զօր
 Լէորոյտոսին համար ան անգին տեղն ուր ինք իր փո-
 յեւ շման հասարակեցերու գանձը գտած էր, շէնքը
 կ'աճէր:

Լէորոյտոս Ռասէպոնինի պալատին մէջ բնա-
 կել չուզեց՝ որ աստուածային դատաստանաւ, բու-
 լըր կայուածներովն իրեն եւ Հենրիկոսին ինկած էր,
 այլ մինչեւ որ իր ամրոցն ու պալատին շինութիւնը
 լմնացաւ նէ, Աստեւի մէջ բնակեցաւ:

Թե՛ եւ Հենրիկոս իր քանակութեան ծայրը հաս-
 ցած էր, ի վերայ այսր ամենայնի երբեմն երբեմն
 տխուր էր, որովհետեւ Կիլիզյան՝ որ անոր կրթութեան
 եւ ի մասնաւորի գիտութեան մէջ ծաղկելու մայրա-
 կան ինամբ տարած էր՝ հիմայ զանի բնաւ իրեն չէր
 կանչեր, ասոր վրայ՝ բայց եւս առաւել յոյժով մը Ադ-
 նէս Կարիէնաւ փանդի մէջ հիւանդ բլլայ՝ կը տրտմէր.
 եւ վերջինն հաստատութիւնն անկէ կ'իմանար, որով-
 հետեւ Կիլիզյան, օր մը յանկարծ ձամբայ ելած եւ
 դէպ ի Կարիէնաւ գազան էր: Հենրիկոս որ մ'աս
 մտածմունքէն՝ կայսեր ազնուական ծառայներէն մէկուն
 իրեն գալովն արթնցաւ, որ զինք կայսեր կը հրաւի-
 րէր եւ կ'ըսէր թէ՛ «Կայսրը հիմնական գիտութիւնդ
 լսելով, հնուրեմանց վերաբերեալ քանի մ'իբրաց վրայ
 քեզմէ մեկնութիւն պիտի խնդրէ,»: Բարեւիրտ Հեն-
 րիկոս՝ աս հրաւերը՝ հաշուութեան գործք մը կը հա-
 մարէր, բայց խոհեմ ֆիլիթէնշիպին որ արտասն երի-
 տասարդին բարիքը կը բաղձար, գլուխն անվստահու-
 թեամբ մը ցընցեց, եւ դէպք մը կը գուշակէր՝ որուն
 մէջ Հենրիկոս թե՛ եւ կամայ կամայ՝ բայց ստուգիւ
 կայսեր յատակագծին համեմատ կրնար կորուսի:
 Լէորոյտոս ստոյգ է որդւոյն նկատմամբ հիմակու հի-
 մայ փախ մը չունէր, բայց անոր վրայ կը նեղանար
 թէ՛ ինք միտքը դրածն ընելը՝ մինչեւ աս ժամն ու-
 շացուցած էր:

Թե՛ որ ֆիլիթէնշիպին տեսած ըլլար թէ՛ կայսրն
 իր պալատին գետնի դասկերուն իջած եւ հոն քստնեղի
 տեղ մը դիտելէն ետքը՝ հայեցուածն յաղթութեան
 կերպարանք առած էր, ստուգիւ թող չէր իտար որ
 Հենրիկոս ազնուական ծառային հրաւերն ընդունի:
 Որովհետեւ կայսեր պալատան գետնի դասկերն մէջ
 ի հնուց հետէ մասնաւոր շինուած տեղ մը կար, երբ
 օր յանցաւոր մը գաղտնի սպաննել կ'ուզուէր, հոն
 կը նետուէր եւ ինք իրեն չուստին բանք կը բուս-
 նէր: Աս անհաճոյ տեղուց մէջ անիւ մը կար որ դու-
 ուր բնցուածին պէս ջջոյ հոսանքով մը կը շարժէր,
 աս անուոյն վրան այ դիւրամբէր եւ խիստ շարժա-
 կան անդամներով երկինէ՛ կնոջ արձան մը կար. աս
 դիւական արձանը դռնէն ներս մտնողն իր թեւերովը
 կը բռնէր. եւ խնդիմն բոլոր անդամները կտոր կտոր
 ընելէն ետքը, ասունքն եւ անոր հետ մեկտեղ իրեն
 այ դառնայովը Կիլիզյակ մը դորութեամբ խորունկ
 փոսի մը մէջ կը նետուէր, որուն մէջ գաղանարար ջջոյ
 հոսանք մը կը մտնուէր: Եւ աս արձանին բուժ գոր-
 ծողութիւնն անանկ շուտով կ'ըլլար որ դռնէն ներս
 մէջ մը մտնողն անկարելի էր օր փախչէր:

Գոնտոս՝ իր թագին սպանուցողն՝ աս տեղը
 աստիղ ի'ուզէր եւ քանի մը հնութիւնները քննելու
 պատճառաւ երիտասարդ Հօխֆօրդին առաւ ու վար
 տարաւ: Երկուքն ձեռքն այ մէյմէկ կանխեղ կար
 եւ կայսրն իրեն ձեռքինը գետնիը դնելով՝ հոն եղած
 դարաններէն քանի մը հատը բացաւ. եւ որովհետեւ
 իր ուղածներն սասնք չէին, քննութիւնը յառաջ
 գնաց. Հենրիկոս աղակելով կայսեր ձեռքէն բանա-
 լիւներն առաւ, ժանգոտած բանալիներով գարանները
 բանալու աշխատութիւնն ինք կ'ուզէր ընել. եւ պա-
 աի մէջ հիւտուած դարանները հեռոյհեռէ բացաւ,
 եւ միշտ փնտուածինն չգտանալով, վերջապէս ան դրան
 հասան որուն մէջ աս աշտեղի արձանը կար, որ եր-
 կաբեայ էայ կը կոչուէր, որ բացմտանի անանոյն
 նման շարժուած եւ փարտող անդամներով, խա-
 ւարի մէջ թագաւորոջ դեմը կը նմանէր:

Թե՛ պէտեւ Հենրիկոս աս երկաթի տախտակն

րով գամուած դրան բանալին բացաւ եւ երկաթները քակեց, բայց դուռը չէր բացուեր: Եւ որովհետեւ Գոնրատ կը համարէր թէ խոնաւութիւնէն ուսած է, երիտասարդ Հոնփուրդին հրամայեց որ երկաթի օղէն բռնէ եւ բլուր զօրութեամբ քաշէ:

— Ենրիկոս հրամայուածն ըրաւ, եւ իր երիտասարդական զօրութեամբը ծանր դուռը քաշեց եւ մինչեւ կէտ բացաւ: Հենրիկոս ինչպէս որ պատի մէջ հիւսուած ուրիշ գարնաները բացած առնել մեջք կը մտնէր, ասոր ալ՝ ձեռքի կանթեղովը մեջք մտաւ. իսկ կայսրն որ կէտ բաց դուռը կը բռնէր, Հենրիկոս ներս մտածին պէտ դուռը թող տուաւ եւ խիստ հարուածով մ'մնկաւ եւ գոցուեցաւ, եւ խոնաւ կամարներէն զարհուրելի արձագանք մը հանեց: Գոնրատ մտնելի մը պէտ գոռնատած՝ ակնաջր դրան վրայ դրաւ եւ զարհուրելի մերենային անուշին աղմուկը մտիկ կ'ընէր:

Վասնի մը երկվայրկեանէն՝ «Կգաւ ան բանը, կ'ըսէր, բայց երբոր դուռն յանկարծ բացուելով Հենրիկոս ողջ առողջ գուրս ելաւ, կայսրը սարսափէն ազազակ մը փրցուց: Երիտասարդը կանթեղը վեր բռնեց եւ ներսի անցքը լուսարօրելով, եւ դեռ հիմայ հրէշ գործիքն ազէկ մը տեսնելով, որուն շառաչիւնը զինք անապարելու ստիպած էր՝ «Մտի գցուելի բան է», կ'ըսէր, «եւ արգար իշխան մ'» ասոր կարօտութիւնն չունի»:

Գոնրատ որպէս զի՝ օրինաց պատժող ձեռաց երկիւղը շատցնէ, շատ առնելի ի վեր ամէն գտտապարտեայները հրապարակաւ սպաննել կու տար, եւ Հենրիկոս իրեն ազատութիւն ալ ասոր պարտական է, որովհետեւ այսչափ երկայն առնել չգործածուած մերենան, ստոյգ է՝ իրեն ներս մտած առնելը շարժելու սկսած էր, բայց ստատակիչ անիւներն այնպէս կամայ կը շարժէին որ փարատող հրէշն մինչեւ որ թեւերը բացաւ եւ ի կորուստ յուզարկող շարժումներն ըրաւ նէ, Հենրիկոս մահուան սահմանէն գուրս անապարած էր եւ կանթեղը ձեռքը ներս կը նայէր: Սենամարտութեան մէջ մէկուն՝ դիմացիներ սպաննելու առնել յանկարծ ջրաձգութիւն մը թեւեր

կաղացուցած առնել, ինչպէս կը զարհուրի նէ, այսպէս զարհուրեցաւ մնաց Գոնրատ: Կանթեղը դողողուն ձեռքէն ինկաւ, եւ երբոր երիտասարդ գուրսը տատանող կայսրը բռնել կ'ուզէր, կարծես թէ այնպիսի մէր զինքը պիտի բռնէր որուն շոշափումն իսկ մահ պատճառէր, այսպէս կայսրը անոր ձեռքէն մէկ դի փախաւ: Եւ որպէս զի իր չարութիւնը վարագուրով մը ծածկէ՝ ինք իրեն գալէն ետքն ըրաւ. «Սխալ եկանք, կակծելի ցաւով մը պիտի մեռնէիր որդեակ թէ որ մերենային ընթացքը՝ զոր ես հիմայ բնաւ գործածել չեմ ի տար, Ժանգոտելէն՝ դանդաղած չըլլար»:

Հենրիկոս անոր չար դիտաւորութիւնը չիմացաւ, որովհետեւ անոր բերնէն ելած «որդեակ բառէն» եւ ունեցած զարհուրելի վախէն՝ որով երեսի դոյնը մեղրամտնոյ դոյն գարձած էր, բարեխրտ երիտասարդը կը համարէր թէ Գոնրատին թշնամութիւնն անցած էւ սիրոյ դարձած էր: Անոր համար պատանին անասարբերութեամբ կը հարցնէր թէ քննութիւնը յառաջ տանիլ չ'ուզէր:

Գոնրատ չուզեց եւ երիտասարդ դըքսն զնա՝ ծածուկ աննղէն՝ ուստի որ իջած էին նորէն վեր ելաւ, եւ ուստի որ կը կարծէր թէ առանձին վեր պիտի ելէ, որ կ'ըլլար թէ որ Աստուծոյ մասն երկաթեայ կուսին մերենականութիւնը չկաղցրնէր, որով Հենրիկոս աւ սարսափելի մերենային փարատող գրկախառնութեան զոհ պիտի ըլլար:

ՔԳԾ

Աստուծոյ կամբն եզօրագոյն է քան զիգօր
մահկանացոյնիս :

Գիշերուան երկնից վրայ՝ կայսեր Ասիեհի պա-
լատին վրայ ուղղածից բարձրացած էր՝ լուսնոց
սկաւառակը : Եւ քստ մասին միմազոյն ամպերով
ծածկուած կը ճօճար : Պայտափն մէջ օրուան
աշխատութիւններէ յոգնողները՝ ժամանակին
ուշ ըլլալովն անկողին մտած, իսկ զուարճութիւն սի-
րողները պալատին վերի դատիկոնին մէջ խմելու եւ
խաղալու զբաղած էին : միայն քանի մը պահասպաններ՝
գետնի դատիկոնին խտաբարբէ կամայներու տակ՝ վեր
վար կիբժմային կու գային եւ իրենց արժում ըլլա-
լուն նշան մը տարու համար ձեռքերնին եղած պող-
պատապատ ծանր տէգերն՝ երբեմն երբեմն քարայա-
տակ գետնի վրայ կը գարնէին :

Ինչպէս աւ պահասպաններն՝ որոնք լուսնոց լու-
սոց մէջ՝ խաւարին ոգիներու պէս վեր վար կը շար-
ժեին եւ որոնց պարարք բնա չհանչել էր, ասանկ
ալ Գոնրատ զբուխ կայնեց մեծ քայլերով վեր վար
քայլելով էր բնակարանը կը շարիէր : Իր խորին մտա-
ժուժիւնը շենքերին էր, որ իր անունն եւ Գտեպի
մը վիճակէն՝ յանկարծ Հոկոփուրդի զուրու եւ Քու-
տեպոնին ու Էկիսհայմի ստացուածոց տէր ըլլալու
վիճակի բարձրացած էր : Աս զարմանալի տղան ամեն
դարաններէ, եւ նոյն իսկ պայտասն տղան ան սն-
հաճոց ներքնատան մէջ եղած հրէշ մեքենային ձեռ-
քէն ալ ազատած էր :

«Վ՛ր Նորձին Էմնուլը քոն Գեթոր էր քոն Ժուտեղք
պէտի ըլլայ,» աւ խօսքերին, որ կայսրն անտառաց մէջ
անքուն գիշեր մ'անցնելէն ետքն, ստաւօտը ծագելու
մտ լրած մը՝ հիմակ իրժայրով՝ նշանակութիւն կ'առ-
նէին, եւ առ նշանակութիւնը Գոնրատին՝ Մարիեման-
ժամ մը յառաջ ընդունած թղթովն աւելի կը հակէս
տատուէր, որուն մէջ Արդէւա կը գրէր թէ Արեւսին
հիւանդութիւնն աւելի երկարակացաւ երբոր լսեց

որ շենքերինս աստուծոց դատաստանաւ պիտի դա-
տուի, եւ կ'աւելցրէր նաեւ թէ հիւանդութեան չա-
րագոյն եւս ըլլալու վայն կայ :

«Վ՛ր մէն պարագաները կը միարանին, կ'ըսէր Գոն-
րատ «անտառի խղին մէջ լրած պտուղան ճշմարտե-
լու համար, եւ որովհետեւ թագիս սպանաւորոց ոգին
կորուսանելու համար ամեն վէշըր գործածեցի, հի-
մայ շփոթած եմ եւ չեմ գիտեր թէ ինչ միջոց պէտք
եմ ձեռք աննուշ : Իմ, աս գտեալին դէմ՝ տկար զօ-
րութիւնս կը դգամ, ուր որ միայն նշանս օրինաց դէմ
գործողներու կամ խաղաղութիւնն արեւելու փորձ
ընողներուն հաջարները ջախջախած է,» :

Գոնրատ ձակատը կնձռելով ինք իրեն ասանկ
խօսած ատենը, սենեկապետ մը ներս մտաւ եւ հզօր
կայսեր առջին երկրպագութիւն մ'ընէին եւ սրպէս
ուշ ատեն զինքն անհանգիստ ընելուն համար ներում
խնդրելէն ետքն իմացուց թէ զուրք կրօնաւոր մը
կը սպասէ եւ կը պնդէ թէ առանց ժամանակ ան-
ցրելու շուտով կայսեր հետ անտուի կը բաղձայ :
Եւ թէ խօսելու բանը մեծապէս հարկաւոր բան մըն
է, եւ որովհետեւ ան մարդը շատ ծանրութեամբ կը
խօսի, եւ ինծի պարտք մը սեպեցի կայսերական փե-
րութեանս իմացընելու :

«Շ՛տ աղէկ կ'ընես որդեակ,» պատասխանեց
կայսրն հեղութեամբ «որովհետեւ նոյն իսկ շնչին բան
մը՝ շատ անգամ այնպիսի հետեւութիւն մը կ'ունենայ
որ մահանալու մ'երանկութեան կամ դժբախ-
տութեան պատճառ կրնայ ըլլալ» :

Սենեկապետն, ինչպէս մտած ատենը՝ նոյնպէս
եղելու ատենն ալ խորին յարգութիւն մ'ըրաւ եւ
հիմունքը կայսեր ձեռաց վրայ դնելէն ետքը՝ զօր
կայսրը պագնելու համար իրեն երկընցուցած էր,
զուրս ելաւ :

«Ի՛նչ մ'ետքը՝ կայսեր սենեակը բարձրահասակ
կրօնաւոր մը մտաւ, որուն իրապարանքէն կայսրը Հոկո-
փուրդ կ'ունէր ըլլալու ճանաչալով, ապշութեանն քանի
մը քայլ ետ քաշուեցաւ եւ խիտ ձայնով մը հարցուց
«Աս կերպարանախօսութիւնն ի՛նչ պիտի ըլլայ» :

— Արդէս զի ստով կարող ըլլամ, գծած տէր ձեզի Տեա խօսիլ, որովհետեւ երկու անգամ իմ աւոււամբս առաջարկեցի, երկու անգամ ալ զլացուեցաւ:

— Հանդուգն մտորդ, իրմէ ինչ կուզես:

— Կուզեմ զիս եւ զձեզ ամբաստանել եւ մի եւ նոյն ասեմ նաեւ անմեղադիր ընել: Տիմահու Տիմայ չէ թէ ձեր բարձրութեան հետ, այլ իբր մարդ առ մարդ կուզեմ խօսիլ: Եւ երբոր մարդի Գոնրատ, մարդու կարգէն ինձի համար նորէն կայր ըլլալով զիս մատուցան զատապարտելու ըլլայ՝ հիմայ մարդ առ մարդ մեղքերնիս ինչ բանի վրայ խօսուած ըլլայն՝ ոչ նայուածքս եւ ոչ խօսքս պիտի մասնէ: Խնդրածս շնորհք մը չէ, այլ միայն ունկնդրութիւննիդ կը խընդրեմ աէր իմ եւ կայսր, եւ մի եւ նոյն ասեմ կաշաւեմ որ ձեր յանկարծական սրտամտութեամբն՝ իմ պնշտի աշխատութեամբ կարգաւորած խօսակցութեանս թիւր չկորեք,»:

«Վասէ», բաւ Գոնրատ «բայց կրցածիդ չափ պոյծառ. եւ ինչ որ համառօտ կրնաս ըսել, երկայն մի ընել,»:

«Վե՛ն տեսակ չարիք, ո՞վ կայսր, ինձի բերի, կըսէր շօնփորձող կոմսը: Դժ պատերուս ամրոցը բանդեցիք, ինչքերս առիք, իմ վրաս արօրքը հրատարակեցիք, որովհետեւ ես պատերազմի լճըձով մը՝ կուստէր գրացիս վախցնել կուզէի: Չեր անչորջահայեաց նախանձը բանը Տոն բերաս որ ես իմ հաւատարմացս սրբերով եւ սեպէրով դէպի Արովսլայ ստորերկրեայ ճամբայ մը բանալովը՝ փախայ: Իմ աւմուսինս՝ ինչպէս նաեւ նոյն ասեմն ծոցին մէջ կրածն, ինձի պէս անմեղ էին, եւ անոնք ալ միտակցի փախան, զորոնք դուք պնշտի դատնացուցիք: Անբժապէս օր մ'անտատի մէջ մուրեցեցք, եւ իմ բովս գիշերուան սպաստանարան մը գտաք, որ ասեմն որ Աստուծոյ օգնականութեամբն ինձի զաւակ մը ծնաւ: Նոյն գիշերը հաստատուն միտք դրած էի որ իմ շաւրեացս պատճառ երողն յաղճահարեմ, բայց երբոր անմեղ մանկիկը մօրը բաղկացը մէջ նշմարեցի, իմ արիւնային մտածմանցս վրայ՝ զոր ստուգիւ դեբը ազ-

լած էր՝ վրաս ամօճեմ եկաւ, ծուրը դրի եւ Աստուծուէ թողութիւն խնդրելով, նուիրական երգում մը ըրի, որ ձեզի հանդիսա տամ: Թէ դուք իմ երկիրներս խարբեայ Կերթին տուած էք եղբր, ես աւ բանէս բնաւ բան մը չէի գիտէր, եւ կարծելով որ իմ ինչքերովս զձեզ հարստացուցիք, կը համարէի որ աւ ինչքերը ձեր ժառանգացը պիտի չանցնին: Աս խորհրդով՝ կամացուկ մը ասանաց վրան ելայ՝ որուն ստակը դուք կը բնանայիք եւ կեղծեալ ձայնով մը գողեցի թէ նորածին մանուկը քու ժառանգդ եւ փեսաց պիտի ըլլայ: Աս գործողութիւնն երեք անգամ ըրի, եւ ձեր բնէն արթննալով ունեցած զարգում մը նշմարեցի, եւ իմացոյ որ նոյնը զձեզ շատ վախցուց եւ զանի իբր պատգամ ընդունեցաք, եւ որչափ սեպայ, պնշտի վախցած էիք որ արիւնիկ ստուած էր եւ պաղ ձեռքերնիդ կրտալով ալ չէիք կրնար ապրընել,»:

Գոնրատ կարծեմ թէ խոր եւ անձուկ բանեւ մ'աղատած ըլլայ, իր ասպետական կերպարանքն աւնելով ընրնէն ուրախութեան «ՄՏ», մը ելաւ եւ ասով իր զգածանները ճնշող ծանր բեռէ մ'աղատեցաւ:

«ՄՏ» մը անսպաշարուած, յաւաք տարաւ: Լէնորյոսս «իցմէ ամուսինս ու աղաս յափշտակեց եւ զիս Գասէլկարդին գնչոցն հանդիպցուց. եւ անով զարհուրելի դէպքով մը՝ իմ համարած զաւակս ալ զրկուեցայ, որ իմ գրկացս մէջ նետով զարնուեցաւ ինկաւ. ես ալ խելքս կորսնցուցի: Եսքը բաւաւորութիւն նորէն ստացայ երբոր Ռոպէրձը Գրայսանքէն, ինձի համար զո՞ջ եղող բայ Գլաստին որդիէն, իմններուս կենդանի ըլլալը լսեցի: Ռոպէրձին պատմութիւնս ամէն պարագաներով կռուելով սեսայ որ ճշմարիտ էր: Բայց յանկարծ լսելով որ շենրիկոս՝ զոգարտութեամբ մը ստուածային դատաստանով պիտի բնուի, իմ բարեկամս՝ Ախթիէքինտին անակինս փախայ, որ Գարիէնուսին մերձակայ սեղերը ձանկիրներու մօտ կը բնակէր. եւ շատերն անոնց խորխորաններէն փրկած էր, աճապարեցի եւ շօնփորձողին փրատկներուն եկայ եւ հոն իմ հա-

ւուցս գերեզմանաճանճն որ Տրդեւսն ապառաճ էր, զրահնեւրոյն զինաւորեցայ եւ Տառաստուն միտքս զնելով որ ստապատիր Վերոն մնանարտութեան Տրաւիբում, Գողգոթա լեռնէն վեր ելայ: Հսն ինչպէս տեսար, դատաստանը Աստուած կարեց, եւ յայնմ տեսնուեցաւ թէ ինք ձեր դուստրը աղատողին կորուսար շուրջեց: :

«Գողգոթա լեռան վայր պատահճանքին ետքը դուակս ծանր ամբաստանութեան արբարացաւ, սուպետութեան Տասա եւ Հոսիփորգի, Ռատեպոանի եւ ԿիխաՏայմի ստացուածոցը տեր եղաւ: Իմ վրայէս ալ արտորքը վերցուեցաւ, մեւելոց բլրակին վայր՝ ուստի օրհնութեամբ մը նոյնըքը բարձուած էր, իմ Տայրենի ամրոցս նորէն բարձրացաւ: Ըս եղանակաւ երբոր ամեն բան Աստուծոյ յատակագծին Տամաձայն ի բարին դարձաւ, միտքս դրած էի որ անտասի բնակութեան մէջ ձեզի գէմ՝ ցուցուցած յանդգնութեանն Տամար ձեզմէ թողութիւն ինդրեմ: Բայց ձեր խնտութիւնը զիս կը վախցներ, բայց երբոր Հենրիկոսէս իմացայ թէ ձեզի Տնտ Տնտութեանց առարկաներ փրկուելու ելած ատեն դժբախտ դէպքով մը՝ երկութեան կուսին փռոզը բազկոցը պիտի Տանդիպէր, Տամաձեւեցայ թէ դուք ձեր նախապաշարմանքին գեոս ազատած չէք, եւ թէ զինքը դեռ ձեր թագին աւագակը կը Տամարիք: Իմ ատեն որոշեց որ կերպանափոխ ըլլայով ձեզի դամ եւ իմ յանցանքս խոտովանիմ, եւ Տիմայ որ լմնցուցի Տամբերութեամբ ու Տամակերպութեամբ ձեր կամացը կը սպասեմ, եւ կերպանով որ ոչ կենացս եւ ոչ ալ մահուանս առանքը պոչուս ուշ ատեն Տոս խոսածներս բնաւ մէկու մը պիտի չպատմեմ:»: Լէորդոտոս աս խօսքերը լմնցնելէն ետքը կայսրը առջին ծուրը դրաւ եւ ապաշխարող մը պէս գլուխը խոնարհեցուց, եւ դատապարտութեան կամ ազատութեան վախի եւ յուսոյ մէջ կը կենար:

Կայսրն աւ վայրկեան մէջ բոլորովին տարբեր մարդ մ'եղաւ, Լէորդոտոսին խօսակցութիւնը զինքն արտաքը կարգի շարժած էր, ամոռոն վրան ինկաւ,

արմուկը ծնկան վրայ, եւ մտրուաւոր ծնոտն ալ ձեռքին վրայ դրած՝ Լէորդոտոսին կը նայէր որ իր խոնարհական դրոց մէջ կայսեր խօսելուն կը սպասէր:

«Վայր երիր, գոչեց զվերջապէս Գոնրատ, եւ ձայնը սլլալով լծեակէն կը գողար: «Եւ վաղը առտու կանուխ՝ արեգակն երածին պէս՝ որդիդ ինձի խաբէրացց խօսք տուր որ Տոս խօսուածներէն՝ իրեն բան մը չես իմացներ:»

«Վր խոսանամ,՝ ըսաւ ծնրագիրը՝ ձեռքն երգման Տամար վեր վերցնելով:

«Վերմն դնա՛, Տրամայեց կայսրը: Շոսիփորգ կուսն ոտը ելաւ, օգոստապիտան ձեռքը պագաւ եւ յուսոյ ու երկիւղի մէջ մեկնեցաւ: Կայսրն՝ երբոր առանձին մնաց, ամոռն էր ելաւ, ծուրը դրաւ եւ երկայն ատեն ու չերկնանդութեամբ կ'աղօթէր Անոր՝ որ աս զարմանալի տղան պաշտպանած, եւ Լէորդոտոսին խօսողականութեամբ զինքն ալ իր նախապաշարմանց երկիւղէն ազատած էր:

Գոնրատին Տրամայածին Տամաձայն՝ Հենրիկոս երկրորդ առտու կանուխ անոր եկաւ, եւ կայսեր ձեռքէն կերուած նամակ մ'առաւ՝ զոր Մարիէնա Վիգլային պիտի տանէր: Կամակին մէջ պարունակուած ունի ստանաող առողջութիւն մը պիտի բժշկուէր, եւ կայսրն իր խղճմանաց Տես՝ որ զինքը կը շարձարէր, պիտի Տաշտուէր:

Ըս օրոտն Տեսուեայ օրը կայսերական պալատին մէջ մեծ շարժում մը կար, բոլոր պալատականներն ու տերու լծեակ մեծամեծները ժողուած էին, եւ գրութեան մը պիտի ստորագրէին, զոր Գոնրատ առջի գիշերն երկայն աղօթելէն ետքը շարադրած եւ մէջն աս խօսքերն ալ խոթած էր «Թէ ոչ Բարոսոյն ինչն յայլ չէ»:

Ի պարմութիւնն երթալէն ետքը, Լէորդոտոս ու Ֆիլիթէնշմայն, զորոնք կայսրն իրեն կուգած էր, Տիմակ անոր բովն էին: Ենծափառը զանազան անտարբեր իրաց վրայ կը խօսէր, դէմքը զուարթ էր եւ խոսողութեան նշան մ'երեւեսն կը փայլէր: Գիշերը կոխելու սկսած էր, եւ Լէորդոտոս՝ տեսնելով որ կայսրը շատ

անգամ մտածմամբ եւ լուսութեամբ գեւորներ կը նայէր, կը հարցնէր թէ զուցէ առանձին մնալ կուզէ:

Գոնրատ զրուցը ցնդեց եւ խնացուց թէ Մարիենաւէն պատգամաւորութեան մը կը սպասէ, եւ մինչեւ որ սպասածն Տասնի՛ պէտք է որ Լեւորատու եւ Ֆիխթենշթայն քովը մնան, եւ թէ որ խօսակցութեան նիւթ պահեւոր ալ լրջայ՝ հոգ չ'ընեն:

Ա կըրջապէս «մեծ ձեպ ունին», բայս կայսրը ծիծաղելով, երբոր զոյգ մը ձիաւոր մեծ հապճեպով մը պայտասն դռնէն ներս մտան, որոնք ձիերուն շարժման ձայնը մինչեւ կայսեր բնակարանը կը հասնէր: Գոնրատ իր փառաւոր ամուսնին վրայ նստաւ, որպէս զի պատահելու բանին վրայ սիրով շարժելով ահարուժիւն մը չցուցրէ. սանդուղներէն դէպ ի վեր ածապարելու շարժումներ կը բուռէին եւ Հենրիկոս ու Ռոպէրթը, որ միասուղ գէպ ի Մարիենաւ ձիաւարած էր դռնէն ներս մտան:

Հենրիկոս՝ որուն կերպարանքն մեծ ուրախութեանէն կարմիրցած էր, աչքը կայսեր դարձրնելով եւ «Հայր, հայր իմ», գոչելով անոր ոտքն ինկաւ եւ աւոր գողգոթուն ձեռքը բռնելով ուրախութեան արցունքներով կը լծանար: Կայսրը ձեռնցաւ եւ երիտասարդին ծախարար պագաւ եւ զգուժութեամբ դանի վեր վերցոցց, եւ իբր իր գլխան միւսներուն ներկայացուցուց, որ իր հրամանին համեմատ Մարիենաւին վանքին մէջ՝ գերեզման աճապարող դասերը հետ նշանած էր, որպէս զի առողջանայ:

Գոնրատ մարդկան ազգին առաջի դուարթ եւ դած չուէր ինչպէս հիմար. եւ աւ վարկեցուց մեջ գրուելու բանարով ծուր դրաւ ձեռքերը միացուց եւ ջերմեաննդութեամբ «Հայր մեր», մ'ըրաս. «Թաղ մեղ զարդոյն մեր, որպէս եւ մէ ինչորմէ մերց պարտապանաց, աւ խօսքերուն՝ արտասուր պայտերն վար կը լծափէին. Հոսփուրդ կոմսը բարձր կը հեծկրտաք, իսկ Ֆիխթենշթայն որուն բերնէն բնաւ չորոքորթութեան բայտ մ'ընլած էր, «Հայր մեր», լը մեցոցին պէս զգածմուէքը յայտնեց բսելով «Բատուած, Գերմանիայի համար աւ կայսրն երկայն ատեն պահպանէ»,:

Նոյնպէս ուրիշներն ալ կ'ուզէին Ֆիխթենշթայնին ընկերանալ եւ նոյնք գոչել, բայց պայտութիւնն նին չէր թողոր որ բերնէրէն բնա մը հանեն:

Մատուած էր երկինքը, հաշտուած եւ երջանիկ էին մարդիկ, եւ երբոր ասոր վրայ քիչ մ'ըտքը Հոսփուրդ կ'ոմնին ամրոցն իր վեհօրութեամբ հօգուտ վրայ կը նայէր, բոլոր անցաւորները՝ որոնք զարմանալի տղուն պատմութիւնը լսած էին, «Հոս աւ ամրոցին մէջ կ'ապրին», կ'ըսէին իրարու «ան արեւակաւն եւ երջանիկ անտօսեր»:

Մըրիկն անցնելէն, եւ քանի մը գեղեցիկ ու հաճոյքաք տեսարաններ բարկամաց քով անցնելէն ետքը՝ որոնց երկու ամուսինք ստեղ պոյնելութիւններ կ'ընէին, Հենրիկոս իր հպատակներն իր քաջըրութեամբն ու բարեբարութեամբը կ'երթանկացնէր, եւ իր անուր բոլոր Գերմանիա կը տարածուէր:

Եւ որովհետեւ Հենրիկոս Հոսփուրդի կ'ոմն, իրեն բարեք մ'ընողը բնա անկարձ էր թողոր, աւ նոր համար ան գեղացին՝ որ Գողգոթայի ձգնածամի մէջ երկինքէն խաբուած հրեշտակի մը պէս զինքն ազատեց, իր բլրը ստացանձոցք վրայ հոգաբարձու ըրաւ, նոյնպէս Ռատուպոսնին ծառային՝ որ իր յանցանքն ու Ռատուպոսնին շարութիւնները խոտտմանելով՝ իրեն ազատութեան օգնած էր, իր պայտասն մեջ պաշտօն մը տուաւ, բայց Ռոպէրթը Գրայտանք մասունար պաշտօն մը չունեցաւ. Հենրիկոս զինքն իր եղբորը պէս կը սիրէր, եւ զինք իր քովը կը պահէր որ բոլոր կենացը մէջ իր երջանկութեանը մասնակից ըլլայ:

Գոնրատին մահչունը ետքը՝ կառավարութիւնն իր Հենրիկոս Գ. տղուն անցաւ որ Սեւ կը կուռէր: Գոնրատ արդէն զանի իր գրութեան մէջ իբր յարզդ անուանած էր, որուն մէջ աւելցուցած էր «Թէ որ Բատուածը կամբը պայտը չէ նէ», եւ բոլոր մեծամեծներն ստորադրած էին:

Հենրիկոս Գ. իր գեղեցիկ երիտասարդութեանը վրայ՝ ժամանակակիցներէն իբր հզօր, արժանապատիւ եւ բարձր առաքելութեամբը զարդարեալ ծանցուած

էր: Ամեն մարդ ի սիրոյ եւ ի յարգանաց ստիպեալ անոր կը հնազանդէր: Հենրիկոս չէ թէ միայն ուրիշներուն այլ իր վրան ալ խիստ էր, չէ թէ միայն արդարութիւն կը պահանջէր այլ ինք անձամբ նոյնն ի գործ կը դնէր:

Հենրիկոս Հոսփուրդի կամը՝ Հենրիկոս կայսեր հետ մեծ սիրոյ կապակցութեան մէջ էր, վերջինը գահ ելլելուն պէս Հոսփուրդին ամբողջ այցելութեան ելաւ, եւ անոր հետ մեկտեղ ան ներքնատուն իջաւ, ուր զբաւս Գրոյտմար եւ ուրիշ շատ քաջ անձինք, Լէորդտոսին համար կեանքերնին զոհած էին: Աս քաջ մարդկան յիշատակին համար եւ ի շնորհակալութիւն՝ նոյն տեղը մատրան փոխուեցաւ եւ հոն ինկոզներուն համար արձան կանգնուեցաւ աս դամբանագրով՝ «Հաս նահապետներն իբեկց նորարարութիւնք միայն ցո՛ւմ պահելին: Իբեկց երբեք ոչ տէրն յեղութեան մէջ ըրած զործիրնան ինքեքն վարչին Ասորո՛ւն նորոնց ցանկ իբեկց»: Արեամբ կամ ինձամութեամբ իրարու հետ միացողներն հոս արտաքոյ կարգի շարժամ իրար գրկեցին: Եւ թէ եւ Հենրիկոս զարմանալի աղան, Գոնրատին վախին համաձայն Գերմանիայի կայսերութեան թագը շտաւ, բայց իր եւանդեամբն, խորհուրդովն ու գործարով Հենրիկոս Գոնրատի անձապէս օգնական կ'ըլլար, եւ իր գործըրովն անոր կը յայտներ թէ Ասորոնց կանն Կոնրատի մահիւնցոնկը շար հզորութոյն է:

Յ Ա Ն Կ

Ա. Մեւեղց բուրբ	1
Բ. Արջու սրտոգութեամբ մտորողը	13
Գ. Անտառի մէջ զեւր մը հանդիստ	23
Դ. Կասկածէ յատալ եկած վախ մը	32
Ե. Աննզութիւն Աստուծոյ պաշտպանութեան տակ	38
Զ. Մարիւնալին զանդակը	46
Է. Գայեակը	54
Ը. Զարմանալի աղան	64
Թ. Վեթիվ երկնա	70
Ժ. Բաւարան	84
ԺԱ. Փրկող փողը	98
ԺԲ. Աստուծոյ դատաստանը	110
ԺԳ. Երկաթեայ կայրը	122
ԺԴ. Աստուծոյ կամին հզորագոյն է քան զհզոր մահկանացուինք	130

444 911

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0686221

Յ Ա Ի Ց Ա Մ

ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ՉՐԱՅԱԼ ՏԵՏՐԱԿԱՆ

- Ա. Ճառ Գրան Լայցքեմաբրան թեան :
- Բ. Դ. Ե. Ջ. Գր. Կղզակառ, կամ Կեթիկոյն դանուիր :
- Գ. Պիտ թեմն մկ աստեանաբան թիւր և Եւստրոյն և Կեպուսոյն չարեանց չարեանց :
- Ե. Լուսնայ աղերես և թարման թիւն :
- Զ. Բարդախան Վեպեր, կամ արց սիրար կրթեալ յարմար պատմութեաներ : Ա :
- Է. Եւստանուս Եւոյ, կամ Օրբանի սիրար ին պատմութեաներ թ. Եւստան թեան կանաններ :
- Ճ. ԻԲ. Բարդախան թարմաներ :
- ՃԱ. Տրդատայ աստեանաբան, վերջին սրբն ու մեանիր :
- ՃԲ. Մեկեթեան Յիստորիայ թիւեր : Ա :
- ՃԳ. Բարդախան Վեպեր : Բ :
- ՃԴ. Ճ.Ձ. Ճ.Ը. Վեան - Գորգիչ, կամ Կեպուսոյն աստուիր :
- ՃԵ. Գառնաբաշ մանկանց, կամ բարդախան խորհրդանութիւն արց չարեան :
- ՃԶ. Բարդախան Վեպեր : Գ :
- ՃԷ. Կեթուս Կեթ և Լայցատանի արց սրեպար արցեալ թիւեր :
- Դ. Գրանութեան մանկանց թիւն Լայց : Ա :
- ԵԱ. Տարաջն Գ. Եզմաններ, կամ Եզմանայ յարմանութեան թիւն : Ա :
- ԵԲ. Եզման սեան Եզման արց յարման ու Գորգեան :
- ԵԳ. Տարաջն Գ. Եզմաններ : Բ :
- ԵԴ. Բարդախան Վեպեր : Դ :
- ԵԵ. Տարաջն Գ. Եզմաններ : Գ :
- ԵԶ. Կեպուսոյն Մանուկ Վեպե Գորգայ պատմութիւն :
- ԵԸ. Տարաջն Գ. Եզմաններ : Դ :
- ԵԹ. ԵԲ. Եզման Գորգայ Մանկանց :
- Զ. Զարմանայ թարմանութեան : Ա :
- ԶԱ. Գրանութեան պատմութիւն :
- ԶԲ. Եւստան թիւն :
- ԶԳ. Բարդախան Վեպեր : Ե :
- ԶԴ. Եթե սր Կորան թիւն պատմաբաններ :
- ԶԵ. Գուգ Կուսուկ :
- ԶԶ. Գրանութեան Եւստանի պատմութեաներ :
- ԶԷ. Լուսնայ Գառնաբաշ թիւն :
- ԶԸ. Բարդախան Վեպեր : Ջ :
- Զ. Եզմաններ :
- ԶԱ. Գորգայ կոչարն ու Գորգեանայ արց :